

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Θεοδούλη Αλεξιάδου • Άννα Π. Βακάλη • Ευαγγελία Καλούδη
Χρυσάνθη Κουμπάρου • Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος
Πολυξένη Κ. Μπίστα • Στυλιανή Σπ. Νάκη • Δημήτρης Σ. Πάνος

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α΄ Λυκείου

Γ΄ ΤΕΥΧΟΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α΄ Λυκείου

Γ΄ ΤΕΥΧΟΣ

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονιστής / Αξιολογητής

Λάμπρος Βαρελάς

Εν ενεργεία μέλος Δ.Ε.Π.

Αξιολογήτρια

Ελευθερία Ζάγκα

Εν ενεργεία εκπαιδευτικός

Αξιολογήτρια

Ιωάννα Χαλίσιανη

Εν ενεργεία εκπαιδευτικός

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Σοφία Τζελέπη

Πτυχιούχος Πληροφορικής

Επικουρικός Εμπειρογνώμονας

Ειρήνη Σταυριανού

Πτυχιούχος τεχνολογίας γραφικών τεχνών

**Υπεύθυνη Διδακτικού Πακέτου
για το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

Αγλαΐα Τουρίμπαμπα

Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνος Πράξης

Διονύσιος Μουρελάτος

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αναπληρωτής Υπεύθυνος Πράξης

Στυλιανός Μαυρατζάς

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων
και Αθλητισμού

Πρόγραμμα
Ανθρώπινο Δυναμικό και
Κοινωνική Συνοχή

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Θεοδούλη Αλεξιάδου • Άννα Π. Βακάλη • Ευαγγελία Καλούδη • Χρυσάνθη Κουμπάρου
Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος • Πολυξένη Κ. Μπίστα • Στυλιανή Σπ. Νάκη • Δημήτρης Σ. Πάνος

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α΄ Λυκείου

Γ΄ ΤΕΥΧΟΣ

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ: πεδίο

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Θεοδούλη Αλεξιάδου, Δρ Université Paris IV-Sorbonne,
ΕΔΙΠ Τμήματος Θεατρικών Σπουδών ΕΚΠΑ
Άννα Π. Βακάλη, Δρ Γλώσσας και Δημιουργικής Γραφής, ΕΔΙΠ,
ΠΤΝ Πανεπιστήμιο Δυτ. Μακεδονίας
Ευαγγελία Καλούδη, Δρ Διδακτικής της Λογοτεχνίας, ΦΠΨ ΕΚΠΑ,
Φιλολόγος εκπαιδευτικός
Χρυσάνθη Κουμπάρου, Δρ Παιδαγωγικής, ΦΠΨ ΕΚΠΑ,
Σύμβουλος Εκπαίδευσης
Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος, Καθηγητής Δημιουργικής
Γραφής και Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ΠΤΝ Πανεπιστήμιο
Δυτ. Μακεδονίας
Πολυξένη Κ. Μπίστα, Δρ Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,
πρώην Σύμβουλος Α΄ ΙΕΠ
Στυλιανή Σπ. Νάκη, Δρ Διδακτικής της Λογοτεχνίας, ΦΠΨ ΕΚΠΑ,
Φιλολόγος Διευθύντρια Β΄ Αρσακείου Λυκείου Ψυχικού
Δημήτρης Σ. Πάνος, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα, ΦΠΨ ΕΚΠΑ,
Φιλολόγος εκπαιδευτικός

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ –
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σίνος Γκιώκας, Φυσικός
Τέτη Παλαιοθοδώρου, Φιλολόγος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ
ΜΑΚΕΤΑ – ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εκδόσεις Πεδίο
Σοφία Μακρινού, Γραφίστρια
Στέλλα Κατεργιαννάκη, Γραφίστρια

**ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ**
ΣΥΛΛΗΨΗ – ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ
ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΨΗΦΙΑΚΩΝ
ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

Συγγραφική ομάδα

Κωνσταντίνος Κουσουλός, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα,
Τμήμα Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών ΕΚΠΑ,
εκπαιδευτικός Πληροφορικής

ΣΥΣΤΑΔΑ 3η «Ποιος απ' τους δυο μας είναι ο Άλλος;»

• Charles Baudelaire, «Τα μάτια των φτωχών»	11
• Γεώργιος Βιζυηνός, «Το μόνον της ζωής του ταξείδιον»	14
• Leo Tolstoy, «Ο Αλιόσα το τσουκάλι»	28
• Franz Kafka, <i>Η μεταμόρφωση</i>	34
• Κωνσταντίνος Π. Καβάφης, «Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης»	39
• Δημήτρης Ψαδάς, <i>Μαντάμ Σουσου</i>	44
• Tennessee Williams, <i>Ο γυάλινος κόσμος</i>	51
• Αντώνης Σαμαράκης, «Το ποτάμι»	60
• Μανόλης Αναγνωστάκης, «Ποιήματα που μας διάβασε ένα βράδυ ο λοχίας Otto V...»	64
• Γιώργος Ιωάννου, «Το κρεβάτι»	66
• Ρέα Γαλανάκη, <i>Ελένη, ή ο Κανένας</i>	73
• Régis Jauffret, «Μια οικογένεια για το καλοκαίρι»	78
• Ian McEwan, <i>Μηχανές σαν κι εμένα</i>	80
Δραστηριότητες συνανάγνωσης	84
Παραπομπές σε άλλα κείμενα	88
Θεωρητικά κείμενα	89
Πίνακας Αυτοαξιολόγησης	93

ΣΥΣΤΑΔΑ 4η «Λογοτεχνικά κείμενα για τη Λογοτεχνία»

• Κωστής Παλαμάς, «[Ο ποιητής εμπνέεται...]»	97
• Marcel Proust, «Η δύναμη του μυθιστοριογράφου»	98
• Κωνσταντίνος Π. Καβάφης, «Μελαγχολία του Ιάσονος Κλεάνδρου· ποιητού εν Κομμαγηνή· 595 μ.Χ.»	100
• Anna Akhmatova, «Η Μούσα»	102
• Κώστας Καρυωτάκης, «[Είμαστε κάτι...]»	104
• Virginia Woolf, <i>Ένα δικό σου δωμάτιο</i>	106
• Γιώργος Σαραντάρης, «[Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει...]»	109
• Γιώργος Σεφέρης, «Η γλώσσα στην ποίησή μας»	111
• Μίλτος Σαχτούρης, «Το κεφάλι του ποιητή»	113
• Μέλπω Αξιώτη, <i>Η Κάδμω</i>	115
• Οδυσσέας Ελύτης, «Πρώτα-πρώτα»	118
• Νίκος Καρούζος, «Διερώτηση για να μην κάδομαι άεργος»	121
• Ρέα Γαλανάκη, «Βασιλεύς ή στρατιώτης;» <i>Σημειώσεις, σκέψεις, σχόλια για τη λογοτεχνία</i>	123
• Τζένη Μαστοράκη, «Ο ποιητής»	127
• Μάρω Δούκα, «Η τέχνη του κολυμπιστή σε μια κουταλιά νερό»	129
• Ιάκωβος Καμπανέλλης, <i>Ο επικήδειος</i>	132
• Νάσος Βαγενάς, «Το πρόβλημα με τη Μούσα»	148
Δραστηριότητες συνανάγνωσης	150
Παραπομπές σε άλλα κείμενα	152
Θεωρητικά κείμενα	153
Πίνακας Αυτοαξιολόγησης	159
Γενική βιβλιογραφία/δικτυογραφία	160

«Βλέπεις», είπε, «είναι οι Άλλοι
και δε γίνεται Αυτοί χωρίς Εσένα
και δε γίνεται μ’ Αυτούς χωρίς, Εσύ [...]»

Οδυσσέας Ελύτης, *Άξιον εστί, Η Γένεσις*

Ζωγραφικό έργο της Βάσως Τσολακίδου από την έκδοση «Craftbook II - Ετερότητα»
της διαδικτυακής ομάδας CRAFT.

Αιμίλιος Χαρμπής, «Ελεύθερη τέχνη υπέρ της ετερότητας»,
εφημ. *Η Καθημερινή*, 15-10-2015. Αναρτημένο στο:

<https://www.kathimerini.gr/culture/arts/834873/eleytheri-techni-yper-tis-eterotitas>

ΠΟΙΟΣ ΑΠ’
ΤΟΥΣ ΔΥΟ
ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ
Ο ΑΛΛΟΣ;

Στη συστάδα αυτή θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που αποτυπώνουν με εναλλακτικούς τρόπους την ανθρώπινη κατάσταση του να είσαι, να αισθάνεσαι ή να αντιμετωπίζεσαι ως «Άλλος/Άλλη». Επιδιώκεται:

- ▲ Να προσεγγίσετε τις ποικίλες εκδοχές του «Άλλου», απολαμβάνοντας λογοτεχνικά κείμενα και έργα τέχνης διαφορετικών ειδών και εποχών τα οποία τις κατασκευάζουν.
- ▲ Να συζητήσετε για την ετερότητα αξιοποιώντας ποικίλες μορφές προφορικού λόγου, ρητορικές και θεατρικές τεχνικές.
- ▲ Να αναγνωρίζετε κατά την ερμηνεία τα βασικά γνωρίσματα του διηγήματος και να τα αξιοποιείτε γράφοντας και δικά σας δημιουργικά κείμενα.
- ▲ Να αναγνωρίζετε τις τεχνικές με τις οποίες υποδηλώνεται η στάση του αφηγητή (οπτική γωνία, σχόλια και τεχνικές περιγραφής) και να ασκηθείτε σε δημιουργικούς μετασχηματισμούς τους.
- ▲ Να διακρίνετε τη λειτουργία των στατικών και δυναμικών χαρακτήρων στα κείμενα που μελετήσατε.
- ▲ Να εξοικειωθείτε με τη λειτουργία και την ερμηνεία των συμβόλων και της ειρωνείας και να τα αξιοποιήσετε στη σύνθεση δικών σας κειμένων.

ΣΗΜΕΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ

- ▲ Διήγημα
- ▲ Σύμβολα
- ▲ Νουβέλα
- ▲ Στατικοί και δυναμικοί χαρακτήρες
- ▲ Περιγραφή
- ▲ Ειρωνεία

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

CHARLES BAUDELAIRE

Τα μάτια των φτωχών

(πεζό ποίημα)

Maxime Dethomas, *Au café* (1905)

Α! Θέλεις να μάθεις γιατί σε μισώ σήμερα. Θα σου είναι χωρίς αμφιβολία λιγότερο εύκολο να το καταλάβεις απ' όσο σε μένα να σ' το εξηγήσω· γιατί είσαι, νομίζω, το πιο ωραίο παράδειγμα δηλυκής παχυδερμίας που μπορεί κανείς να συναντήσει.

Είχαμε περάσει μαζί μια ολόκληρη μέρα που μου είχε φανεί σα λεπτό. Είχαμε υποσχεθεί ο ένας στον άλλον πως όλες οι σκέψεις μας θα 'τανε κοινές και πως οι δυο ψυχές μας από δω και πέρα δεν θα 'τανε πια παρά μία· – ένα όνειρο που δεν έχει τίποτα το πρωτότυπο, στο τέλος-τέλος, εκτός από το ότι, ενώ όλοι το ονειρεύτηκαν, δεν πραγματοποιήθηκε από κανένα.

Το βράδυ, λίγο κουρασμένη, θέλησες να καθίσεις σε ένα καινούργιο καφενείο που ήταν στη γωνιά μιας νέας λεωφόρου, ακόμα γεμάτης από υπόλοιπα κατεδάφισης και δείχνοντας κιάλα με μεγαλοπρέπεια τις μισοτελειωμένες πολυτέλειές της.

Το καφενείο λαμποκοπούσε. Ακόμα και το φως του γκαζιού σκορπούσε όλη την αρχική του δέρμη, και φώτιζε με όλη του τη δύναμη τους εκτυφλωτικά άσπρους τοίχους, τα λαμπερά καλύμματα των καθρεφτών, τα χρυσά στις βέργες και τις κορνίζες, τους μικρούς ακόλουδους με τα φουσκωτά μάγουλα που τους σέρνουν σκυλιά δεμένα με λουριά, τις κυρίες που γελούν στο γεράκι το σκαρφαλωμένο στη γροδιά του χεριού τους, τις νύμφες και τις θεές που 'χουν στο κεφάλι τους φρούτα, πίτες και κυνήγι, τις Ήβες και τους Γανυμήδηδες να προτείνουν με τεντωμένο μπράτσο τον μικρό αμφορέα για το θαναρέζικο τσάι, ή τον δίχρωμο οβελίσκο των ανάμεικτων παγωτών. Όλη η ιστορία και η μυθολογία στην υπηρεσία της λαιμαργίας.

Ίσια μπροστά μας, πάνω στον δρόμο, ήταν στημένος ένας ανθρωπάκος καμιά σαρανταριά χρονών, με κουρασμένο πρόσωπο, με γκριζωπά γένια, κρατώντας με το ένα χέρι ένα μικρό αγόρι και μεταφέροντας με το άλλο ένα μικροσκοπικό πλάσμα, υπερβολικά αδύνατο για να περπατήσει. Έκανε χρέη παραμάνας και έβγαζε περίπατο τα παιδιά του ν' αναπνεύσουν το βραδινό αέρα. Όλοι ντυμένοι με κουρέλια. Αυτά τα τρία πρόσωπα ήταν τρομερά σοβαρά, και αυτά τα έξι μάτια απολάμβαναν ορθάνοιχτα το καινούργιο καφενείο με τον ίδιο θουμασμό, αλλά χρωματισμένο διαφορετικά από την ηλικία.

Τα μάτια του πατέρα έλεγαν: «Τι ωραίο που είναι! Τι ωραίο! Θα 'λεγε κανείς πως όλο το χρυσάφι του καημένου του κόσμου ήρθε και μαζεύτηκε σ' αυτούς τους τοίχους».

Τα μάτια του μικρού αγοριού: «Τι ωραίο που είναι! Τι ωραίο! Αλλά είναι ένα σπίτι που μπορούν να μπουν μόνο οι άνθρωποι που δεν είναι σαν και μας».

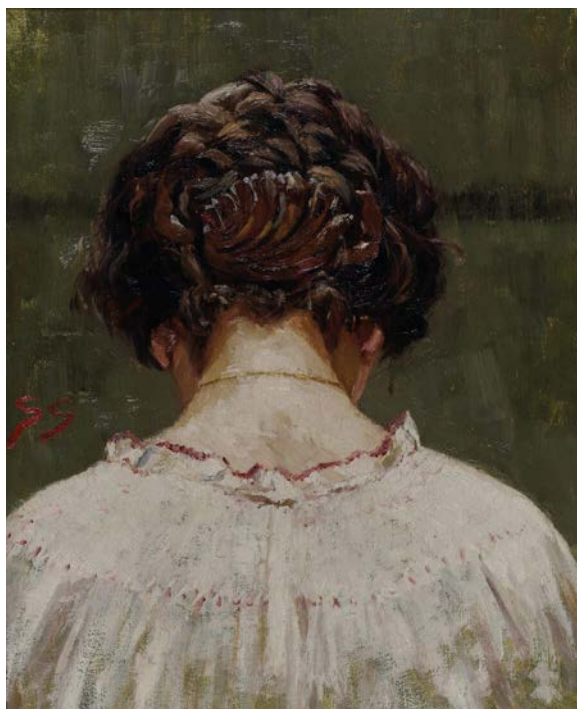
Όσο για τα μάτια του πιο μικρού, ήταν υπερβολικά μαγεμένα για να εκφράσουν τίποτε άλλο εκτός από μια ηλίθια και βαδιά χαρά.

Οι τραγουδιστές λένε πως η ευχαρίστηση γλυκαίνει την ψυχή και μαλακώνει την καρδιά. Το τραγούδι είχε δίκιο εκείνο το βράδυ σχετικά με μένα. Όχι μονάχα ήμουν συγκινημένος από αυτή την οικογένεια ματιών, αλλά ένιωθα λίγο ντροπιασμένος για τις καράφες μας και για τα ποτήρια μας, πιο μεγάλα από τη δίψα μας. Έριχνα τη ματιά μου στη δική σου, αγάπη μου, για να διαβάσω εκεί τη σκέψη μου· βύθιζα μέσα στα τόσο ωραία μάτια σου και τα τόσο παράξενα γλυκά, μέσα στα πράσινα μάτια σου, που τα κατοικεί το Καπρίτσιο και τα εμπνέει η Σελήνη, όταν μου είπες: «Αυτοί εκεί οι άνθρωποι μου είναι ανυπόφοροι, με τα μάτια τους ανοιγμένα διάπλατα σαν πόρτες αμαξιού! Δεν θα μπορούσες να παρακαλέσεις τον ιδιοκτήτη του καφενείου να τους διώξει από δω;» Τόσο είναι δύσκολο να συνεννοηθείς, καλέ μου άγγελε, και τόσο είναι αδύνατο να επικοινωνήσεις με τη σκέψη, ακόμα και με ανθρώπους που αγαπάς!

Baudelaire, C. (2010 [1869]). Τα μάτια των φτωχών. Στο *20 πεζά ποιήματα* (μτφρ. Εύα Μυλωνά). Αθήνα: Ίκαρος.

Τα μάτια των φτωχών.
Διαβάζει η Έλενα Κορρέ,
θεατρολόγος, φιλόλογος,
ηθοποιός

Σαββίδης Συμεών (1859-1927), *Καπρίτσιο* (μετά το 1915). (Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποιοι, κατά την άποψή σας, φαίνεται να είναι οι Άλλοι στο ποίημα του Charles Baudelaire;
2. Στο ποίημα επαναλαμβάνεται συχνά η λέξη «μάτια».
 - α. Πώς κατά την άποψή σας επιδρά αυτή η επανάληψη;
 - β. Υποδέστε ότι είστε ένας από τους θαμώνες του καινούργιου καφενείου και παρατηρείτε το βλέμμα του μικρού αγοριού. Συνδέστε έναν φανταστικό διάλογο ανάμεσα σε εσάς και το αγόρι. Τι θα τον ρωτούσατε;
3. Να συγκρίνετε τη στάση του ποιητικού υποκειμένου με αυτή της αγαπημένης του. Μπορούν, κατά την άποψή σας, δύο άνθρωποι με διαφορετικές τοποθετήσεις προς τον κόσμο να συμπορεύονται ως ζευγάρι στη ζωή;

Gustav Klimt,
Το φιλί (1907-1908)

ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Πεζό ποίημα: Είναι ένα μοντέρνο ποίημα που αναπτύσσεται σε συνεχή λόγο. Διατηρεί όμως τα στοιχεία του ποιητικού λόγου, όπως την ποιητική γλώσσα, την υπαινικτικότητα, τον εσωτερικό μουσικό ρυθμό και τη συντομία.

Κατσιγιάννη, Α. (1987). «Μορφικές μεταρρυθμίσεις στην ελληνική ποίηση του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα (Συνοπτικό διάγραμμα)», *Παλίμψηστον*, 5, 166-167.

CHARLES BAUDELAIRE (1821-1867)

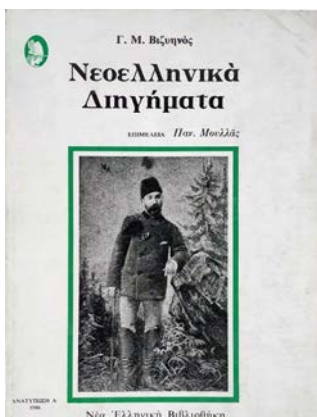
Γεννήθηκε και πέθανε στο Παρίσι. Το έργο του *Τα άνθη του κακού* ήταν η σημαντικότερη και πιο επιδραστική ποιητική συλλογή που κυκλοφόρησε στην Ευρώπη τον 19ο αιώνα. Όταν όμως τη δημοσίευσε, κατηγορήθηκε για προσβολή της θρησκείας και της δημόσιας ηθικής, και του επεβλήθη πρόστιμο. Τα 20 πεζά ποιήματα αποτελούν καινοτόμο έργο της εποχής, ενώ μετέφρασε και το έργο του Αμερικανού ποιητή και πεζογράφου Έντγκαρ Άλαν Πόε. Έζησε τη ζωή ενός δανδή, ξοδεύοντας τα χρήματά του σε ρούχα, βιβλία, ακριβά ποτά, κρασιά και ουσίες, γεγονός που τον ενέταξε στους «καταραμένους ποιητές».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΙΖΥΗΝΟΣ

Το μόνον της ζωής του ταξείδιον

(απόσπασμα)

Εξώφυλλο έκδοσης των
Νεοελληνικών διηγημάτων
του Γεωργίου Μ. Βιζυηνού

Ένα δεκάχρονο αγόρι από ένα χωριό της Ανατολικής Θράκης, ο Γιωργής, πηγαίνει στην Κωνσταντινούπολη για να εργαστεί ως μαθητευόμενος ράφτης. Εκεί, προκειμένου να ισορροπήσει ανάμεσα στη νοσταλγία και τις κακουχίες της νέας του ζωής, καταφεύγει στο όνειρο, ζωντανεύοντας με τη φαντασία του τις ιστορίες που του έλεγε ο παππούς του για το μικρό ραφτόπουλο που το ερωτεύτηκε η βασιλοπούλα, και ανυπομονεί τότε θα συμβεί το ίδιο και σε εκείνον. Ωστόσο, τίποτα αξιοσημείωτο δεν συμβαίνει και η ζωή του μετατρέπεται σε ένα βασανιστήριο χωρίς διέξοδο. Μια μέρα, το αγόρι ειδοποιείται ξαφνικά να πάει στο χωριό του για να προλάβει τον παππού του που ψυχορραγεί. Μέχρι να φτάσει στο χωριό, ο παππούς του έχει διαφύγει τον κίνδυνο και το αγόρι τον επισκέπτεται στην Μπαήρα, στην κορυφή ενός μικρού λόφου.

Εκεί ο Γιωργής αρχίζει να του διηγείται με υπερηφάνεια το ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη, αλλά ο παππούς υποτιμά τις εμπειρίες του εγγονού του ως τετριμμένες συγκριτικά με τις δικές του συναντήσεις και αναμετρήσεις με υπερφυσικά όντα.

Ιωσηφίνα Δήμα – Τσίλλερ (1885-1965), *Τραμπάλα*.
(Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξ. Σούτσου, Αθήνα).

Ποτέ δεν αμφέβαλον ότι ο παππούς μου ήτο πολύπειρος, κοσμογυρισμένος άνθρωπος. Αλλ' οπωσδήποτε επέστρεφον και εγώ από το μακρότερον – μετά τον Άγιον Τάφον– ταξείδιον, από την Πόλιν. Είχον ιδεί τόσα και τόσα πράγματα. Ενόμιζον λοιπόν, ότι έφερον μετ' εμαυτού αφηγητικήν ύλην, ικανήν να ενασχολήσει επί τινας τουλάχιστον ημέρας την προσοχήν, αν ουχί τον δαυμασμόν του γέροντος. Αλλ' ότε τον ήκουσα να προφέρει ούτως ακαταδέκτως και περιφρονητικώς εκείνο το «Άσ' τ' αυτά!», να διακόπτει τα σπουδαιότερά μου θέματα, ως εάν ήσαν μηδέν δι' αυτόν, και να αντικαθιστά ταύτα δι' ιδίων

τόσον θαυμαστών, τόσον αγνώστων εις εμέ διηγημάτων, έπτυξα κατησχυμένος¹ υπό το μέγεθος της ανεξαντλήτου κοσμογνώσιας αυτού και δεν ετόλμησα πλέον να είπω τίποτε.

Μετά πολλήν ώραν σιωπής, καθ' ην ησθανόμενη τον παππούν θριαμβεύοντα επί της απειρίας μου, ύψωσα εκ νέου τους οφθαλμούς προς αυτόν:

– Πολλά ταξείδια θα έκαμες εις την ζωήν σου! τω είπον. Και επρόφερα τας λέξεις μετά θαυμασμού, πολλής μετέχοντος της κολακείας.

Ο παππούς εξαφνίσθη. Προφανώς η ερώτησις τω ήλθεν απροσδόκητος. Επί τινος στιγμάς με ητένισεν ως άνθρωπος σιγηλά διαμαρτυρούμενος κατά τινος συκοφαντίας. Είτα, – Εγώ; είπεν, Εγώ ταξείδια; Η γιαγιά σου, η Χατζίδενα!²

Εν τη προφορά των λέξεων τούτων υπεννοείτο ολόκληρος ιστορία. Επειδή όμως εγώ δεν έδειξα ότι εκατάλαβα την σημασίαν αυτής, ο παππούς προσέθηκε την ιστορίαν χαμηλή τη φωνή:

Μία φορά –τότε δεν ήτον ακόμη Χατζίδενα– Ψυχή μου, της λέγω, ετάχθηκα να πάγω στη Σαρακηνού, στο πανηγύρι.

– Να πας βέβαια, να πας, λέγ' αυτή. Ε; Τι σε θέλω δωπέρα; Τι σε θέλω! να κάθεσαι να με φυλάγεις; – Και χαμηλώσας έτι μάλλον την φωνήν– «ο τέτοιος και τέτοιος και τέτοιος» προσέθηκεν ο γέρον εκφραστικώς. – Πολύ καλά, εξηκολούθησεν έπειτα. Σου κάμνω, ψυχή μου, όλαις ταις ετοιμασίαις. Ξυρίζομαι, στολίζομαι, σελώνω τ' άλογο, βάλλω το σταυρό μου να καθαλικέψω – Να σου την, και παρουσιάζεται. – Και χαμηλώσας τη φωνήν ούτως ώστε μόλις ν' ακούεται ο παππούς,

– Μωρέ, που να πάθεις, που να δείξεις, πού θα πας; – Είπε, μιμούμενος της γιαγιάς τα σχήματα. – Ε; Πού θα πας;

– Στην Παναγία, ψυχή μου, στη Σαρακηνού.

– Μωρέ θ' αφήσεις την αγελάδα να πας στην Παναγία; Μωρέ, τέτοιε, και τέτοιε και τέτοιε, το πανηγύρι το συλλογέσαι, και την αγελάδα, την γκαστρωμένη την αγελάδα, δεν τη συλλογέσαι; Που είναι στην εβδομάδα της, δεν τη συλλογέσαι;

Τώρα, θέλω να της συντύχω, είπεν ο παππούς αναλαβών την στάσιν του, μα που δεν σ' αφήνει νάρθεις στην αράδα; Σαν είδα που δεν τα βγάξω στο κεφάλι:

– Καλό, ψυχή μου, της λέγω. Εγώ – «Εβασκέστισα³».

– Αμ' ο κόσμος; ο κόσμος τι θα πει! Που έκαμες ετοιμασίας κι αγόρασες τα κεριά και το λάδι και το θυμίαμα! Και τ' άλογο; Τ' άλογο τι θα πει που το καλίβωσες⁴ και το σέλωσες; Τ' άλογο θέλει δρόμο! Είπεν ο παππούς κλείσας προς εμέ εκφραστικώς τον οφθαλμόν και περιμένων να τον εννοήσω. Και περιμένων εις μάτην.

1. **έπτυξα κατησχυμένος**: μαζεύτηκα ντροπιασμένος.

2. **ο χατζής (θηλ. η χατζήνα)**: προσκυνητής των Αγίων Τόπων.

3. **Εβασκέστισα**: κουράστηκα, έχασα το ενδιαφέρον μου.

4. **καλίβωσες**: πετάλωσες.

Δεν καταλαμβάνεις; – ανεφώνησεν επιτέλους, ο καθγός ήταν για το πάπλωμα!

Την εσήκωσα, ψυχή μου, την εκάθισα πάνω στ' άλογο, και την έστειλα στο πανηγύρι με τον αδελφό της.

– Κ' εσύ, παππού;

– Εγώ, ψυχή μου, εφύλαγα μέσ' στον σταύλο να γεννήσ' η αγελάδα. Και άφησε συ που δεν εγέννησε, το γδάρμα⁵, προσέθηκεν έπειτα, ωσάν να έπταιε το ζώνον διά την αποτυχίαν, μόνο μου εσήκωσε «τ' ογούρι»⁶, από τα ταξείδια, και όσαις φοραίς εκίνησ' από τότε για ταξείδι, ψυχή μου, βρέθηκεν εμπόδιο μέσ' στον δρόμο μου!

– Πώς, παππού;

– Αι! είπεν εκείνος, αμχανών, πώς να συνδυάσει τα οδοιπορικά του ατυχήματα με τον καθυστερήσαντα τοκετόν της αγελάδος. Αυτό κ' εγώ δεν το ξέρω. Μα, σαν είναι μέσα ναικατωμένη η γιαγιά σου, η Χατζίδενα, πάνε συ πλειά ναύρεις λογαριασμό! Πώς σου το κατάφερνε, ψυχή

Γεώργιος Ιακωβίδης (1854-1932), *Ψυχρολουσία*.
(Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξ. Σούτσου, Αθήνα).

μου, πώς σου το μαστόρευε – είναι να χάσεις τον νου σου! Όσαις φοραίς ετοιμάσθηκα να ταξιδεύσω – Πότ' εγεννούσε κάνα πράμα⁷, πότε ξεπετούσε το μελίσι, πότε αρρωστούσε κανέναν, πότε ήρχονταν «μουσαφίρης» – Θαρρείς που τα είχε παραγγελμένα, ψυχή μου, ίσα ίσα την ώρα που έκαμνα τον σταυρό μου να καθαλικέψω!

Τόσα χρόνια πανδρεμμένος, εγώ έκαμνα ταις ετοιμασίαις κ' εκείνη πήγαινε στο ταξείδι! Έτσι στο Ραιδεστό· έτσι στη Συληθριά· έτσι στη Μήδεια· έτσι παντού. Ένα ταξείδι, ψυχή μου, αυτό το μελετούσα στα κρυφά, το φύλαγα για λόγου μου. Καιρούς και χρόνους εμάζενα τα «μαδιά»⁸ και τα έκρυβα όπου κι' όπως ειμπορούσα. Σαν εμάζωξα πενήντα χιλιάδες γρόσια, το βάλλω μία μέρα στο «κέφι», και φωνάζω τη γιαγιά σου – Όταν το είχα στο κέφι δεν την εγιώρταζα πολύ πολύ. – Της λέγω λοιπόν, ψυχή μου, έτσι θα μ' απόφαση:

– Χρουσή! Εβάλθηκα να πάγω σε ταξείδι, κοίταξε μην είναι κανένα πράμα ετοιμόγεννο, ή άρρωστο, ή χρειαζούμενο, και κύτταξε μην έμβει κανέναν «μουσαφίρης» στο σπίτι γιατί, διες, του σπάζω τα πόδια του! και ο παππούς έκαμεν ως εάν εθαύμαζε τον εαυτόν του πώς τα

5. **γδάρμα**: κατάρα προς ζώο, αυτό που του αξίζει να γδαρθεί.

6. **ογούρι**: γούρι, τύχη.

7. **πράμα**: εδώ, ζώο.

8. **μαδιά**: τα απαιτούμενα χρήματα για τα έξοδα.

εκατάφεραν. Σε ήθελα, είπεν είτα προς εμέ, να την διεις πώς τα εχρειάσθηκε! Τσιμουδιά δεν έβγαλε! Κ' εγώ αυτό ήθελα. Στέλνω, ψυχή μου, στον πνευματικό κ' έρχεται κ' εξομολογούμαι· φωνάζω τη γιαγιά σου μπροστά του και της γράφω όλον τον βιον⁹ επάνω της. Φωνάζω τους χωριανούς και παίρνω συγχώρεση από τον καθένα, γιατί διεις, ψυχή μου, το ταξείδι είναι το μακρύτερο ταξείδι του κόσμου, κ' εμείς έχουμε ζωή και θάνατο!

Την άλλη την ημέρα τραβώ το άλογο και κάμνω τον σταυρό μου να καβαλικέψω. Η γιαγιά σου· – τότε δεν ήταν ακόμη Χατζίδενα– έσκυψεν από τη θύρα να με διή· εγώ το είχα «τσατισμένο»· κοιτάξε! Μία να μ' έβγαζε τίποτε στη μέση, τόπαιρνε η ευχή! Η γιαγιά σου το ήξευρε· δεν είπε λόγο. Κ' εγώ αυτό ήθελα. Σαν έκαμα τον σταυρό μου να καβαλικέψω,

– Έλα, Χρυσή, της είπα, έχουμε ζωή και θάνατο, συχώρα με και Θεός σχωρέσει σε! Εκεί, ψυχή μου, την παίρνουν τα κλάματα, είπεν ο παππούς τεταραγμένος, ως εάν συνέβαινε το πράγμα ταύτην τη στιγμήν ενώπιόν του. Και προσπαθών όσον το επ' αυτό να παραστήσει την μεγάλην της συζύγου του θλίψιν:

Αχ! που να μην έσωνα! που να μην έδειχνα! – Είπεν ο παππούς μιξοκλαίων. – Η άτυχη, η κακόμοιρη, η αρίζικη¹⁰! που θα χάσω το ταίρι μου! τον νοικοκύρη μου! τον αφέντη μου!

Και εκπεπληγμένος εκ των κοσμητικών τούτων του επιδέτων ο παππούς: Αυτό, ψυχή μου, είπε δεν το επερίμενα. Όλος ο κόσμος να χαλούσε – το είχα τσατισμένο. Μα σαν είδα την γιαγιά σου, την γυναίκα μου, να κλαίει, εκόπησαν τα ύπατά μου! Πώς να την αφήσω να πάγω στην άκρη του κόσμου;

– Είμαι ταμμένος στον Άγιον Τάφο, της λέγω, ψυχή μου, πώς να κάμω τώρα; Σαν δεν πάγω θα κριματισθούμεν.

– Σαν είσαι συ ταμμένος, νοικοκύρη μου, ανδρόγυνο δεν είμασθε; ένα πράγμα είμασθε. Είτε συ επήγες, είτ' εγώ, το ίδιο πράγμα κάνει.

Τα δάκρυα στα μάτια της! είπεν ο παππούς, αλλάξας τον τόνον της φωνής του, τι να πω! – την ανεβάζω, ψυχή μου, στ' άλογο, και τη στέλνω στον Άγιον Τάφο με τον αδερφό της.

Από τότε και να πάγει – είπεν ο παππούς κροτών τας παλάμας ως εάν τας εξεσκόνιζεν– από τότε και να πάγει δεν εδοκίμασα να ταξειδεύσω.

– Και τον κόσμο που εγύρισες, παππού, τα μεγάλα ταξείδια που έκαμες, θα τα έκαμες λοιπόν πριν πάρεις τη γιαγιά; Ορίστε;

Ο παππούς ανέλαβε πάλιν το εργόχειρόν του· θλιβερόν μειδίαμα εκάθητο επί των χειλέων του.

– Πριν με δώσουν στη γιαγιά σου τη Χατζίδενα, είπε ταπεινώσας τους οφθαλμούς. Δεν ήμουν αγόρι!

– Αμ' τι, παππού; κορίτσι ήσουν;

9. **βιος**: το βιος, η περιουσία.

10. **αρίζικη**: άτυχη.

Νικόλαος Γύζης, *Τα εγγόνια* (1890)
https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Nikolaos_Gyzis#/media/File:Pappous_kai_eggonos.jpg

– Πες πως ήμουνα κορίτσι, ψυχή μου, είπε ο παππούς με το θλιβερόν του μειδίαμα, αφού κ' εγώ το θαρρούσα πως ήμουνα, κι' ο κόσμος το πίστευεν.

Αι λέξεις μοι ενεποίησαν παράξενον εντύπωσιν. Ο παππούς εκράτει εις τας χείρας του γυναικείον εργόχειρον· και – μ' όλον το λεβέντικόν του ανάστημα– το επιμελώς εξουρισμένον πρόσωπον, ο φιλαρέσκως επί των ορίων του άνω χείλους ψαλιδισμένος μύσταξ, η όλη της μορφής του έκφρασις μοι εφάνη την στιγμήν εκείνην ενέχουσα πολύ το δηλυπρεπές και γυναικείον.

– Ναι, ναι, ψυχή μου, είπε ο παππούς αναστενάξας και γενόμενος αίφνης σύννους. Εσείς ζήτε σε χρυσούς καιρούς τώρα, σε χρυσούς καιρούς! ταξιδεύετε σ' ό,τι ώρα θέλετε, σ' όποια χώρα θέλετε. Και το κάτω κάτω, ψυχή μου, ξέρετε τι είστε. Εμείς εξούσαμεν σε βίσεκτους¹¹ καιρούς, δυστυχημένους χρόνους! Οι μάναις μας εγονάτι-

ζαν μπρος σταις εικόναϊς, ψυχή μου, και έκλαιαν στην Παναγία ή να τους δώσει κορίτσι, ή να σκοτώσει το παιδί, που είχανε στα σπλάγχνα τους, διά να μη γεννηθεί αγόρι.

– Γιατί, παππού;

– Γιατί, κάθε λίγο και πολύ, είπε ο παππούς ολονέν σκυθρωπότερος, έβγαινε, ψυχή μου, το Γιανιτσαριό – κάτι μεγάλοι και φοβεροί Τουρκαλάδες, με τ' απηλά τα «καβούκια»¹², με τα κόκκινα καβάδια¹³, κ' εγύριζαν αρματομένοι στα χωριά, με τον «ιμάμην»¹⁴ εμπρός με τον «τσελάτη»¹⁵ καταπόδι, κ' εμάζωναν τα ευμορφότερα χριστιανόπαιδα, ψυχή μου, και τα τούρκευαν.

– Γιατί, παππού;

– Για να τα κάμουν Γιανίτσαρους, είπε ο γέρον αγανακτών. Για να τα κάμουν σαν τον εαυτό τους· να έρχονται πίσω στη χώρα, σαν μεγαλώσουν και ξεχάσουν που είναι Ρωμιόπουλα, να σφάζουν τους ίδιους των γονείς, που τα γέννησαν, και ν' ατιμάζουν ταις ίδιαις των αδελφαίς, που βύζαξαν από ένα γάλα!

11. **βίσεκτος**: δίσεκτος.

12. **καβούκι**: ψηλό ανατολίτικο σκέπασμα του κεφαλιού.

13. **καβάδι**: μακρύ ρούχο από χοντρό ύφασμα.

14. **ιμάμης**: μουσουλμάνος δρησκευτικός λειτουργός. Συνώνυμα: χότζας, μουεζίνης.

15. **τσελάτης** και **τζελάτης**: ο δήμιος.

*Ανάθεμα την ώρα,
την πρώτητην Απριλιά,
που θγήκε το Ιζάμι!⁶
και μάζωξε παιδιά!*

Εστέναξεν απαγγείλας ο παππούς και απέμαξε τα δάκρυά του.

Γι' αυτό, εξηκολούθησεν έπειτα, όταν εγεννήθηκα εγώ, ψυχή μου, και μ' εβάφτισαν, με έβγαλαν «Γεωργιά»· που θα πει, μου έδωκαν δηλυκόν όνομα, καθώς έβγαζαν τότε και Κωνσταντινά και Θανασία και Δημήτρω – όλα αρσενικά παιδιά, ψυχή μου, με δηλυκόν όνομα– και μαζί με το όνομα, μ' εφόρεσαν και κοριτσίστικα ρούχα.

Όσα χρονάκια πέρασαν, ψυχή μου, τόσαις φοραίς από την θύραν του σπιτιού μας δεν εβγήκα, σαν καποκόριτσο που θάρρευα να είμαι. Σαν έγίνα καμιά δεκαριά χρονώ, με πιάνει μίαν ημέρα – Θεός σωθές' τονα– ο κύρης μου, με καθίζει στο σκαμνί, με κόφτει ταις μεγάλαις μου πλεξούδαις, μου θγάξει τα φουστανέλια και:

– Διες εδώ, με λέγει, Γεωργιά, από σήμερα και να πάγει είσαι «Γεώργης», είσαι αγόρι· από αύριο και να πάγει είσαι άνδρας, ο άνδρας της Χρουσής, που παίζετε κάθε μέρα ταις κούκλαις και τα πεντόβολα.

Αυτό ήταν όλο κι όλο, που με είπε, και μ' εφόρεσε τ' αγορίστικα ρούχα.

Την άλλη την ημέρα, ψυχή μου, ήλθαν τα βιολιά και τα λαγούτα, και μ' επήραν στην εκκλησιά, και μ' εστεφάνωσαν με την γιαγιά σου.

– Πώς, παππού; Έτσι μικρός που ήσουν;

– Ναι, ψυχή μου· είπεν ο παππούς συναπορών και αυτός. Ακόμα δεν έμαθα πώς να δένω το καινούργιο μου καβάδι, και μ' έδωσαν και γυναίκα για να κυβερνήσω! Μα – είπεν είτα συνοφρυωμένος– έπρεπε να γένει. Περισσότερον καιρό δεν ειμπορούσαν να με κρύψουν· και το φερμάνι έλεγε, πως μόνον τους ανύπανδρους να παίρνουν οι Γιανίτσαροι. Μ' επάνδρεψαν λοιπόν «εν πομπή και παρατάξει», και έτσι, ψυχή μου, αντί να με πάρει κανένας Γιανίτσαρος – μ' επήρεν η γιαγιά σου.

– Και που θα πει λοιπόν, παππού, εσύ δεν έκαμες μήτ' ένα ταξείδι στη ζωή σου! Μήτε, πριν πανδρευθής, δεν εταξείδευσες;

Ο παππούς επί τινας στιγμάς εφάνη αμηχανών, πώς πρέπει ν' απαντήσει. Έπειτα χαμηλώσας αιδημόνως το βλέμμα:

– Τι να σε πω, ψυχή μου, είπε. Πριν πανδρευθώ έκαμα ένα ταξείδι, μα – τι τα θέλεις– έμεινε κι αυτό στην μέση. Έμειν' ατελείωτο...

– Πώς, παππού; Πότε;

16. **ιζάμι**: ο νόμος.

Ο γέρων παρήτησε το εργόχειρόν του χαμαί, και τείνας το βλέμμα προς τον ορίζοντα, εφάινετο ενασχολών σιγηλά τους οφθαλμούς του με την θέαν της προ ημών εκτεινομένης χωριογραφίας.

Ο ουρανός ήτον ανέφελος· ο ήλιος χαμηλά εις τον ορίζοντα· και το υψηλόν της θέσεως, εφ' ης ευρισκόμεθα, παρείχεν εις τον θεατήν λίαν αχανές και όμως λίαν ευπερίληπτον πανόραμα.

Περί τα κράσπεδα της ακροπόλεως, αμέσως υπό τα βλέμματά μας, έκειντο κατά συγκεχυμένας ομάδας αι οικίαι της πολίχνης, εν ταις αυλαίς των οποίων έβλεπέ τις άνδρας, γυναίκας, παιδιά, ενασχολουμένους να εισαγάγωσι τα φθινοπωρινά αυτών προϊόντα εις τας αποθήκας. Αμέσως περί την πόλιν εφάινοντο οι λαχανόκηποι με τα γηραλέα, τα φυλλορροούντα δένδρα περί τους λελυμένους φραγμούς των· και τους τελευταίους τρυγητάς, φορτώνοντας τα όψιμα λαχανικά επί των αμαξών των· αυτού πλησίον εκάπνιζον καιόμενα τα άχρηστα απομεινάρια των ερήμων πλέον αλωνίων. Παρέκει ήρχοντο εκτεινόμενοι ημικυκλικώς εις μεγίστην ακτίνα οι καρποφορότατοι της χώρας αγροί, εν οίς όμως δεν εσειόντο πλέον βαρείς των δημητριακών οι στάχυς, ως επιφάνεια ξανθής κυμαινομένης θαλάσσης, αλλ' έβοσκον ελευθέρως, δαπανώντα και την τελευταίαν χλωράν βοτάνην τα θραδέως προς την πόλιν επιστρέφοντα ποιμνία και αι αγέλαι. Εις το απώτατον του ορίζοντος βάθος έκλειον, ως υψηλόν περιθώριον, την αχανή ταύτην εικόνα αι αμπελώνες του τόπου, έρημοι και ούτοι μετά τον τρυγητόν κ' εγκαταλελειμμένοι. Η λαμπρά ποικιλία των τελευταίων φθινοπωρινών χρωμάτων, οι κατά συχνά διαστήματα διαυλακούντες τη χώραν ποταμίσκοι, τα παρά τας όχθας αυτών γραφικώς εγειρόμενα συμπλέγματα δένδρων και οικοδομών, οι κατά τόπους ως μέγιστα κωνοειδή χώματα υφούμενοι των Οδρυσών τύμβοι¹⁷ όχι μόνον διέκοπτον τη συνήδη των επιπέδων χωριογραφιών μονοτονίαν, αλλά και παρείχον εις την απέραντον εκείνην εικόνα έκτακτον, θαυμασίαν ενότητα και ποικιλίαν.

Και όμως προ του τερπνοτάτου τούτου θεάματος – το ενδυμούμαι ακόμη– μυστική τις ανησυχία, δλιβερόν τι προαίσθημα συνέιχε την καρδίαν μου. Ενόμιζες ότι η ζωή, η άλλοτε τόσο

Γύζης Ν. (1882). Παππούς και εγγονός
ΠΗΓΗ: <https://commons.wikimedia.org>

17. **των Οδρυσών τύμβοι:** η λέξη «τύμβος» είναι όρος της αρχαιολογίας που σημαίνει τον κωνικό σωρό από χώμα, που σκέπαζε τον λάκκο με τα λείψανα του νεκρού. Με τον ίδιο όρο ονομάζουμε έναν επίσημο τάφο με επιτύμβια στήλη. Οι Οδρύσες ήταν αρχαίος λαός που ήκαζε μεταξύ των αρχών του 5ου αιώνα π.Χ. και των αρχών του 3ου/τέλους του 1ου αιώνα π.Χ. Το κράτος που ίδρυσαν ήταν πολυφυλετικό και εκτεινόταν στα εδάφη της σημερινής Βουλγαρίας, Ρουμανίας, βόρειας Ελλάδας και Ανατολικής Θράκης.

σφριγωδώς επί της χώρας ταύτης επανθήσασα, υπεχώρει τώρα βραδέως, αλλά σταθερώς προς τους ενδοτάτους μυχούς της φύσεως· η δ' επί της όψεως αυτής εναπομένουσα λαμπρότης δεν ήτον ει μη το τελευταίον, το ύστατον μειδίωμα επί των χειλέων του θανατιώντος.

Ο παππούς, αφ' ου εφ' ικανήν ώραν ενησχολήθη με το θέαμα τούτο σιωπηλός και αφηρημένος, εστήριξε το βλέμμα επί ενός των απωτέρων κωνοειδών χωμάτων εις το βάθος του ορίζοντος και δείξας διά του δακτύλου:

– Τη βλέπεις, ψυχή μου, είπεν, εκείνην την «τούμβα»¹⁸;

– Ποιαν, παππού;

– Να εκείνην την αφηλότερη από όλαις ταις άλλαις, που φαίνεται, εκεί που τελειώνει της γης το πρόσωπο.

– Την βλέπω· εγγίζει τον ουρανό με την κορφή της, παππού.

– Άι χακ! Είπεν ο παππούς, ευχαριστημένος εκ της απαντήσεως. Ο ουρανός ακουμβά πάνου της. Δεν ακουμβά;

– Ναι, παππού! Η γης τελειώνει αυτού πέρα και αρχίζει ο ουρανός.

– «Άι χακ!» ανεφώνησεν ο γέρων έτι μάλλον ευχαριστημένος. Είτα προσηλώσας επ' εμού υπερήφανον βλέμμα· – Ως εκεί πέρα, είπε, μ' εβάσταξε να ταξειδέψω!

Και επρόφερε τας λέξεις με ύφος τόσον εναβρυντικόν¹⁹, ώστε δεν ηννόησα ευθύς εάν του παππού του εβάσταξε να ταξειδέψει μέχρι του ουρανού, ή μέχρι της «τούμβας», εφ' ης εφαινετο ο ουρανός στηριζόμενος.

Ο παππούς εξηκολούθησεν.

– Η «τούμβα» φαίνεται από το παράθυρό μας· από μικρό παιδί την έβλεπα και το είχα ένα «μεράκι» – μία μεγάλη επιθυμία– να ήτανε βολετό να πήγαινα εκεί κάτω, ν' αναίθω στην κορφή της «τούμβας», να μβω εις τα ουράνια. Μα έλα που ήμουνα κορίτσι! Πώς να βγω μέσα στους δρόμους;

Σαν μ' έκοψεν ο κύρης μου τα μαλιά και μ' έβαλε καβάδι, και μ' έκαμεν, έτσι διά μιας αγόρι – εκείνοι εψαλίδιζαν χαρτιά και έπλεκαν του γάμου τα στεφάνια, εγώ, μια κλωδογυρνώ την άκρην άκρη, και βγαίνω στην αυλή. Το ταξίδι είχα στον νου μου, και μόνο το ταξίδι.

Μετά τινα σιωπήν, καθ' ην ο παππούς εφαινετο συγκεντρών τας αναμνήσεις του:

– Έξω από τ' ορνιθαριό, είπεν, ήτον ένα ξύλο στημένο, με κάτι ξυλάκια σταυρωτά πάνω σ' αυτό καρφωμένα, για να πατούν οι όρνιδες ν' αναιθαίνουν σταις φωλιαίς των. Το είχα από μίας αρχής στο μάτι. Θα τ' ακουμβήσω στο γυαλί του ουρανού, έλεγα με τον νου μου, σαν σκάλα, δ' ανέθω, θα τρυπήσω μία τρύπα – δαμβώ μέσα. Έτσι, ψυχή μου, σου παίρνω το ξύλο στον ώμο, και, σαν με διουν, ας με γράψουν!

18. **τούμβα** και **τούμπα**: χωμάτινος λόφος, γήλοφος.

19. **εναβρυντικόν**: περήφανο.

– Βγαίνω από την αυλή, στρίβω δεξιά και – δρόμο! Ο κόσμος που μ' έβλεπε, πού να με γνωρίσει πως ήμουν η Γεωργιά η θυγατέρα του Σύρμα! Ήταν σαν να ήρδα πρώτη φορά στον κόσμο.

Ός και η Χρουσή, η γιαγιά σου, που με είδεν έτσι με το καβάδι, μ' έβαλε μπροστά με ταις πέτραις. Όχι τάχα πως μ' εγνώρισεν· μα έτσι τα κατάτρεχεν από μιας αρχής τ' αγόρια. Εγώ – δρόμο. Από τέτοιο ταξίδι, ποιος μπορεί να μ' εμποδίσει; Βγαίνω στους κήπους· μβαίνω στα χωράφια· περνώ τον ποταμό· τα μάτια καρφωμένα στην «τούμβα», και – δρόμο. Πάγω ένα μίλι, πάγω δύο. Μα – τι θαρρείς, ψυχή μου; Η «τούμβα», όσο προχωρώ, τραδιέται μακρότερα! Ο ουρανός, όσο κοντεύω, σηκώνετ' αφηλότερα! Α! αυτό, ψυχή μου, μ' έκοψε τα γόνατα! Κουρασμένος ήμουν από πολύ πρωτύτερα, μα δεν μ' αποφάνηκε, παρά σαν είδα πως η άκρα του ουρανού επήγαιεν όλον εν μακρύτερ' από την «τούμβαν», που ελογάριαζα να τον εύρω. Τότε μου εκόπηκε το «χαβέσι»²⁰, και ένιωσα, πως είμαι κουρασμένος, πως πεινώ, πως το ξύλο που σηκώνω βαραίνει σαν μολύβι, πως άρχισε να θραδιάζει και – τι τα θέλεις, ψυχή μου;– τότες εγύρισα πίσω κι' αφήκα το ταξίδι ατελείωτο!

Γιατί, διες, επρόσθεσεν είτ' αμέσως ο γέρων, εσυλλογίσθηκα κοντά εις τ' άλλα και τον κύρη μου. Αυτός – Θεός σχωρέσ' τονε– δεν έμοιαζε τη γιαγιά σου, τη Χατζίδανα.

– Πώς, παππού;

– Χμ! είπεν εκείνος, εκφραστικώς μειδιάσας. Η γιαγιά σου, ψυχή μου, μπουμπουνίζει, μα δεν βρέχει. Ο κύρης μου έβρεχε, μα δεν εμπουμπουνίζε! Γι' αυτό, ψυχή μου, εγύρισα πίσω. – Ήταν «το μόνο ταξίδι της ζωής μου», επρόσθεσεν είτα σύννους ο γέρων, μα – έμειν' ατελείωτο.

– Και τα πράγματα, που είδες παππού, και ξεύρεις; – ηρώτησα εγώ τότε εν μεγίστη απορία. – Στη χώρα που ψήν' ο ήλιος το ψωμί εκεί κοντά που ζουν οι Σκυλοκέφαλοι, πότε επήγες, παππού;

– Ω! είπεν εκείνος τότε. Αυτού, ψυχή μου, δεν επήγα· με τ' αφηγήθηκε η γιαγιά μου, όταν μ' εμάδαινε να πλέκω.

– Και στις θάλασσας τον αφαλό, παππού, που βγαίνει η Φώκια και πιάνει τα καράβια, και τα ρωτά για τον Αλέξανδρο τον βασιλέα; Κ' εκεί δεν επήγες;

– Όχι, ψυχή μου! Κι αυτό με τ' αφηγήθηκ' η γιαγιά μου.

– Και στο σπήλαιο, παππού, που είν' η Μάγισσα, που μαρμαρώνει τους ανθρώπους, κ' εκεί δεν επήγες;

– Όχι, ψυχή μου! Η γιαγιά μου, με τ' αφηγήθηκε, η γιαγιά μου.

Απερίγραπτος είναι η αύξουσα έντασις της απογοητεύσεώς μου ανά πάσαν αυτού απόκρισιν. Όλη λοιπόν η μεγάλη εκείνη ιδέα μου περί των ταξιδίων του παππού, όλη μου η προς αυτόν υπόληψις κ' εμπιστοσύνη διά την κοσμογνωσίαν και πολυπειρίαν του περιοριζέτο έξαφνα εις τας διηγήσεις, δηλαδή τα παραμύθια, τα οποία ήκουσεν από τη μάμμην του, καθ' ον χρόνον

20.χαβέσι: επιθυμία.

είχε την αφέλεια να πιστεύει ο πτωχός και το ότι ήτο δηλκού και ουχί αρσενικού γένους! Απελπισία και αγανάκτησις κατείχε την καρδίαν μου.

– Και ταις βασιλοπούλαις, παππού, και αυταίς λοιπόν δεν ταις είδες με τα μάτια σου; Και δεν έφαγες και δεν εκουβέντιασες μαζί των;

– Ποιαις βασιλοπούλαις, ψυχή μου;

– Να! αυταίς που ερωτεύονται με τα ραφτόπουλα, και αρρωστούν από την αγάπη, και στέλνουν τον πατέρα τους, τον βασιλέα με την κορόνα, να πάγει να παρακαλέσει τον γαμβρό; Δεν θυμάσαι, που με τόλεγε; Δεν θυμάσαι την Χρυσόμαλλη Νεράιδα και τα λευκονδυμένα νεραϊδόπουλα, που τραγουδούν, παππού, και γελούν και χορατεύουν, και ράφτουν τα νυφιάτικα, χωρίς ραφή και ράμμα;

– Αχ! ψυχή μου! Είπεν ο γέρων τότε λυπημένος. Αυτό το άκουσα από τη γιαγιά μου, όταν μ' εμάδαινε να κεντώ και να ράφτω! Μα θαρρώ, ψυχή μου, πως μήτ' εκείνη δεν το είδε με τα μάτια της!

Χάρτης της Προποντίδας και της Ανατολικής Θράκης

Τούτο διέλυσε και την ελαχίστην μου πλάνην!... Εις το χαρέμιον της Βαλιδέ Σουλτάνας²¹, όπισθεν του στρογγύλου ερμαρίου εν τω τοίχω, δεν μ' επερίμενε λοιπόν η βασιλοπούλα! και δεν ήτον αυτή που μ' έδιδε τα μοσχομυρισμένα εκείνα γλυκίσματα, αλλά τις οίδε τι πιναρός²², ρικνοπρόσωπος²³, πλατύστομος γερο-Αράπης! Είχον δίκαιον οι συμμαθηταί μου!

Αλλά λοιπόν αι κακουχίαι και τα βάσανα, όσα υπέστην, και όσα έμελλον να υποστώ, με τη γλυκειάν ελπίδα, να επιστρέψω ποτέ εις το χωρίον με μίαν βασιλοπούλαν εις το πλευρόν μου, επήγαιεν εις τα χαμένα; επήγαν διά τίποτε; Καλά, παππού! Αν με διεις και συ ποτέ να ξαναπιάσω βελόνι, πες πως είμαι δηλκού και δεν το ξεύρω!

Και τον ενδιάθετον τούτον λόγον ητοιμαζόμενη να προφέρω, ελέγχων συγχρόνως τον παππούν, διότι έγινε αιτία να υπάγω εις την Πόλιν να κακουχηθώ επί ματαίω. Αλλ' ότε, υψώσας τους οφθαλμούς, είδον τον παππούν με το ονειροπολούν αυτού βλέμμα διαρκώς προσηλωμένον μακράν επί της κορυφής του κωνοειδούς εκείνου χώματος, από του οποίου ήλπισε ποτέ να εισέλθει εις τα ουράνια, δεν ηξεύρω ποία μυστηριώδης δύναμις εδέσμευσε την φωνήν επί της γλώσσης μου.

Σπαχής Άγγελος (1903-1963).

Το αίνιγμα της φυσιολογίας του ανθρώπου.

Εθνική Πινακοθήκη, μόνιμη συλλογή.

21. Βαλιδέ-Σουλτάνα: η μητέρα του σουλτάνου.

22. πιναρός: βρόμικος.

23. ρικνός: αυτός που ζαρώνει, που είναι γεμάτος ρυτίδες.

Ο ήλιος είχε κατέλθει πολύ χαμηλότερα προς την δύσιν. Πάσα ύπαρξις, πάσα εκδήλωσις ζωής απεσύρετο σιγαλά και βραδέως προς τα ενδοτέρω της πόλεως.

Η έκφρασις της χωριογραφίας μοι εφάνη τώρα μελαγχολικότερα, θλιβεροτέρα. Η καρδία μου εταράχθη εκ νέου. Μεταξύ της φυσιγνωμίας της σκηνης και της εκφράσεως του ωχρού και μαραμένου του παππού προσώπου, όπως εφωτίζετο υπό των τελευταίων του ηλίου ακτίνων, υπήρχε τόση ομοιότης, τόση στενή συγγένεια!...

Ο καϋμένος ο παππούς! εσκέφθη προς εμαυτόν, επάλευσε κ' ενίκησε τον άγγελον χωρίς της βοηθείας μου, αλλά εξαντλήθη και αδυνάτησε τόσο πολύ, που, αν ξανακυλήσει έτσι καθώς είναι κανείς δεν τον γλιτώνει.

– Άρχισε να κάμνει κρύο, ψυχή μου – Είπεν ο γέρον έξαφνα – Έλα να πάμε.

Τω έτεινα σιωπηλώς την χείρα και υποστηρίζων αυτόν όσον ηδυνάμην, τον συνόδευσα εις την οικίαν του.

Την νύκτα εκείνην έκαμε τω όντι πολύ ψύχος. Τη δε πρωία της επιούσης παχεία πάχνη έκειτο λευκάζουσα επί των μεμαραμένων φύλλων των καλυπτόντων το έδαφος του κήπου μας. Μόλις αφυπνίσθη και έδραμον εις την οικίαν του αγαπητού μου παππού. Αλλ' οποία διαφορά από της χδης μέχρι σήμερα! Πλήθος συγγενών και οικείων συνωστίζοντο σοβαροί και άφωνοι εις την αυλήν, εις το κατώγειον εις τη «σάλαν» της γιαγιάς, εν τω μέσω της οποίας έκειτο μακρύς μακρύς ο παππούς – Εφαινετο πως δεν εξύπνησεν ακόμη.

Βαθεία ειρήνη εβασίλευεν επί της μορφής του. Μία υπερκόσμιος αίγλη, εν είδει μειδιάματος βαθμηδόν αποσβεννυμένου έπαιζε με τα χαρακτηριστικά του προσώπου του.

Η γιαγιά με τας χείρας θηλυκωμένας περί τα γόνατά της, με το απελπισμένον της βλέμμα απλανές, επί της όψεως του παππού, εκάθητο ωχρά, βωβή, ακίνητος ως απολιθωμένη παρά το πλευρόν του. Η ταλαίπωρος! Τι δεν θα έδιδεν όπως τον εμποδίσει από τούτο το ταξείδιον! Διότι το μειδιάμα του παππού ήτον η λάμψις, ην έσυρεν οπίσω της η προς ουρανό αποδημούσα ψυχή του. Διότι ο καϋμένος ο παππούς συνεπλήρωνε αληθώς τώρα «το μόνον της ζωής του ταξείδιον».

Βιζυηνός, Γ.Μ. (1991 [1884]). Το μόνον της ζωής του ταξείδιον. Στο *Νεοελληνικά Διηγήματα* (επιμ.: Παν. Μουλλάς). Αθήνα: Ερμής.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Εάν ήσασταν εσείς ο εγγονός του παππού, σε ποιο σημείο/ποια σημεία του διηγήματος θα νιώδατε τα πιο ισχυρά συναισθήματα;
 - α. Να τα παρουσιάσετε και να τα αιτιολογήσετε.
 - β. Να εντοπίσετε τα εκφραστικά μέσα με τα οποία ο συγγραφέας στα σημεία αυτά κατάφερε να σας συγκινήσει.

ΣΗΜΕΙΑ/ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Ρωτώ τον συγγραφέα
τι σημαίνει η λέξη...

ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Διήγημα: Αποτελεί ένα από τα τρία βασικά είδη της αφηγηματικής πεζογραφίας μαζί με τη νουβέλα και το μυθιστόρημα. Εμφανίστηκε στη δυτική λογοτεχνία στις αρχές του 19ου αιώνα. Διηγήματα δημοσιεύονταν κυρίως στις εφημερίδες, γιατί είχαν μεγάλη ανταπόκριση στο αναγνωστικό τους κοινό. Βασικά χαρακτηριστικά του είναι η συντομία του και το λιτό και πυκνό περιεχόμενο, αφού η ιστορία που διηγείται εστιάζει σε ένα βασικό γεγονός και έναν κεντρικό ήρωα, ενώ τα δευτερεύοντα πρόσωπα ή επεισόδια φωτίζουν το βασικό γεγονός και τον κεντρικό ήρωα. Συνήθως δομείται στο σχήμα: αρχική κατάσταση

→ κλιμάκωση → κορύφωση → αποκλιμάκωση. Σημαντικοί ξένοι διηγηματογράφοι είναι ο Edgar Allan Poe, ο E.T.A. Hoffmann, ο N. Gogol και από τους Έλληνες ο Γ. Βιζυηνός, ο Αλ. Παπαδιαμάντης, ο Α. Καρκαβίτσας, ο Κ. Θεοτόκης, ο Αντ. Σαμαράκης, κ.ά.

Παρίσης, Ι., & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Υπ. Παιδείας-ΙΤΥΕ Διόφαντος. Ανακτήθηκε από https://ebooks.edu.gr/ebooks/v/pdf/8547/760/22-0043-02_Lexiko-Logotechnikon-Oron-Gymnasiou-Lykeiou/. Λήμμα: ΔΙΗΓΗΜΑ

2. Να κρίνετε ποιο πρόσωπο προβάλλεται στο κείμενο περισσότερο ως Άλλος/-η. Αφού σημειώσετε τα βασικά σας επιχειρήματα, να συνδέσετε και να εκφωνήσετε στην τάξη σύντομους προτρεπτικούς λόγους επιχειρώντας να πείσετε τους συμμαθητές σας για την άποψή σας.

Προτρεπτικός λόγος: Ο προτρεπτικός λόγος προτρέπει τους αποδέκτες να ενστερνιστούν την άποψη/θέση του ομιλητή/υποστηρικτή της άποψης. Είναι μία προσχεδιασμένη ομιλία με την οποία επιδιώκουμε να πείσουμε τους ακροατές για τη θέση που υποστηρίζουμε. Απαιτεί προσχεδιασμό αλλά χωρίς τη χρήση επιπλέον πηγών έντυπων ή ηλεκτρονικών. Κατά τη λογοτεχνική ανάγνωση, εστιάζουμε αποκλειστικά στο κείμενο και αξιοποιούμε την προηγούμενη γνώση, την εμπειρία και τη φαντασία μας. Η ποιότητα του προτρεπτικού λόγου εξαρτάται από την αρτιότητα της δομής του, την πληρότητα του περιεχομένου αλλά και την καταλληλότητα στην εκφορά του λόγου μας (ζωντάνια, ένταση και χρωματισμοί φωνής, βλεμματική επαφή κ.ά.). Μπορούμε κατά την παρουσίαση του λόγου να χρησιμοποιήσουμε τις σημειώσεις που κρατήσαμε στη φάση της προετοιμασίας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (2016-2017),

ΔΙΚΤΥΟ «Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ», 1οι ΔΙΑΣΧΟΛΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.

Κανόνες ρητορικών αγωνισμάτων.

Ανακτήθηκε 14-8-2024 στο https://users.sch.gr/sfscholiki/files/anakoinwseis/89c_Kanones-agonismaton_Kriti.pdf

3. Να επισημάνετε μέσα στο διήγημα τον ρόλο που διαδραματίζει το ταξίδι στη ζωή του παππού, της γιαγιάς και του εγγονού ως γεγονός πραγματικό ή/και φανταστικό. Στη συνέχεια, ζωντανέψτε τα πρόσωπα αυτά και «ανακρίνετέ» τα, ώστε να εκφραστούν τα βαθύτερα κίνητρα που τα ώθησαν στην πραγματοποίηση ή μη των ταξιδιών τους.

Η «καρέκλα των αποκαλύψεων» ή «ανακριτική καρέκλα»

Θεατρική τεχνική που βοηθά στο να εμβαδύνουμε σε έναν χαρακτήρα. Ένας μαθητής που υποδύεται έναν χαρακτήρα υποβάλλεται σε ερωτήσεις από έναν ή περισσότερους συμμαθητές του. Δεν προηγείται καμιά προετοιμασία και όσοι κάνουν τις ερωτήσεις πρέπει να δεχτούν όλες τις απαντήσεις. Η συμβολή της τεχνικής έγκειται στην ευστοχία των ερωτήσεων και των απαντήσεων.

Φανουράκη, Κλ. (2024). *Το αυτοτελές θεατρικό έργο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Διδασκαλία, παράσταση, θεατρική γραφή*. Αθήνα: Παπαζήσης.

4. Ποιος/ποιοι από τους πίνακες ζωγραφικής που συνοδεύουν το κείμενο θεωρείτε ότι συνομιλεί/συνομιλούν με τους χαρακτήρες που αναδύονται στο κείμενο του Βιζυηνού, και με ποιον τρόπο συνομιλεί/συνομιλούν;

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΙΖΥΗΝΟΣ (1849-1896)

Γεννήθηκε στη Βιζύη της Ανατολικής Θράκης και παρά τις κακουχίες της παιδικής του ηλικίας στράφηκε νωρίς στη λογοτεχνία και έγινε ένας από τους πιο πολυταξιδεμένους και ακαδημαϊκά μορφωμένους ανθρώπους της εποχής του. Το διήγημα είναι αυτό που τον ανέδειξε ως πρωτοπόρο του είδους στην Ελλάδα. Εμπνέεται έντονα από τη βιογραφία του, με κυρίαρχη τη μορφή της μητέρας του, και ψυχογραφεί βαθιά τα πρόσωπα ανιχνεύοντας τις αντιφάσεις της ταυτότητάς τους. Βραβεύτηκε για την ποίησή του, ενώ τα διηγήματά του απέσπασαν το ενδιαφέρον κυρίως μετά τον εγκλεισμό του στο Δρομοκαΐτειο, το 1892, και τον θάνατό του, το 1896.

LEO TOLSTOY

Ο Αλιόσα το τσουκάλι¹

Ο Αλιόσα ήταν ο μικρότερος αδερφός. Τον φώναζαν Τσουκάλι γιατί η μάνα του τον έστειλε κάποτε να πάει ένα τσουκάλι γάλα στη γυναίκα του διάκου κι αυτός σκόνταψε κι έσπασε το τσουκάλι. Η μάνα του τον έδειρε και τα παιδιά άρχισαν να τον πειράζουν «Τσουκάλι». Του 'μεινε από τότε το παρατσούκλι «ο Αλιόσα το Τσουκάλι».

Ο Αλιόσα ήταν αχαμνός, ξερακιανός, αφτιάς, τ' αφτιά του πετούσαν σαν φτερούγες κι η μύτη του ήταν μεγάλη. Τα παιδιά τον κοροΐδευαν: «Του Αλιόσα η μύτη ξεχωρίζει σαν την καλαμιά στον κάμπο». Το χωριό είχε σχολείο, όμως ο Αλιόσα δεν έπαιρνε τα γράμματα και δεν είχε και χρόνο για μαθήματα. Ο μεγάλος του αδερφός έμενε και δούλευε σ' έναν έμπορο στην πόλη κι ο Αλιόσα από πολύ μικρός άρχισε να βοηθά τον πατέρα του. Ήταν έξι χρονών και με την αδερφούλα του έβγαζε στη βοσκή τα πρόβατα και την αγελάδα κι ήταν ακόμη αγοράκι όταν άρχισε να φυλάγει τ' άλογα μέρα και νύχτα. Από δώδεκα χρονών όργωνε και κουβαλούσε πράγματα με το κάρο. Δεν ήταν δυνατός, ήταν όμως επιδέξιος. Πάντα ήταν εύθυμος. Τα παιδιά γελούσαν μαζί του· κι αυτός πότε γελούσε πότε σώπαινε. Όταν ο πατέρας του τον μάλωνε, αυτός σώπαινε κι άκουγε. Κι όταν τελείωνε το μάλωμα, χαμογελούσε και ξανάπιανε τη δουλειά που 'χε μόλις αφήσει.

Ο Αλιόσα ήταν δεκαεννέα χρονών όταν πήραν στρατιώτη τον αδερφό του. Κι ο πατέρας του τον έβαλε να δουλέψει στη θέση του αδερφού του, εργάτης στον έμπορο. Δώσαν στον Αλιόσα τις παλιές μπότες του αδερφού του, το καπέλο και το πανωφόρι του πατέρα και τον πήγαν στην πόλη. Ο Αλιόσα δεν μπορούσε να μη χαίρεται με τα ρούχα αυτά, μα ο έμπορος δυσαρεστήθηκε από την εμφάνιση του Αλιόσα.

– Νόμισα πως θα μου 'στελνες κανονικό άνθρωπο στη θέση του Συμεών, είπε ο έμπορος κοιτάζοντας τον Αλιόσα από πάνω ως κάτω – κι εσύ μου φέρνεις εδώ ένα μυξιάρικο. Τι μπορεί να κάνει τούτος εδώ;

– Τα πάντα μπορεί. Και να ζεύει και να τρέχει εδώ κι εκεί και δουλεύει σαν σκυλί· μόνο στην όψη μοιάζει με καλάμι, στην πραγματικότητα είναι όλος νεύρο.

– Μου φαίνεται πως αυτό θα το δω μόνος μου.

– Και το σπουδαίο είναι πως δεν αντιμιλάει. Δουλεύει με ζήλο.

1. **τσουκάλι:** πήλινο στρογγυλό και άβαδο σκεύος, κατσαρόλα.

– Τι να σε κάνω... Άφησέ τον.

Κι ο Αλιόσα άρχισε να μένει στον έμπορο. Η οικογένεια του εμπόρου δεν ήταν μεγάλη: η νοικοκυρά, η γριά μάνα του, ο μεγάλος γιος, παντρεμένος, με στοιχειώδη μόρφωση, ήταν στη δουλειά μαζί με τον πατέρα του, κι ο άλλος γιος, μορφωμένος, τελείωσε το γυμνάσιο και πήγε στο πανεπιστήμιο μα τον έδιωξαν από κει και καθόταν στο σπίτι· κι ακόμα ήταν κι η κόρη, κοπελίτσα του γυμνασίου.

Στην αρχή ο Αλιόσα δεν τους άρεσε. Παραήταν χωριάτης: και άσχημα ντυμένος και τρόπους δεν είχε: μιλούσε σ' όλους στον ενικό. Μα σύντομα τον συνήθισαν. Τους υπηρετούσε καλύτερα κι απ' τον αδερφό του, δεν αντιμιλούσε ποτέ, τον έστελναν σ' όλες τις δουλειές και τα 'κανε όλα πρόθυμα και γρήγορα χωρίς να σταματά από τη μια δουλειά στην άλλη. Κι όπως στο σπίτι του, έτσι και στου εμπόρου, όλες οι δουλειές είχαν πέσει στον Αλιόσα. Όσο πιο πολλά έκανε τόσο περισσότερα του φόρτωναν. Η νοικοκυρά, η μάνα του αφεντικού, η κόρη του αφεντικού, ο γιος του αφεντικού, ο επιστάτης, η μαγείρισσα τον έστελναν μια εδώ και μια εκεί και τον έβαζαν να κάνει μια το ένα μια το άλλο. Άκουγες μόνο: «Τρέχα αδερφέ» ή «Αλιόσα, κανόνισε αυτό. – Τι έγινε, Αλιόσα, ξέχασες μήπως; Κοίτα μην ξεχάσεις, Αλιόσα». Κι ο Αλιόσα όλο έτρεχε, κανόνιζε, κοίταζε και δεν ξεχνούσε, κι όλα τα προλάβαινε κι όλο χαμογελούσε.

Τις μπότες του αδερφού του γρήγορα τις χάλασε και το αφεντικό τού τα 'ψαλε που γυρνούσε με τρύπιες μπότες και τα δάχτυλα έξω και τον πήγε στο παζάρι και τον έβαλε ν' αγοράσει καινούργιες μπότες. Οι μπότες ήταν καινούργιες κι ο Αλιόσα τις χαιρόταν, όμως τα πόδια του ήταν τα παλιά και το βράδυ τον πονούσαν απ' το τρέξιμο και θύμωσε με τις μπότες. Ο Αλιόσα φοβόταν μήπως ο πατέρας του θύμωνε όταν έρθει να πάρει τα λεφτά επειδή ο έμπορος έκοψε απ' τον μισθό του για να πληρώσει τις μπότες.

Τον χειμώνα ο Αλιόσα σηκωνόταν προτού φέξει, έκοβε τα κούτσουρα, μετά σκούπιζε την αυλή, τάιζε την αγελάδα, τα άλογα, τα πότιζε. Μετά άναβε τη φωτιά, καθάριζε τις μπότες, τα ρούχα των αφεντικών, άναβε τα σαμοβάρια², τα καθάριζε, μετά τον φώναζε ο επιστάτης για να βγάλει το εμπόρευμα είτε η μαγείρισσα τον έβαζε να ζυμώσει ή να πλύνει τις κατσαρόλες. Μετά τον έστελναν στην πόλη για να πάει ένα σημείωμα σε κάποιον ή για να πάει την κόρη του αφεντικού στο γυμνάσιο ή για ν' αγοράσει καντηλόλαδο για τη γριά. «Πού χάνεσαι, ανάθεμά σε», του 'λεγαν τότε ο ένας τότε ο άλλος. «Γιατί να πάτε οι ίδιοι. Θα τρέξει ο Αλιόσα. Αλιόσκα! Ε, Αλιόσκα!» και ο Αλιόσα έτρεχε.

Έτρωγε πρωινό στο πόδι και σπάνια προλάβαινε να δειπνήσει με τους άλλους. Η μαγείρισσα τον έβριζε που έτρεχε παντού, όμως τον λυπόταν κióλας και του άφηνε ζεστό φαγητό το μεσημέρι και το βράδυ. Ιδιαίτερα πολλή δουλειά έπεφτε κοντά στις γιορτές και μέσα στις γιορτές. Ο Αλιόσα χαιρόταν με τις γιορτές πολύ γιατί του δίναν χαρτζιλίκι, αν και λίγο – είχε μαζέψει

2. **σαμοβάρι και σαμοβάρ (άκλιτο):** μεταλλική συσκευή, συνήθως χάλκινη, για την παρασκευή του τσαγιού, που χρησιμοποιείται κυρίως στη Ρωσία.

60 καπίκια—, όμως παρ’ όλα αυτά ήταν τα δικά του χρήματα και μπορούσε να τα ξοδέψει όπως ήθελε. Τον μισθό του δεν τον έβλεπε στα μάτια του. Ο πατέρας ερχόταν, έπαιρνε απ’ τον έμπορο τα χρήματα και μόνο γκρίνιαζε στον Αλιόσα για το πόσο γρήγορα χαλά τις μπότες του. Όταν μάζεψε δυο ρούβλια από τα λεφτά αυτά του χαρτζιλικιού αγόρασε, όπως τον είχε συμβουλέψει η μαγείρισσα, μια κόκκινη πλεχτή ζακέτα κι όταν τη φόρεσε δεν μπορούσε να πάψει να χαμογελά από ικανοποίηση.

Ο Αλιόσα μιλούσε λίγο και πάντα κοφτά και απότομα κι όταν του ’διναν εντολή να κάνει κάτι, ή τον ρωτούσαν αν μπορεί να κάνει το ένα ή το άλλο, τότε πάντα και χωρίς κανένα δισταγμό έλεγε: — «Όλα μπορούν να γίνουν» —. Και τα έκανε στη στιγμή.

Προσευχές δεν ήξερε καθόλου. Αυτές που του ’χε διδάξει η μάνα του τις είχε όλες ξεχάσει μα παρ’ όλα αυτά προσευχόταν πρωί θράδου, προσευχόταν με τα χέρια, έκανε τον σταυρό του.

Έτσι έζησε ο Αλιόσα ενάμιση χρόνο και ξαφνικά, το δεύτερο μισό του δεύτερου χρόνου, του συνέβη το πιο ασυνήθιστο γεγονός της ζωής του. Το γεγονός συνίσταται στο ότι με μεγάλη του έκπληξη έμαθε ότι εκτός από τις σχέσεις που προκύπτουν μεταξύ των ανθρώπων λόγω ανάγκης υπάρχουν και άλλες σχέσεις, εντελώς ιδιαίτερες: που δεν χρειάζεται να καθαρίσεις τις μπότες κάποιου ή να κουβαλήσεις δέματα ή να ζέψεις τ’ άλογο, αλλά σχέσεις τέτοιες που παρόλο που δεν έχεις την ανάγκη του άλλου ανθρώπου χρειάζεται να τον υπηρετείς, να τον χαϊδεύεις, και ότι ο ίδιος ο Αλιόσα είναι ένας τέτοιος άνθρωπος. Αυτό το έμαθε από τη μαγείρισσα την Ουστίνια. Η Ουστιούσα ήταν ορφανή, νέα, και δούλευε σαν κι αυτόν. Άρχισε να λυπάται τον Αλιόσα κι ο Αλιόσα αισθάνθηκε για πρώτη φορά πως κάποιος άνθρωπος έχει την ανάγκη αυτού του ίδιου και όχι της υπηρεσίας που προσφέρει. Όταν τον λυπόταν η μάνα του δεν το παρατηρούσε, του φαινόταν πως έτσι έπρεπε να ’ναι, πως είναι σαν να λυπάται ο ίδιος τον εαυτό του. Είδε όμως τώρα ξαφνικά πως η Ουστίνια, που είναι μια τελείως ξένη, τον λυπάται και του αφήνει στο τσουκάλι χυλό με βούτυρο κι όταν αυτός το τρώει, εκείνη, στηρίζοντας το πιγούνι της με το ξεμανίκωτο χέρι της, κάθεται και τον κοιτάει. Κι όταν αυτός σηκώσει το βλέμμα προς το μέρος της, εκείνη γελάει και γελάει κι αυτός.

Αυτό ήταν κάτι τόσο καινούργιο και παράξενο που ο Αλιόσα στην αρχή τρόμαξε. Ένωσε πως αυτό τον εμποδίζει να υπηρετεί όπως υπηρετούσε. Όμως, παρ’ όλα αυτά, ήταν χαρούμενος, κι όταν κοιτούσε το παντελόνι του, που του το ’χε καρικόσει εκείνη, κουνούσε το κεφάλι και χαμογελούσε. Συχνά την ώρα της δουλειάς ή στον δρόμο θυμόταν την Ουστίνια κι έλεγε: «Αχ, ναι, Ουστίνια!» Η Ουστίνια τον βοηθούσε όπου μπορούσε κι αυτός βοηθούσε εκείνην. Του διηγόταν τη μοίρα της, πώς έμεινε ορφανή, πώς την πήρε η θεία της, πώς την έδωσαν στην πόλη, πώς ο γιος του εμπόρου είχε προσπαθήσει να την πείσει για κάτι ανοησίες και πώς αυτή τον έβαλε στη θέση του. Της άρεσε να διηγείται κι αυτός ευχαριστιόταν που την άκουγε. Είχε πάρει τ’ αφτί του ότι στις πόλεις συχνά συμβαίνει κάποιοι χωρικοί που δουλεύουν εργάτες να παντρεύονται μαγείρισσες. Μια φορά τον είχε ρωτήσει αν σκοπεύουν να τον παντρεύουν γρήγορα. Απάντησε πως δεν ξέρει και πως δεν θέλει να παντρευτεί στο χωριό.

– Έχεις βάλει στο μάτι καμιά; – τον ρώτησε εκείνη.

– Εσένα θα σε παντρευόμουν. Δέχεσαι;

– Για δες το τσουκάλι πώς τα καταφέρνει ν' απαντάει – είπε εκείνη και του 'δωσε ένα χτύπημα στην πλάτη. Γιατί να μη δέχομαι.

Τις απόκριες ο γέρος ήρθε στην πόλη για τα λεφτά. Η γυναίκα του εμπόρου είχε μάθει πως ο Αλιόσα σκέφτεται να παντρευτεί την Ουστίνια κι αυτό δεν της άρεσε. «Θα μείνει έγκυος και τι θα την κάνουμε με το μωρό». Το 'πε στον άντρα της.

Το αφεντικό 'δωσε τα χρήματα στον πατέρα του Αλιόσα.

– Τι νέα; Καλά τα πάει ο δικός μου; ρώτησε ο χωρικός. Σου το 'πα πως δεν αντιμιλάει.

– Δεν αντιμιλάει μα σκέφτεται ανοησίες. Σκέφτεται να παντρευτεί τη μαγειρίσσα. Κι εγώ δεν σκοπεύω να κρατήσω παντρεμένους. Δεν μας βολεύει.

– Χαζός είναι, χαζός, τι του πέρασε απ' το μυαλό, είπε ο πατέρας. Μη σε νοιάζει. Θα του πω να τ' αφήσει αυτά.

Πήγε στην κουζίνα ο πατέρας και κάθισε στο τραπέζι να περιμένει τον γιο του. Ο Αλιόσα έτρεχε έξω για θελήματα και γύρισε λαχανιασμένος.

– Εγώ νόμισα πως ξέρεις τον δρόμο σου κι εσένα τι σου πέρασε απ' το μυαλό; είπε ο πατέρας.

– Εμένα, τίποτα.

– Πώς τίποτα. Θέλησες να παντρευτείς. Θα σε παντρέψω όποτε θα 'ναι καιρός. Θα σε παντρέψω μ' αυτήν που πρέπει κι όχι με μια πόρνη από την πόλη.

Ο πατέρας είπε πολλά. Ο Αλιόσα στεκόταν και κοντανάσαινε. Όταν ο πατέρας τελείωσε, ο Αλιόσα χαμογέλασε.

– Και τι έγινε λοιπόν, δεν θα το συνεχίσω.

– Έτσι μπράβο.

Όταν ο πατέρας έφυγε κι έμεινε μόνος του με την Ουστίνια (εκείνη στεκόταν πίσω απ' την πόρτα κι άκουγε τι έλεγε ο πατέρας στον γιο του) της είπε:

– Η δουλειά μας δεν προχωράει, δεν θα γίνει. Άκουσες; Έγινε έξω φρενών, δεν μ' αφήνει.

Εκείνη άρχισε να κλαίει πάνω στην ποδιά της, χωρίς να μιλάει.

Ο Αλιόσα έκανε τς τς τς.

– Πώς να μην υπακούσω; Είναι φανερό πως πρέπει να τ' αφήσουμε.

Το βράδυ, όταν η γυναίκα του εμπόρου τον φώναξε να κλείσει τα παντζούρια, του είπε:

– Τι έγινε, άκουσες τον πατέρα σου ν' αφήσεις τις ανοησίες;

– Φαίνεται πως τις άφησα, είπε ο Αλιόσα, γέλασε κι ύστερα έβαλε τα κλάματα.

Από τότε ο Αλιόσα δεν ξαναμίλησε στην Ουστίνια για γάμο και ζούσε όπως πριν.

Τη Σαρακοστή ο επιστάτης τον έβαλε να καθαρίσει τη σκεπή από τα χιόνια. Αυτός σκαρ-

φάλωσε στη σκεπή, την καθάρισε κι άρχισε μετά να σπάξει τον πάγο από τα λούκια. Τα πόδια του όμως γλίστρησαν κι έπεσε με το φτυάρι. Αλλά για κακή του τύχη δεν έπεσε στο χιόνι μα στη σιδερένια οροφή της εξώπορτας. Η Ουστίνια κι η κόρη του εμπόρου έτρεξαν κοντά του.

– Χτύπησες, Αλιόσα;

– Ε, χτύπησα, εντάξει.

Θέλησε να σηκωθεί μα δεν μπόρεσε κι άρχισε να χαμογελάει. Τον κουβάλησαν στο σπίτι του φύλακα. Ήρθε ο βοηθός του γιατρού, τον εξέτασε και τον ρώτησε πού πονάει.

– Παντού πονάει, αλλά εντάξει. Μόνο μη θυμώσει ο νοικοκύρης. Πρέπει να το μάθει ο μπαμπάς μου.

Έμεινε ξαπλωμένος δυο εικοσιτετράωρα ο Αλιόσα και την τρίτη μέρα φώναξαν τον παπά.

– Τι έγινε, δεν πιστεύω να σκοπεύεις να πεθάνεις; ρώτησε η Ουστίνια.

– Και τι έγινε; Έτσι κι αλλιώς, μήπως θα ζήσουμε; Αργά ή γρήγορα θα γίνει, είπε ο Αλιόσα μιλώντας γρήγορα, όπως πάντα. Σ' ευχαριστώ, Ουστιούσα, που με λυπόσουν. Να λοιπόν που ήταν καλύτερα που δεν μας άφησαν να παντρευτούμε τελικά, γιατί δεν θα οδηγούσε πουθενά. Τώρα όλα πήγαν καλά.

Προσευχήθηκε μαζί με τον παπά, όμως μόνο με τα χέρια και την καρδιά. Στην καρδιά του πίστευε ότι όπως είναι εδώ καλά όταν υπακούς και δεν πληγώνεις κανέναν έτσι θα 'ναι κι εκεί καλά.

Μιλούσε λίγο. Ζητούσε μόνο να πει νερό κι έδειχνε να ξαφνιάζεται με κάτι.

Ξαφνιάστηκε με κάτι, τεντώθηκε και πέθανε.

Tolstoy, L. (1997 [1905]). Ο Αλιόσα το τσουκάλι (μτφρ. Μαρία Τσαντσάνογλου). Περ. *Εκρηβόλος*, τ. 18.

Ο Αλιόσα το Τσουκάλι.
Διαβάζει η ηθοποιός
Μαρίσσα Τριανταφυλλίδου

Αναζητήστε τη
σημασία των λέξεων

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να στοχαστείτε την ιδιαιτερότητα του Αλιόσα και να την ονομάσετε με όσο το δυνατόν λιγότερες λέξεις ή φράσεις. Ανταλλάξτε την άποψή σας με τον διπλανό ή τη διπλανή σας. Θεωρείτε ότι ο αφηγητής συμφωνεί με τις απόψεις σας;
2. Να παρατηρήσετε τον χρόνο που καλύπτει το διήγημα από τη ζωή του Αλιόσα. Σημειώστε τα κύρια γεγονότα και κρίνετε αν μέσα σε αυτά ο Αλιόσα εξελίσσεται ως χαρακτήρας.

Ποιο γεγονός, κατά την άποψή σας, θα μπορούσε να είναι σημείο καμπής και πώς θα μπορούσε να αλλάξει την ιστορία;

Ηλικιακά στάδια	Βασικά γεγονότα	Χαρακτηριστικά του Αλιόσα

3. Ποιο σημείο της αφήγησης σας προκαλεί τις μεγαλύτερες απορίες σχετικά με την προσωπικότητα του Αλιόσα; Γράψτε έναν σύντομο μονόλογο του Αλιόσα, προκειμένου να αποκαλύψετε κάποιες από τις ανομολόγητες σκέψεις και συναισθήματά του. Μπορείτε να εργαστείτε σε δυάδες ή ομάδες.

Τέλος, συζητήστε για την εμπειρία της γραφής και για το αν σας βοήθησε να προσεγγίσετε βαθύτερα τον ήρωα.

ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Στατικοί και δυναμικοί χαρακτήρες: Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή, σε κάθε αφήγηση συνυπάρχουν χαρακτήρες που μένουν σταθεροί και άλλοι οι οποίοι εξελίσσονται. Ιδιαίτερη περίπτωση σταθερού χαρακτήρα είναι ο λεγόμενος «τύπος», που τα γνωρίσματά του αντιπροσωπεύουν τον υψηλότερο βαθμό ενός προτερήματος ή ενός ελαττώματος (λ.χ. ο φιλάργυρος).

Παρίσης, Ι., & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Υπ. Παιδείας-ΙΤΥΕ Διόφαντος. Ανακτήθηκε από https://ebooks.edu.gr/ebooks/v/pdf/8547/760/22-0043-02_Lexiko-Logotechnikon-Oron-Gymnasiou-Lykeiou/. Λήμμα: ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ

LEO TOLSTOY (1828-1910)

Ο Ρώσος συγγραφέας και στοχαστής Leo Tolstoy θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του ρεαλισμού με παγκόσμια απήχηση, ιδιαίτερος για τα μυθιστορήματά του *Άννα Καρένινα* και *Πόλεμος και ειρήνη*. Οι ήρωές του ακροβατούν ανάμεσα στην απογοήτευση από τη ρηχότητα της υψηλής κοινωνίας και την ουτοπία, για να καταλήξουν στη διαπίστωση ότι η σοφία και η ευτυχία συνδέονται με τις απλές αξίες της καθημερινής ζωής.

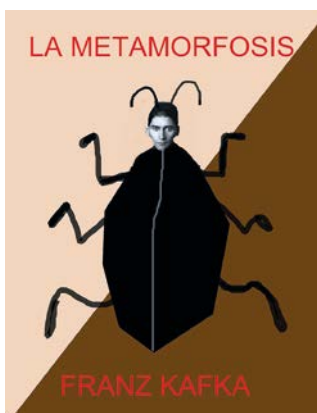

FRANZ KAFKA

Η μεταμόρφωση

(απόσπασμα)

Το απόσπασμα που θα διαβάσετε προέρχεται από την αρχή της νουβέλας, είναι το πρώτο μέρος του πρώτου από τα τρία κεφάλαιά της.

Εξώφυλλο έκδοσης της
Μεταμόρφωσης.

Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:La_metamorfosis_de_Franz_Kafka.jpg

1

Μόλις ο Γκρέγκορ Σάμσα ξύπνησε ένα πρωινό από εφιαλτικό όνειρο, βρέθηκε στο κρεβάτι του μεταμορφωμένος σε μια πελώρια κατσαρίδα. Ξαπλωμένος ένωθε την πλάτη του σκληρή σαν πολεμική ασπίδα κι έβλεπε, όταν ύψωνε λίγο το κεφάλι, τη σκούρα και δολωτή κοιλιά του γεμάτη σκληρές πτυχώσεις, απ' όπου η κουβέρτα, που ήταν έτοιμη να γλιστρήσει στο πάτωμα, μόλις και μετά βίας κρατιόταν ακόμα. Αμέτρητα ποδαράκια, αξιοδρήνητα λεπτά σε σύγκριση με τα συνηθισμένα πόδια που είχε άλλοτε, σπάραζαν απελπιστικά μπροστά στα μάτια του.

«Τι μου συνέβη;», σκέφτηκε. Πάντως δεν ήταν όνειρο. Το δωμάτιό του, ένα δωμάτιο συνηθισμένο, μόνο που ήταν μικρό, στεκόταν ήσυχο ανάμεσα στους τέσσερις γνώριμους τοίχους. Πάνω από το τραπέζι, όπου ήταν σκορπισμένα δειγματολόγια από υφάσματα –ο Σάμσα ήταν εμπορικός αντιπρόσωπος– κρεμόταν η εικόνα που είχε κόψει εδώ και

λίγο καιρό από ένα εικονογραφημένο περιοδικό και την είχε βάλει σε μία όμορφη επιχρυσωμένη κορνίζα. Παρουσίαζε μια κυρία με γούνινο καπέλο και μποτά¹ που καθόταν στητά και πρόβαλλε στον δεατή ένα βαρύ γούνινο μανσόν², όπου μέσα κρυβόταν σχεδόν ολόκληρο το χέρι της.

Σε λίγο η ματιά του Γκρέγκορ στράφηκε προς το παράθυρο. Ο άσχημος καιρός –άκουγε κανείς στάλες βροχής να χτυπούν το περβάζι– τον έκανε πέρα για πέρα μελαγχολικό. «Πώς θα μπορούσα να κοιμηθώ ακόμα λίγο και να ξεχάσω αυτές τις τρέλες;», συλλογίστηκε. Ωστόσο ήταν ακατόρθωτο, μια που συνηθισμένος να κοιμάται στο δεξί του πλευρό, δεν μπορούσε στη θέση που βρισκόταν να γυρίσει στο κρεβάτι. Όση δύναμη κι αν έβαζε, πάλι ξαναγύριζε στη θέση του, ανάσκελα. Προσπάθησε εκατό φορές, έκλεισε τα μάτια του για να μη βλέπει τα πόδια

1. **μποτά**: παλαιότερο είδος εντυπωσιακού περιλαίμιου από γούνα ή φτερά που συνόδευε βραδινό επίσημο ντύσιμο.
2. **μανσόν** (< γαλλ. *manchon*): κομμάτι από χοντρό ύφασμα ή γούνα ραμμένο σε σχήμα κυλίνδρου, μέσα στο οποίο οι γυναίκες έβαζαν τα χέρια τους για να τα προστατεύουν από το κρύο.

του να κινούνται σπασμωδικά, μα τελικά εγκατέλειψε κάθε προσπάθεια, γιατί άρχισε να νιώθει στα πλευρά του έναν ελαφρό και εσωτερικό πόνο, που δεν τον είχε αισθανθεί ποτέ άλλοτε.

«Αχ, Θεέ μου», σκέφτηκε, «πόσο επίπονο επάγγελμα διάλεξα! Μέρα νύχτα ταξιδεύω. Κι όλη αυτή η επαγγελματική ένταση είναι πολύ μεγαλύτερη από κείνη που θα είχα σ' ένα δικό μου μαγαζί. Έπειτα έχω όλες αυτές τις ταλαιπωρίες ενός ταξιδιού, τις έγνοιες για τα δρομολόγια των τρένων, το άτακτο και κακό φαγητό, τις ανθρώπινες σχέσεις που διαρκώς αλλάζουν χωρίς ποτέ να γίνονται εγκάρδιες. Δεν πάνε όλα στο διάβολο!». Αισθάνθηκε ελαφριά φαγούρα στο πάνω μέρος της κοιλιάς. Μετακινήθηκε αργά με την πλάτη πιο κοντά στα κάγκελα του κρεβατιού, για να μπορεί να σηκώνει το κεφάλι του πιο άνετα. Βρήκε το μέρος, όπου ένιωθε φαγούρα, να 'ναι σκεπασμένο με μικρές αλλά έντονες άσπρες βούλες που δεν μπορούσε να τις εξηγήσει. Θέλησε να ψηλαφήσει το μέρος εκείνο με το ένα του πόδι, το τράβηξε όμως γρήγορα πίσω, γιατί με το άγγιγμα ένιωσε να περνούν ρίγη στο κορμί του.

Κι έτσι γλίστρησε ξανά στην πρώτη θέση. «Αυτό το ζύπνημα βαδιά χαράματα», σκέφτηκε, «αποβλακώνει τον άνθρωπο, γιατί είναι αναγκαίο να έχει τον ύπνο του. Άλλοι ταξιδιώτες ζουν σαν γυναίκες σε χαρέμι. Όταν εγώ λόγου χάρη ξαγρυπνώ στο ξενοδοχείο κατά τη διάρκεια του πρωινού, για να σημειώσω τις παραγγελίες που πήρα, αυτοί οι κύριοι τότε παίρνουν το πρόγευμα. Αν τολμούσα να κάνω κάτι τέτοιο κι εγώ, το αφεντικό θα με έδιωχνε με τις κλοτσιές. Αλλά ποιος ξέρει, αν αυτό δεν θα 'ταν το καλύτερο για μένα. Αν δεν συγκρατιόμουν εξαιτίας των γονέων μου, από καιρό θα πήγαινα στο αφεντικό μου, θα του έλεγα με την καρδιά μου αυτά που επιθυμούσα και θα εγκατέλειπα τη θέση. Και τότε θα γκρεμιζόταν από την ψηλή καρέκλα του! Κι είναι περιέργη η στάση του διευθυντή που κάθεται ψηλά και δίνει οδηγίες στον υπάλληλο. Κι αυτός πάλι πρέπει να ζυγώσει μια που το αφεντικό δεν ακούει καλά. Οι ελπίδες ωστόσο δεν χάθηκαν εξ ολοκλήρου. Όταν θα μαζέψω τα χρήματα που χρειάζονται για να του ξεπληρώσω το χρέος των γονέων μου –αυτό βέβαια θα κρατήσει πέντε με έξι χρόνια– τότε θα παρουσιαστώ μπροστά του οπωσδήποτε. Κι εκεί θα γίνει η μεγάλη σύγκρουση. Στο μεταξύ όμως πρέπει να σηκωθώ, γιατί το τρένο ξεκινάει στις πέντε».

Και κοίταξε το ξυπνητήρι, πάνω στο κομοδίνο, που χτυπούσε τικ-τακ. «Θεέ μου!» έκανε μέσα του. Η ώρα ήταν εξίμισι· οι δείκτες μάλιστα προχωρούσαν ήσυχα, είχαν περάσει το υπόλοιπο μισό διάστημα· ήταν επτά παρά τέταρτο. Μήπως δεν χτύπησε το ξυπνητήρι; Από το κρεβάτι διέκρινε πως ήταν καλά τοποθετημένο να χτυπήσει στις τέσσερις. Σίγουρα είχε χτυπήσει. Πώς όμως δεν ζύπνησε και μάλιστα όταν τραντάζονταν και τα έπιπλα; Οπωσδήποτε δεν είχε ήρεμο ύπνο, κι ήταν περισσότερο πιθανό να κοιμήθηκε βαδιά. Τι έπρεπε όμως να κάνει τώρα; Το επόμενο τρένο έφευγε στις επτά. Για να το προφτάσει έπρεπε να διαστεί κάνοντας απελπισμένες κινήσεις· έπειτα τα υφάσματα δεν ήταν ακόμα πακεταρισμένα κι ο ίδιος ένιωθε νωθρός και ιδιαίτερα κουρασμένος. Κι αν το πρόφταινε ακόμα, δεν θα γλίτωνε από τις βροντές του αφεντικού, γιατί στο μεταξύ ο υπηρέτης του μαγαζιού, στημένος στον σταδμό για να τον δει στο τρένο των πέντε, θα είχε ήδη αναγγείλει την απουσία του. Ήταν ένα πλάσμα του αφεντικού, χωρίς ραχοκοκαλιά και μυαλό.

Θα έβγαине τίποτα αν ειδοποιούσε τώρα πως ήταν άρρωστος; Αυτό θα 'ταν οδυνηρό και ύποπτο, μια που ο Γκρέγκορ στα πέντε χρόνια που δούλευε εκεί ούτε μια φορά δεν είχε αρρωστήσει. Κι έτσι θα ερχόταν το αφεντικό με τον γιατρό του ταμείου, θα τον κατηγορούσε στους γονείς του για τεμπελιά κι έπειτα με τη βοήθεια του γιατρού θα υποστήριζε πως γενικά όλοι οι άνθρωποι είναι υγιείς, αλλά δεν θέλουν να δουλεύουν. Και μήπως στην προκειμένη περίπτωση θα είχε ολότελα άδικο; Πραγματικά ο Γκρέγκορ, ύστερα από ένα μακρύ ύπνο, είχε μόνο μία υπερβολική υπνηλία· κατά τα άλλα ένιωθε καλά και μάλιστα πεινούσε τρομερά.

Κι ενώ σκεφτόταν όλα αυτά με υπερβολική διασύνη, χωρίς να αποφασίσει να σηκωθεί από το κρεβάτι –τη στιγμή εκείνη το ξυπνητήρι χτυπούσε εφτά παρά τέταρτο– στην πόρτα, πίσω στο προσκεφάλι του, ακούστηκε ένα προσεχτικό χτύπημα. Ήταν η μητέρα του. «Γκρέγκορ», φώναξε, «είναι εφτά παρά τέταρτο. Δεν θα πήγαινες στη δουλειά σου;» Η απαλή φωνή! Ο Γκρέγκορ τρόμαξε, μόλις άκουσε τη φωνή του που έδινε απάντηση. Βέβαια, ήταν η δική του φωνή, όπως πρώτα, αλλά έσμιγε μ' ένα υποχθόνιο, οδυνηρό και μισοπνιγμένο τραύλισμα που άφηνε στην πρώτη εντύπωση, αλήθεια, τα λόγια καθαρά και ανεπηρέαστα, ύστερα όμως στην απήχηση τα έπνιγε κι έτσι δεν ήξερε κανείς αν είχε ακούσει σωστά. Ο Γκρέγκορ ήθελε να απαντήσει με λεπτομέρειες και να τα εξηγήσει όλα, στην περίπτωση όμως εκείνη περιορίστηκε σε λίγα λόγια: «Ναι, ναι, ευχαριστώ, μητέρα. Σηκώνομαι αμέσως». Εξαιτίας της ξύλινης πόρτας δεν μπορούσαν έξω να καταλάβουν την αλλαγή της φωνής του Γκρέγκορ, γιατί η μητέρα του ησύχασε με την εξήγηση αυτή κι εξαφανίστηκε από την πόρτα. Αλλά από τη συνομιλία πρόσεξαν και τα άλλα μέλη της οικογένειας πως ο Γκρέγκορ, παρά τη συνήθεια, δεν είχε σηκωθεί ακόμα από το κρεβάτι. Ήδη στη διπλανή πόρτα χτυπούσε ο πατέρας του, ελαφρά αλλά με τη γροδιά του, και φώναζε: «Γκρέγκορ! Γκρέγκορ! Μα τι συμβαίνει;». Κι ύστερα από μια μικρή παύση ξαναφώναξε με πιο βαδιά φωνή: «Γκρέγκορ! Γκρέγκορ!». Από την άλλη πλευρά, πάλι, η αδελφή του έβγαζε φοβισμένες φωνές: «Γκρέγκορ, είσαι καλά; Μήπως θέλεις τίποτα;» Και προς τι δυο πλευρές ο Γκρέγκορ απαντούσε: «Ναι, είμαι έτοιμος». Και προσπαθούσε με τη φροντισμένη προφορά και τις αδιάκοπες παύσεις, να κάνει τη φωνή του να μην έχει εκείνη την παραξενιά. Ο πατέρας ξαναπήγε για να πάρει το πρωινό του, αλλά η αδερφή του ψιθύριζε: «Γκρέγκορ, άνοιξε, σε παρακαλώ, σε εξορκίζω». Ωστόσο ο Γκρέγκορ δεν είχε καμιά πρόθεση ν' ανοίξει την πόρτα και μάλιστα μακάριζε τη συνήθεια που είχε αποκτήσει κατά τα ταξίδια, να κλείνει τις πόρτες τη νύχτα κι όταν ακόμα βρισκόταν στο σπίτι.

Πρώτα πρώτα ήθελε να σηκωθεί ήσυχα και χωρίς καμιά ενόχληση, να ντυθεί και προπαντός να πάρει το πρωινό του· κι έπειτα μπορούσε να σκεφτεί τα παρακάτω, γιατί έβλεπε πως πάνω στο κρεβάτι, με τις σκέψεις αυτές δεν θα κατέληγε σε κανένα λογικό τέλος. Άρχισε να θυμάται πως πολύ συχνά, ενώ στο κρεβάτι ένιωθε κάποιον ελαφρό πόνο, ίσως από άσχημο ξάπλωμα, όταν σηκωνόταν διαπίστωνε πως ο πόνος ήταν ανύπαρκτος. Ήταν πολύ περίεργος να δει πώς θα τελείωναν οι σημερινοί εφιάλτες.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποια χαρακτηριστικά του Γκρέγκορ Σάμσα κατά την άποψή σας συνιστούν τη διαφορετικότητά του; Να αιτιολογήσετε τις απαντήσεις σας με στοιχεία του κειμένου.
2. «Πάντως δεν ήταν όνειρο», δηλώνεται με σαφήνεια στη δεύτερη παράγραφο του κειμένου.
 - α. Σε ποιον μπορεί να ανήκει η σκέψη αυτή και πώς επιδρά σε εσάς που διαβάσετε την ιστορία;
 - β. Αναγνωρίζετε στο απόσπασμα από τη *Μεταμόρφωση* του Κάφκα τα χαρακτηριστικά που αποδίδει στο έργο του συγγραφέα το κείμενο που ακολουθεί;

Ο Felix Guattari μελέτησε τα όνειρα που παρέδωσε ο Κάφκα στα έργα του και επισήμανε ότι κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η διαδοχή εικόνων και καταστάσεων παράταιρων μεταξύ τους, οι οποίες συνδέονται με σχέσεις πέρα από τη λογική. Ευρύτερα, ισχυρίζεται ότι αυτό που καθιστά ονειρικό τον καφκικό κόσμο είναι η συνειρμική περιπλάνηση σε εικόνες και γεγονότα που έχουν μια εσωτερική λογική, ενώ φαινομενικά προκαλούν μια αίσθηση ανισορροπίας. Ο Guattari διαπιστώνει ότι και ο Freud προβάλλει το στοιχείο αυτής της ανισορροπίας στις ψυχολογικές μελέτες του για τα όνειρα. Τέλος, σύμφωνα με τον Guattari, ο Κάφκα αφήνει τα όνειρα «να εξαπλώνονται, να κλιμακώνονται για να γεννήσουν άλλες φαντασιακές μορφοποιήσεις, άλλες ιδέες, άλλα πρόσωπα, άλλες ψυχικές συντεταγμένες [...] αρνούμενος να καθυποτάξει τα σημεία μη νοήματος (των ονείρων του) στον ζυγό μιας οποιασδήποτε ερμηνευτικής».

Βλ. Guattari, F. (2012[2007]). *65 Όνειρα του Φραντς Κάφκα* (μτφρ. Ευγενία Γραμματικοπούλου). Αθήνα: Πατάκης.

3. Συμβουλευτείτε τις παρακάτω πηγές για να διερευνήσετε τη σημασία του όρου «καφκικός»:

α. «... το καφκικό αντιπροσωπεύει μια στοιχειώδη δυνατότητα του ανθρώπου και του κόσμου του, δυνατότητα ιστορικά μη καθορισμένη, που συνοδεύει σχεδόν αιώνια τον άνθρωπο [...] Γιατί η λεγόμενη δημοκρατική κοινωνία γνωρίζει και αυτή επίσης τη διαιδικασία που αποπροσωποποιεί και που γραφειοκρατικοποιεί. Όλος ο πλανήτης έγινε η σκηνή της διαδικασίας αυτής. Τα μυθιστορήματα του Κάφκα είναι μια ονειρική και φανταστική υπερβολή της».

Κούντερα, Μ. (1988). *Η Τέχνη του Μυθιστορήματος*, μτφ. Φίλιππος Δρακονταειδής. Αθήνα: Εστία.

β. «Η Flood αναφέρει ότι στο λεξικό ο όρος αποδίδεται ως: “αυτός που ανήκει στο, ή σχετίζεται με ή παραπέμπει στον Franz Kafka και τα κείμενά του, ειδικότερα δε, αυτός που έχει εφιαλτικά συμπλέγματα, παράδοξο ή άλογο χαρακτήρα”».

Κοκολάκη, Β. Φραντς χωρίς επίθετο. Στο περιοδικό *Ο Αναγνώστης*.

Στη συνέχεια,

α. να κρίνετε εάν και με ποιον τρόπο η ατμόσφαιρα της *Μεταμόρφωσης* είναι «καφκική», και

β. να προβληματιστείτε εάν η εποχή μας σήμερα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «καφκική» σε ένα σύντομο άρθρο για το ιστολόγιο του σχολείου σας.

ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Νουβέλα: Μαζί με το διήγημα και το μυθιστόρημα, η νουβέλα είναι ένα από τα τρία βασικά είδη της αφηγηματικής πεζογραφίας. Καθένα από αυτά τα είδη έχει, βέβαια, τα δικά του χαρακτηριστικά· ωστόσο, πρέπει πάντοτε να έχουμε υπόψη ότι τα όρια μεταξύ των τριών αυτών ειδών είναι πολλές φορές ασαφή και δυσδιάκριτα. Συνεπώς, η τριμερής αυτή διάκριση είναι σχετική.

Σε ό,τι αφορά την έκταση, η νουβέλα τοποθετείται κάπου ανάμεσα στο διήγημα και το μυθιστόρημα. Εξιστορεί κυρίως γεγονότα της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, δηλαδή της εποχής κατά την οποία γράφτηκε. Συνήθως, σε μια νουβέλα, ο συγγραφέας ρίχνει το βάρος στην ηθογράφηση και την ψυχογράφηση των χαρακτήρων, αλλά δεν εμβαδύνει εξίσου στην πλοκή και στα επεισόδια που αφηγείται. Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η δομή μιας νουβέλας είναι λίγο πιο περίπλοκη από εκείνη του διηγήματος, αλλά απέχει αρκετά από την ευρύτητα και το περίτεχνο ενός μυθιστορήματος.

Παρίσης, Ι., & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Υπ. Παιδείας-ΙΤΥΕ Διόφαντος. Ανακτήθηκε από https://ebooks.edu.gr/ebooks/v/pdf/8547/760/22-0043-02_Lexiko-Logotechnikon-Oron-Gymnasiou-Lykeiou/ . Λήμμα: ΝΟΥΒΕΛΑ

FRANZ KAFKA (1883-1924)

Γεννήθηκε στην Πράγα, και έγραφε αποκλειστικά στη γερμανική γλώσσα. Ως φοιτητής Νομικής, εντάχθηκε σε λογοτεχνική λέσχη. Το πρώτο πεζογράφημά του ολοκληρώθηκε περίπου στα 20 χρόνια του. Η δύσκολη σχέση με τον πατέρα του και η εύθραυστη υγεία του καθόρισαν τη ζωή και τα κείμενά του, τα οποία έγραφε ξενυχτώντας. Τα πιο σημαντικά έργα του εκδόθηκαν χάρη στον στενό του φίλο, λογοτέχνη Μαξ Μπροντ, που αρνήθηκε να εισακούσει την επιθυμία του: να καταστρέψει όλα τα χειρόγραφα του όταν θα πέθαινε. Το ναζιστικό καθεστώς απαγόρευσε τα βιβλία του και έστειλε τους δικούς τους ανθρώπους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ωστόσο, παρά το ότι ο συγγραφέας μέχρι το τέλος πίστευε ότι τα κείμενά του είναι ανάξια λόγου, το έργο του επέζησε, αναγνωρίστηκε και ενέπνευσε. Τα πιο σημαντικά έργα του είναι η νουβέλα *Η μεταμόρφωση* (1915) και τα μυθιστορήματα *Η δίκη* (1925), *Ο πύργος* (1926) και η *Αμερική* (1927).

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΦΗΣ

Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης

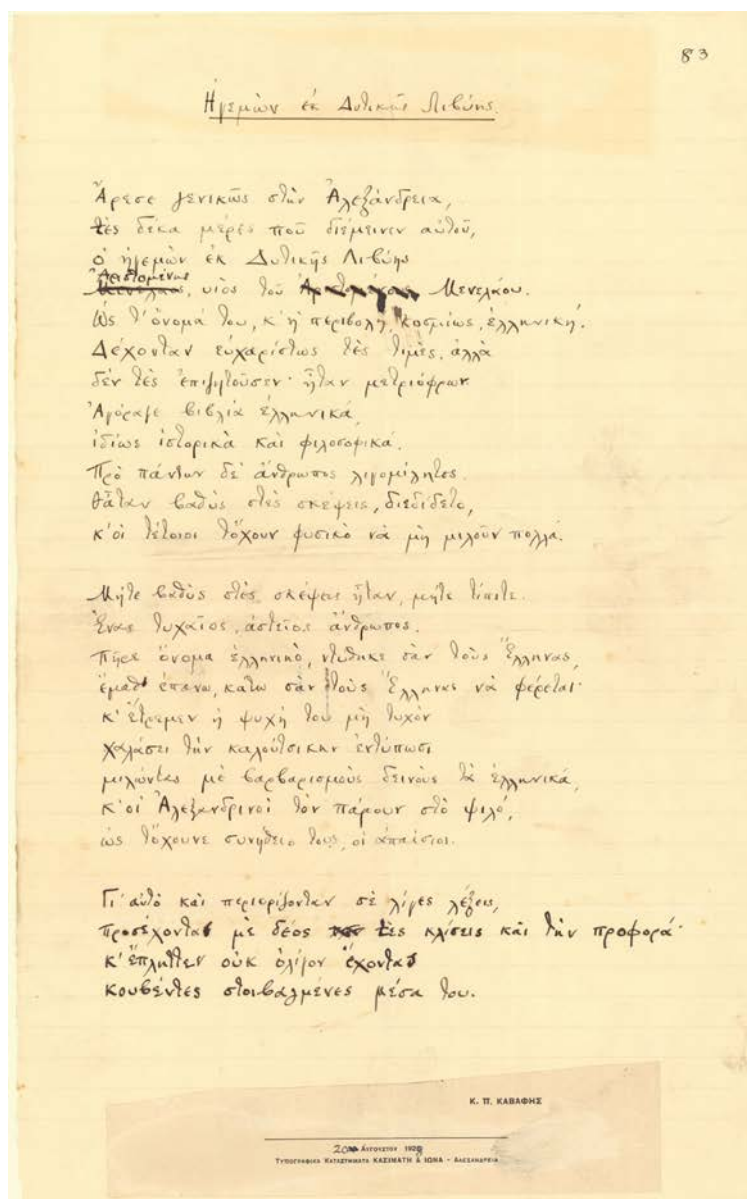
Άρεσε γενικώς στην Αλεξάνδρεια,
τες δέκα μέρες που διέμεινε αυτού,
ο ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης
Αριστομένης, υιός του Μενελάου.
Ως τ' όνομά του, κ' η περιβολή, κοσμίως, ελληνική.
Δέχονταν ευχαρίστως τες τιμές, αλλά
δεν τες επιζητούσεν· ήταν μετριόφρων.
Αγόραζε βιβλία ελληνικά,
ιδίως ιστορικά και φιλοσοφικά.
Προ πάντων δε άνθρωπος λιγομίλητος.
Θάταν βαθύς στες σκέψεις, διεδίδετο,
κ' οι τέτοιοι τόχουν φυσικό να μη μιλούν πολλά.

Μήτε βαθύς στες σκέψεις ήταν, μήτε τίποτε.
Ένας τυχαίος, αστείος άνθρωπος.
Πήρε όνομα ελληνικό, ντύθηκε σαν τους Έλληνας,
έμαθ' επάνω, κάτω σαν τους Έλληνας να φέρεται·
κ' έτρεμεν η ψυχή του μη τυχόν
χαλάσει την καλούτσικην εντύπωσι
μιλώντας με βαρβαρισμούς δεινούς τα ελληνικά,
κ' οι Αλεξανδρινοί τον πάρουν στο ψιλό,
ως είναι το συνήθειο τους, οι απαίσιοι.

Γι' αυτό και περιορίζονταν σε λίγες λέξεις,
προσέχοντας με δέος τες κλίσεις και την προφορά·
κ' έπληττεν ουκ ολίγον έχοντας
κουβέντες στοιβαγμένες μέσα του.

Καβάφης, Κ. Π. (1963 [1928]). Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης.
Στο *Τα Ποιήματα* (επιμ. Γ. Π. Σαββίδη), τ. Β΄, 1919-1933. Αθήνα: Ίκαρος.

Χειρόγραφο του Κ.Π.Καβάφη

Ίδρυμα Ωνάση, Αρχείο Καβάφη

Ελληνίζω=μιλώ ελληνικά. Στην ελληνιστική κοινή σημαίνει «μιμούμαι τους Έλληνες, χρησιμοποιώ την (ελληνιστική) κοινή».

Ελληνίζοντες «...καθώς ο Μεγαλέξανδρος κατέλυσε το περσικό κράτος και οδήγησε τον Ελληνισμό ανατολικά ως τον Ινδό ποταμό και νότια ως την Αίγυπτο. Έτσι οι Έλληνες κυριάρχησαν σε πλήθος ξένους, αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους λαούς - λαούς που ως ένα σημείο θέλησαν, ως ένα σημείο υποχρεώθηκαν να ελληνίσουν, δηλαδή να μάθουν ελληνικά και να δεχτούν κάθε λογής ελληνικές πολιτισμικές επιδράσεις. Από αυτούς τους ελληνίζοντες ξένους πήρε το όνομά της η Ελληνιστική εποχή, που όμως συχνά την ονομάζουμε και Αλεξανδρινή – όχι από τον Μεγαλέξανδρο, αλλά από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, που για αιώνες αποτέλεσε το σημαντικότερο πνευματικό κέντρο».

Ηλεκτρονικό ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ (Τριανταφυλλίδη), στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%AF%CE%B6%CF%89&dq=

Κακριδής, Φ. «Αλεξανδρινή ή Ελληνιστική εποχή (323-31 π.Χ.)», στο *Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία*. Ανάκτηση στο: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/grammatologia/page_058.html?prev=true

Χάρτης των ελληνιστικών βασιλείων

Mirra Toledo (1993), *Γνήσια ποικιλομορφία (Diversidad Pura)*. Fort Worth, Texas.
©1993 Mirra Toledo.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Υπογραμμίστε τους στίχους που κατά την άποψή σας εκφράζουν τη δύσκολη κατάσταση του Αριστομένη. Πώς θα αισθανόσασταν εσείς στη θέση του; Προκειμένου να τον κατανοήσετε καλύτερα, σκεφθείτε και σύγχρονες ανάλογες καταστάσεις. Κρατήστε σημειώσεις δίπλα στο κείμενο για ένα-δύο λεπτά και διατυπώστε τις ιδέες σας με σύντομους αυθόρμητους λόγους.

Αυθόρμητος λόγος: Είναι ένας σύντομος, αυτοσχέδιος λόγος διάρκειας δύο-τριών λεπτών με σύντομη προετοιμασία. Σκοπός είναι ο ομιλητής να ανταποκριθεί σε ένα ερέθισμα με φυσικότητα και ζωντάνια, προσπαθώντας παράλληλα ο λόγος του να είναι σαφής και συνεκτικός. Επιστρατεύει για αυτό τόσο τη λογική όσο και τη φαντασία του. Λένε ότι ο αυθόρμητος λόγος για την προφορική έκφραση είναι το αντίστοιχο της δημιουργικής γραφής για τον γραπτό λόγο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (2016-2017), ΔΙΚΤΥΟ «Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ», 1οι ΔΙΑΣΧΟΛΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ. Κανόνες ρητορικών αγωνισμάτων.

Ανακτήθηκε 14-8-2024 στο https://users.sch.gr/sfscholiki/files/anakoinwseis/89c_Kanones-agonismaton_Kriti.pdf

2. Στο ποίημα αναδύονται δύο διαφορετικές οπτικές για τον Αριστομένη. Να σημειώσετε τα σημεία του κειμένου στα οποία ο αφηγητής εκφράζει άμεσα τη στάση του και εκείνα στα οποία ο λόγος του είναι υπαινικτικός.

Χρησιμοποιήστε τον παρακάτω πίνακα και αξιοποιήστε τον ορισμό της λογοτεχνικής ειρωνείας.

Άμεσα σχόλια	Υπαινικτικά σχόλια

ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ειρωνεία: Η ειρωνεία είναι ένας λεκτικός τρόπος σύμφωνα με τον οποίο το πραγματικό νόημα είναι διαφορετικό ή και αντίθετο από αυτό που αρχικά φανερώνουν οι λέξεις. Στα λογοτεχνικά έργα εμφανίζεται και λειτουργεί με πολλαπλούς τρόπους (πλατωνική, τραγική, επική). Σε κάθε μορφή ειρωνείας υπάρχει μια αναντιστοιχία, μια ασυμφωνία ή μια αντίθεση μεταξύ λέξεων και νοήματος, πράξεων και αποτελεσμάτων, απατηλής και αντικειμενικής πραγματικότητας.

Καβαφική ειρωνεία: Σύμφωνα με τον μελετητή του Καβάφη, Νάσο Βαγενά, ο Καβάφης εισάγει στη λογοτεχνία ένα νέο είδος ποίησης, την «ειρωνική ποίηση». Η ειρωνεία του Καβάφη συνίσταται στη χαμηλόφωνη αποκάλυψη της ανθρώπινης αυταπάτης, στοιχείο που καθιστά την ποίησή του μοντέρνα και διαχρονική. Η ειρωνεία του αναδύεται από τη σύγκρουση της επιθυμίας των προσώπων με την πραγματικότητα, την αποσιώπηση των συναισθημάτων, και κυρίως την απόκρυψη του ίδιου του ποιητή πίσω από τα ποιητικά προσωπεία που κατασκευάζει.

Βλ. Νάσος Βαγενάς (2000). «Εισαγωγή». Στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Συνομιλώντας με τον Καβάφη. Ανθολογία ξένων καβαφογενών ποιημάτων*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

3. Ποιος ή ποιοι, κατά την άποψή σας, είναι ο Άλλος ή οι Άλλοι στο ποίημα του Καβάφη; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.

Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης.
Διαβάζει η μαθήτρια Ε.Σ.

Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης.
Διαβάζει η μαθήτρια Κ.Π.

Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης.
Διαβάζει ο μαθητής Π.Ν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΦΗΣ (1863-1933)

Ο Κωνσταντίνος Π. Καβάφης, ο σημαντικότερος ποιητής που γράφει ελληνική ποίηση μακριά από τον ελλαδικό χώρο, γεννήθηκε στις 29 Απριλίου 1863 στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου πέθανε την ίδια ημέρα το 1933. Είναι εντυπωσιακό πώς ένας από τους πλέον γνωστούς ποιητές παγκοσμίως προτιμούσε να παραχωρεί τα ποιήματά του σε εφημερίδες και περιοδικά για να τα δημοσιεύουν ή έκανε αυτοσχέδιες έντυπες εκδόσεις που χάριζε σε όποιον εκτιμούσε. Μας διέσωσε ένα μοναδικό προσωπικό αρχείο των έργων του. Ο Αλεξανδρινός είναι πάντοτε επίκαιρος, καθώς τα κείμενά του διαβάζονται και αποτελούν σημείο αναφοράς και μελέτης για πανεπιστήμια, ιδρύματα και σχολεία σε όλο τον κόσμο.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΨΑΘΑΣ

Μαντάμ Σουσού

(απόσπασμα)

Διαβάζει η Πένυ Φυλακτάκη,
Θεατρική συγγραφέας - Σεναριογράφος

Μα είναι τόσο ωραία κι αυτή καθεαυτή η ιστορία! Έχει αρχή, μέση και τέλος. Στην αρχή, η Σουσού του ψαροπώλη Παναγιωτάκη είναι μια φτωχιά που φαντάζεται, που πιστεύει πως είναι πλούσια, που το παλιόσπιτο που κάθετα στον Βούθουλα το ονομάζει πύργο και, σαν πυργοδέσποινα, περιφρονεί τη φτωχολογιά –«πτωχέ άνθρωπε!»– και το σύμπαν. Στη μέση, μια ανέλπιστα κληρονομιά την κάνει πραγματικώς τετράπλουτη. Είναι ίσως το ωραιότερο μέρος. Η μεγαλομανής αφήνει τον Παναγιωτάκη, πιάνει διαμέρισμα πολυτελείας σε μια πολυκατοικία στο Κολωνάκι, παντρεύεται τον αριστοκράτη Μηνά Καντακουζηνό –και Καντακουζηνή η Σουσού!– και κάνει στ’ αλήθεια ό,τι έκανε πρωτύτερα στα ψέματα. Το σουξέ της στη νέα φάση είναι τέτοιο –γιατί, τι τα θέλετε, η Σουσού έχει και προσόντα– ώστε καταντά η αριστοκρατία του κύκλου της να μιμείται τα χαριτωμένα γλωσσικά της λάθη, που τα δικαιολογεί θαυμάσια λέγοντας πως μεγάλωσε στο Λονδίνο και τα ελληνικά τα έμαθε μόνο από τις υπηρέτριες! Στο τέλος φτωχαίνει. Ο προκομμένος της «αριστοκράτης» της τρώει όλη της την περιουσία και την αφήνει «ταπί». Ο αγαθός Παναγιωτάκης, που την αγαπάει πάντα, τη λυπάται και την ξαναπαίρνει. Γυρίζει, λοιπόν, στον γενέθλιο της Βούθουλα (τον «Μπύθουλα», όπως τον... εκγαλλίζει).

(Πρόλογος του Γρηγόριου Ξενόπουλου. Δημοσιεύθηκε στα Αθηναϊκά Νέα, όταν κυκλοφόρησε η πρώτη έκδοση της *Μαντάμ Σουσού*)

Μεγαλεία και αθλιότητες

(Το απόσπασμα που θα διαβάσετε είναι το πρώτο μέρος από το πρώτο κεφάλαιο του μυθιστορήματος).

Σουλούπι ιδιόρρυθμο. Ύψος επιβλητικό. Μύτη λίγο στριφτή – προς τα πάνω. Πόξα. Καπελάκι στην κορφή του κεφαλιού μ’ ένα κόκκινο φτερό που τινάζεται στα ύψη σαν πρόκληση στο σύμπαν. Ψηλή, ξερακιανή. Γυναίκα ή φαινόμενο; Κεφάλι προς τα πίσω. Το πιγούνι της ψηλά, η μύτη της ψηλότερα, το μάτι της στο χάος. Όποιος στέκεται μπροστά της νιώθει τον εαυτό του μύρμηγκα. Το βλέμμα της μόλις και καταδέχεται να εγγίσει τα ορατά πράγματα του ταπεινού μας κόσμου κι όταν το κάνει παίρνει τόνους συγκατάβασης. Το βάψιμό της θαύμα. Στα μάγουλά της δυο κόκκινες σφραγίδες, στα χείλια της μια καλλιτεχνική περισπωμένη που ζωγραφίστηκε

περίτεχνα έξω απ' τις φυσικές γραμμές τους. Το φρούδι ξυρισμένο και περασμένο προσεχτικά με μολύβι φάμπερ ή με κάρβουνο.

Φτωχιά; Πρέπει να την προσέξεις από πολύ κοντά για να το δεις. Το ύφος της που βγαίνει από μια ψυχή δυναμική σκορπάει και διώχνει την εντύπωση της φτώχειας – ένα κορμί τεξαρισμένο διαρκώς μαχητικά κατά της ίδιας της φτώχειας, λες, που αγωνίζεται κάθε στιγμή να τη νικήσει και το καταφέρνει θριαμβευτικά. Κρατάει στο χέρι της ένα ζευγάρι σκουριασμένα φασαμέν¹, σηκώνει το χέρι με αργό ρυθμό, σηκώνει τα φρούδια με αργότερο, πηγαίνει πιο πίσω το κεφάλι και κοιτάζει απ' τα δυσθεώρητα εκείνα ύψη μιας ακλόνητης αυτοπεποίθησης τα φτωχά πλάσματα του Θεού που συμβαίνει να κυκλοφορούν ολόγυρά της.

Κοκέτα. Φοράει ένα ταγεράκι κολλητό. Καρό η ζακέτα που έφαγε την πρώτη ζωηρότητά της η μπουγάδα κι έχουν μείνει μόνο ίχνη από σταυρωτές γραμμές, ξεθωριασμένες. Μια άσπρη μπλούζα βγαίνει από τα πέτα της κι απλώνει το χιονάτο γιακαδάκι γύρω-τριγύρω στον λιγνό λαιμό. Οι μάχες της βελόνας με τον χρόνο είναι σημειωμένες ως κι επάνω στις άκρες του γιακά σε καρικόματα πυκνά. Η φούστα της κοντή, σταματάει ως τα γόνατα κι αφήνει φιλάνθρωπα δυο γάμπες λιπόσαρκες στη δημόσια θέα – αισθητικό κτήμα της ανθρωπότητας. Οι κάλτσες της τεξαρισμένες στη διαπασών, μανταρισμένες με πνεύμα υπομονής και νοικοκυροσύνης. Κάποιος πόντος, ωστόσο ατίδασος, επαναστάτης, ξεφεύγει από τη φτέρνα ύπουλα και τραβάει απειλητικός προς τα πάνω.

Γοβάκια μαύρα. Αν τα καλοκοιτάξεις, ήταν κάποτε άσπρα φαίνεται –ίσως την άνοιξη– και πέρασε από πάνω τους καλλιτεχνικό πινέλο λούστρου που τα βόλεψε για την περίσταση με χρώμα επίκαιρο. Φρεσκογουαλισμένα ωστόσο, με τα τακούνια τους λιγάκι στραβοφαγωμένα, ξεχειλωμένα ελαφρά, με μύτες λίγο γυριστές, σε κάθε άλλο πόδι θα φαίνονταν απλώς πανάθλια. Μα στα πόδια της κυρίας πειθαρχούν στο σύνολο και βοηθούν τη γενική αισθητική εντύπωση. Στα χέρια της άσπρα γάντια, πλεχτά, με βούλες εδώ κι εκεί που είναι δύσκολο να πεις αν είναι διακοσμήσεις ή σκουριές.

Στον δρόμο. Για την ακρίβεια στη στάση του τραμ του Κολωνού στέκεται η κυρία, κι είναι στο πρόσωπό της έντονα ζωγραφισμένη η νευρική της κατάσταση. Πότε χτυπάει τα σκουριασμένα φασαμέν πάνω στο τσαντάκι, πότε τα σηκώνει, τα κολλάει στη μύτη και κοιτάζει με αξιοπρεπώς συγκρατημένη αγανάκτηση στο βάθος του δρόμου. Κάνει μερικά βήματα, κοιτάζει το άπειρο. Ύστερα χτυπάει πάλι τα φασαμέν επάνω στο τσαντάκι κι απότομα σηκώνει τα φρούδια και γυρνάει σ' έναν καλοντυμένο κύριο που περιμένει ήσυχος στην ίδια στάση καπνίζοντας με ηρεμία το τσιγάρο του.

– Φρίκη αυτά τα τραμ!

Και συνεχίζοντας με το φυσικότερο ύφος του κόσμου:

1. **φασαμέν** το [fasamén] (ουσιαστικό άκλιτο): παλαιότερης εποχής ματογυάλια με ειδική χειρολαβή [προέρχεται από τη γαλλική φράση face-à-main].

– Φταίμε όμως κι εμείς που καταδεχόμαστε και ξακολουθούμε να τα χρησιμοποιούμε περί συγκοινωνία. Και ύστερις, σου λένε, ότι επολλαπλασιάστηκαν οι κούρσες μέσα στην Αθήνα και υποφέρουν οι φτωχοί τροχιοδρομιούχοι. Παίρνεις, το λοιπόν, ιδιόκτητο αμάξι ή δεν παίρνεις;

Γούρλωσε τα μάτια του ο άνθρωπος και την κοίταξε γεμάτος έκπληξη. Αλλά η κυρία αδιάφορη του γύρισε τις πλάτες και τον άφησε σύζυλο. Κι ώσπου να συνέλθει, ευτυχώς, έφτασε το τραμ για να συμπληρώσει το σκίτσο της γυναίκας μ' ένα επεισόδιο που εξηγούσε κάπως το μυαλό, τον χαρακτήρα και τη λόξα της ιδιόρρυθμης αυτής γυναίκας. Μόλις το τραμ άραξε στη στάση, ο ευγενικός κύριος έκανε τόπο της κυρίας. Με ύφος ηγεμονικό είπε «μερσί» εκείνη. Ύστερα άπλωσε το γαντοφορεμένο χέρι της κι έπιασε σχεδόν με φρίκη το σίδερο της πόρτας. Σήκωσε κατόπιν το πόδι και πάτησε στο σκαλοπάτι. Κατόπιν με μια κίνηση ναξιού πέρασε πηδηχτά στον εξώστη, αλλά σαν βρέθηκε εκεί, ανάμεσα στον κόσμο των λαϊκών επιβατών, μισόκλεισε τα βλέφαρα και κοίταξε τριγύρω της μ' ένα απερίγραπτο ύφος ανάκατου οίκτου και αηδίας. Έτρεμε μην τυχόν και την αγγίξει κανένας από τους γύρω της φτωχούς ανθρώπους του λαού!

Σε λίγο είδε ξανά πλάι της τον κύριο και καταδέχτηκε πάλι να μοιράσει τις σκέψεις της μαζί του.

– Τι κόσμος!

– Έχετε δίκιο, μαντάμ.

– Φρίκη! Φρίκη! Πώς μπορείτε, κύριε, εσείς που φαίνεστε τέλος πάντων λιγουλάκι καθωσπρέπει να μπαίνετε εδώ μέσα; Τι αίσχος! Να σε σπρώχνει ο ένας, να σε σπρώχνει ο άλλος, καθότι λαϊκοί τύποι και αμόρφωτοι. Εχτές με πάτησε ένας μέχρι τον αστράγαλο, να σας χαρώ, και μου έσκισε την κάλτσα, αξίας βέβαια, αν αγαπάτε.

– Έτσι, ε;

[...]

– Πού κάθεστε, μαντάμ;

– Στον Μπύδουλα. Δεν ξεύρετε τον Μπύδουλα;

– Όχι, δυστυχώς. Κατά πού πέφτει;

– Ακαδημία Πλάτανος.

Ο μακαρίτης Πλάτων γινόταν λιγάκι... δέντρο στο στόμα της Σουσούς. Δεν έχει σημασία. Το πάθημα, άλλωστε, μέσα στα τόσα που τραβάει από ασόφους και σοφούς, αιώνες τώρα, είναι τίποτε. Ολόκληρη εκείνη η περιοχή που δόξασε ο θεός πρόγονός μας με την Ακαδημία του φέρνει σήμερα το όνομα του Βούδουλα. Αυτό το άγνωστο κι ασήμαντο όνομα ήταν γραφτό να το δοξάσει στις ημέρες μας μονάχα η Σουσού.

Βούδουλας. Κακόηχη της φαινόταν η λέξη. Δυο «ου» στη σειρά έδιναν λαϊκή απήχηση στο όνομα που άγγιζε τα όρια του χυδαίου μ' εκείνο το βάρβαρο βήτα στην αρχή. Το «μπυ» της πήγαινε καλύτερα. Ήταν πιο σικ. Είχε έστω και μια ελαφριά ανάμνηση από την αξιαγάπητη

Πού είναι ο Μπύδουλας;

πατρίδα του Ρακίνα. Μπύδουλας! Έτσι τον προτιμούσε η Σουσού. Και της φαινόταν πως με τη μικρή εκείνη λεκτική διόρθωση γινόταν πιο ευπρόσωπη η αθλιότητα της γειτονιάς όπου γεννήθηκε και ζούσε. Γιατί η Σουσού ήταν το ακριβό άνθος της ιστορικής εκείνης γης όπου πριν από χιλιάδες χρόνια φιλοσοφούσαν άνθρωποι σπουδαίοι κι όπου σήμερα, δυστυχώς, κατοικούσαν «λαϊκοί τύποι και τσοκαρίες».

Μόρφωση; Α, όλα κι όλα, είχε το μυαλό της ελεύθερο από περιττά βάρη η Σουσού. Ήξερε, βέβαια, ότι είχαν γίνει και μερικά άλλα σημαντικά γεγονότα στον κόσμο πριν από το κοσμοϊστορικό γεγονός της δικής της γέννησης, αλλά δεν ένιωθε καμιά περιέργεια για δαύτα ούτε και σκέφτηκε ποτέ να λυπηθεί στα σοβαρά γιατί δεν φρόντισε να τα μάθει. Ήταν σίγουρη ότι η εν Μαραθώνι μάχη έγινε στον Μαραθώνα κι ότι η εν Σαλαμίни ναυμαχία έγινε μάλλον στη Σαλαμίνα, αλλά αν ο Μέγας Αλέξανδρος διηύδυνε την πρώτη ή νίκησε στη δεύτερη, γι' αυτό δεν μπορούσε να πάρει όρκο. Έκανε ωστόσο χρήσιμες σπουδές ως την τετάρτη του δημοτικού, όσο της χρειαζόταν ν' αρπάξει μερικές καθαρευουσιάνικες εκφράσεις στις οποίες είχε μιαν απέραντη κλίση και αδυναμία. Κατά τα άλλα, από τα σχολικά της χρόνια διατηρούσε την ανάμνηση ενός ατέλειωτου πονοκεφάλου...

– Χαμένος καιρός!...

– Δεν έχετε δίκιο, κ. Σουσού.

– Αστείότης. Όλο το παν για μια γυναίκα είναι η κοινωνική μόρφωσις, που λέμε, να ξέρεις, δηλαδή, να δεχτείς στο σπίτι σου, γαλλικά, δεξιώσεις, πιάνο και τα τοιαύτα. Αλλά προπάντων το πλέον ουσιαστικό είναι να έχεις αέρα.

Εντελώς ιδιαίτερη σημασία έδινε στον «αέρα» της η Σουσού. Ο αέρας, κατά τη γνώμη της, ήταν το παν για μια γυναίκα, κι αλίμονο σε κείνη που δεν είχε το βασικό αυτό προσόν. Με μια ματιά τη βαθμολογούσε η Σουσού σαν «γυναικούλα», «τσοκαρία» και «μπυθουλία». Τι ήταν τώρα αυτός ο «αέρας»; Ούτε κι η ίδια μπορούσε να το ξεκαθαρίσει: «Πράγμα το οποίο ο πας άνθρωπος το έχει από εκ φύσεως». Περιοριζόταν, αν τη ρωτούσες, σ' αυτόν τον αρκετά αερώδη ορισμό.

Το παρελδόν της; Καθόλου σκοτεινό. Ήταν, όπως βεβαίωνε η ίδια, κόρη γιατρού. Ο μακαρίτης ο μπαμπάς; «Ιατρός Ευθύβουλος, με τ' όνομα, θα έχετε ακουστά». Αλλά μερικές γειτόνισσες στον Βούδουλα έλεγαν ότι θυμούνταν τον πατέρα της, πρακτικό γιατρό, ιδιόρρυθμο, σοφότατο, πολυτεχνίτη κι ερημοσπίτη, έναν άνθρωπο με λόξα και όνειρα μεγάλα, που τον θαύμαζαν στη γειτονιά γιατί ήξερε σε ποιο σημείο ακριβώς δίδασκε ο Πλάτων και σχεδίαζε σε όλη τη ζωή του να κάνει ανασκαφές για να φέρει στην επιφάνεια αρχαίους θησαυρούς. Από αυτά κάτι θυμόταν η Σουσού κι έμενε πάντα με την εντύπωση ότι η γειτονιά της έκρυβε «αρχαίον μεγαλείον» που για να βγει στο φως έπρεπε να γκρεμιστεί ολόκληρος ο Βούδουλας. Τη μητέρα της λίγοι τη θυμούνταν. Πέθανε, λέγανε, πολύ νέα, από την κακοπέραση, μην μπορώντας ν' αντέξει τον βίαιο χαρακτήρα και τη λόξα του άντρα της που κάποια εποχή έφτασε να θεωρεί τον Πλάτωνα όχι απλώς σαν γείτονά του αλλά περίπου εξάδελφό του. Είχε κι έναν αδερφό η Σουσού που

έφυγε πριν από δεκαπέντε χρόνια στην Αμερική, πράγμα που δεν του το συγχώρησε ποτέ η δυνατή αυτή γυναίκα – «καθότι στην Αμερική ταξιδεύουν μόνον οι φτωχοί και οι πειναλέοι».

Η Σουσού είχε προίκα. Ήταν, δηλαδή, ιδιοκτήτρια ενός σπιτιού στον Βούθουλα. Γι' αυτό και την πήρε –λέγανε ανακριβέστατα οι κακές γλώσσες– ο Παναγιωτάκης. Άξιζε, ωστόσο, τίποτε αυτό το σπίτι; Για την ίδια, βέβαια, ήταν η «πατρική κληρονομιά», «σπίτι των προγόνων» της, που το φανταζόταν σαν ένα είδος αριστοκρατικού πύργου, και όχι μονάχα το φανταζόταν αλλά και το 'λεγε. Γι' αυτό και της άρεσε το παρατσούκλι της «πυργοδέσποινας» που της έβγαλε ο χιουμορίστας κουρέας της γειτονιάς, Ζωρζ ο δημοφιλής. Στην πραγματικότητα όμως το περίφημο τούτο σπίτι της Σουσούς ήταν περίπου έτσι.

Ημιπόγειο. Ένα παράθυρο στον δρόμο. Αριστερά η εξώπορτα με τρεις σκάλες που οδηγούσαν στο εσωτερικό. Κατεβαίνοντας θρискόσουν σ' έναν μικρό διάδρομο όπου κρεμόταν μια παμπάλαια κρεμάστρα με διάφορα βαρύτιμα κουρέλια – τις πρόχειρες ρόμπες της μαντάμ. Δεξιά στον διάδρομο μια δίφυλλη σαρακοφαγωμένη πόρτα άνοιγε στο «σαλόνι». Έλεγε δε σαλόνι η πυργοδέσποινα του Βούθουλα ένα δωμάτιο μεγάλο, άχαρο, που για κύρια επίπλωσή του είχε ένα τραπέζι ετοιμόρροπο, μερικές καρέκλες που τρικλίζανε κι ένα ντιβάνι αξιοδρήνητο που στη δεξιά του άκρη είχε μια μεγάλη τρύπα. Επάνω από το ντιβάνι ήταν κρεμασμένο ένα σανίδι, ως μισό μέτρο μάκρος με δυο άλλα σανιδάκια για πλευρές – η πρόχειρη βιβλιοθήκη. Εκεί έβλεπες βιβλία αλλοπρόσαλλα, μυθιστορήματα, μια Ανατομία, ένα λεξικό ελληνογαλλικό, τρία-τέσσερα ρομάντζα γαλλικά, έναν οδηγό της καλής συμπεριφοράς, μια Ιερή Σύνοψη, και μαζί μ' αυτό «Ο Καραγκιόζης γιατρός», «Ο Καραγκιόζης μάγερας», το «Φρικτόν λάθος»², η «Γενοδέφα»³ κι άλλα ανάλογα έργα που αποτελούσαν την πνευματική τροφή του αγαθού Παναγιωτάκη. Στην οροφή κρεμόταν η «πλαφονιέρα», ένα χάρτινο λαδί αμπαζούρ με φούντες πράσινες απ' αυτά που πουλάνε στα καροτσάκια της οδού Αιόλου. Ήταν κι άλλα περίεργα έπιπλα μέσα στην «αίθουσα των δεξιώσεων», όπου μπορούσε να ξεχωρίσεις το «μπαράκι», ένα είδος σκάλας για τις γλάστρες που η Σουσού το στόλιζε με πετσετάκια κι έβαζε επάνω τα μπουκαλάκια του λικέρ, του ούζου και άλλων ποτών. Φυσικά τα μπουκαλάκια ήταν άδεια, αλλά χάρη στη σοφή σκηνοθετική τέχνη της κυρίας μπορούσαν να περνάνε για γεμάτα.

Ψαθάς, Δ. (2021 [1940]). *Μαντάμ Σουσού*. Αθήνα: Μαρία Δ. Ψαθά.

Διαβάζει η Πένυ Φυλακτάκη.
Θεατρική συγγραφέας - Σεναριογράφος

2. **Φρικτόν λάθος:** λαϊκό μυθιστόρημα του Ξενοφώντα Ραφόπουλου (α΄ εκδ. Σμύρνη 1850, με πολλές επανεκδόσεις).
3. **Γενοδέφα:** έργο του Γερμανού Johann Christoph von Schmid που κυκλοφορούσε σε ελληνική μετάφραση από το 1846, με τον τίτλο *Γενοδέφα ή Η αρετή θριαμβεύουσα*.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Τι σημαίνουν οι λέξεις

1. Ποια στοιχεία συνδέτουν την «άλλη» ταυτότητα της Σουσούς; Μπορείτε να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα με στοιχεία του κειμένου που την δείχνουν.

Είναι	Θα ήθελε να είναι/Φαντάζεται ότι είναι

2. Ποια στάση κρατά ο αφηγητής απέναντι στην ηρώίδα του και ποια στοιχεία του κειμένου την καταδεικνύουν;
3. Στη σημερινή εποχή που κυριαρχεί η εικόνα και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης υπάρχουν τύποι αντίστοιχοι με τη Σουσού; Αν ναι, δημιουργήστε ένα ψηφιακό εικονικό προφίλ τέτοιου ανθρώπου και παρουσιάστε το στην τάξη. Ζητήστε από τους συμμαθητές σας να υποθέσουν την πραγματικότητα που κρύβεται πίσω του.
4. Να παρακολουθήσετε το πρώτο επεισόδιο της σειράς «Μαντάμ Σουσού» που προβλήθηκε με εξαιρετικά μεγάλη επιτυχία στην κρατική τηλεόραση και να παρουσιάσετε σε έναν αγώνα διττών λόγων το θέμα: «Αξίζει να μεταφέρονται τα λογοτεχνικά έργα στον κινηματογράφο ή στην τηλεόραση;».

ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Περιγραφή: Περιγραφή ονομάζουμε την αναπαράσταση-απεικόνιση, μέσα από τον λόγο, χώρων, αντικειμένων, φαινομένων, προσώπων κ.λπ. Ως Απαραίτητη προϋπόθεση για την περιγραφή θα πρέπει να θεωρήσουμε την προσεκτική παρατήρηση του περιβάλλοντός μας με τη βοήθεια και των πέντε αισθήσεων, στον βαθμό βέβαια που αυτό είναι δυνατό.

Κάθε περιγραφή έχει το «υποκείμενό» της, δηλαδή τον παρατηρητή που περιγράφει, και το «αντικείμενό» της, δηλαδή αυτό που περιγράφεται. Σύμφωνα με την παραδοσιακή θεώρηση, μια περιγραφή μπορεί να χαρακτηριστεί είτε στατική είτε δυναμική, ανάλογα με το αν το περιγραφόμενο αντικείμενο είναι στατικό ή βρίσκεται σε κίνηση. Με βάση την αρχική αυτή διάκριση, μπορούμε να δημιουργήσουμε μια ολόκληρη τυπολογία για την

Συμπληρώστε
τον εννοιολογικό
χάρτη της περιγραφής

περιγραφή, συνυπολογίζοντας και τη φύση του υποκειμένου της, τους περιγραφικούς τρόπους κ.λπ.

Αν και μπορεί να σταθεί μόνη της στον λόγο, συνήθως η περιγραφή συνδυάζεται με άλλα είδη λόγου και ιδίως με την αφήγηση. Στη λογοτεχνία, για παράδειγμα, αμιγώς αφηγηματικά ή αμιγώς περιγραφικά κείμενα δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν: αφηγηματικά και περιγραφικά μέρη εναλλάσσονται, σε διαφορετικές κάθε φορά αναλογίες.

[...] Η περιγραφή δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα βοηθητικό στοιχείο της αφήγησης. Πράγματι, λογοτεχνικά είδη όπως το έπος, το παραμύθι ή το μυθιστόρημα, ακόμη και όταν περιλαμβάνουν εκτεταμένα περιγραφικά τμήματα, δεν επιφυλάσσουν άλλον ρόλο στην περιγραφή από εκείνον μιας βοηθού της αφήγησης, ενός σκηνικού βάθους για τη δράση. Άρα, η πρωταρχική λειτουργία της λογοτεχνικής περιγραφής είναι διακοσμητική ή αισθητική. Το ρεαλιστικό μυθιστόρημα του 19ου αιώνα της αναθέτει και μία δεύτερη λειτουργία, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί επεξηγηματική ή και συμβολική: τη δημιουργία μιας ατμόσφαιρας, η οποία θα αποκαλύπτει και θα αιτιολογεί τον χαρακτήρα και την ψυχολογία των προσώπων, ενώ παράλληλα θα βοηθά τον αναγνώστη να μπει στο κλίμα της συγκεκριμένης στιγμής.

Στη νεότερη λογοτεχνία, η περιγραφή αναλαμβάνει ποικίλα είδη λειτουργιών: μπορεί να επενεργεί ως παράγοντας που τονώνει μια χαλαρή κατά τα άλλα σχέση του κειμένου με τον εξω-λογοτεχνικό κόσμο, να συνιστά ενδεχομένως ένα είδος καθρέφτη ή κλειδιού, προσφέροντας στον αναγνώστη τη δυνατότητα να ανακαλύψει το βαθύτερο νόημα της αφήγησης κ.λπ. [...]

Παρίσης, Ι., & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Υπ. Παιδείας-ΙΤΥΕ Διόφαντος. Ανακτήθηκε από https://ebooks.edu.gr/ebooks/v/pdf/8547/760/22-0043-02_Lexiko-Logotechnikon-Oron-Gymnasiou-Lykeiou/ . ΛΗΜΜΑ:ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΨΑΘΑΣ (1907-1979)

Δημοσιογράφος που έγινε πανελλήνια γνωστός με το χιουμοριστικό μυθιστόρημά του *Μαντάμ Σουσού*. Επιδόθηκε με θριαμβευτική επιτυχία και στη συγγραφή κωμωδιών, μερικές από τις οποίες κατέρριψαν το ρεκόρ των παραστάσεων στην Ελλάδα και ανέβηκαν στη σκηνή από όλους σχεδόν τους κεντρικούς θιάσους της Αθήνας και με τους μεγαλύτερους Έλληνες ηθοποιούς (*Το στραβόξυλο*, 1940, *Ζητείται ψεύτης*, 1953, *Ένας βλάκας και μισός*, 1956). Τα περισσότερα από τα θεατρικά του έργα έχουν γίνει κινηματογραφικές ταινίες με τεράστια επιτυχία, που προβάλλονται ακόμη και σήμερα.

TENNESSEE WILLIAMS

Ο γυάλινος κόσμος

(απόσπασμα από την Έβδομη Σκηνή)

Στην Αμερική της μεγάλης Ύφεσης ο Τομ Ουίνγκφιλντ, ένας νεαρός ποιητής, ασφυκτιά στη δουλειά του και στο μικρό διαμέρισμα που μοιράζεται με τη μητέρα του Αμάντα και τη μεγαλύτερη αδελφή του Λώρα, ένα φοβισμένο πλάσμα που προτιμά τη συλλογή της από γυάλινα ζώακια από τη συναναστροφή με τους ανθρώπους. Η Αμάντα ανακαλύπτει ότι η Λώρα δεν παρακολουθεί πλέον τα μαθήματα γραφομηχανής στα οποία την έχει εγγράψει και επιτίθεται σε αυτήν αλλά και στον Τόμ για τις νυχτερινές «εξαφανίσεις» του. Ο Τομ κάνει μια φιλότιμη προσπάθεια να γνωρίσει την απομονωμένη αδελφή του στον συνάδελφό του Τζιμ, πρώην συμμαθητή τους στο σχολείο. Το κείμενο που θα διαβάσετε είναι μέρος της σκηνής στην οποία η Αμάντα έχει οργανώσει ένα δείπνο για την περίπτωση αυτής της συνάντησης. Η Λώρα, που δεν έχει ξεκάσει τον Τζιμ, του θυμίζει ότι συναντιόντουσαν στην σχολική χορωδία, όπου έφτανε πάντα αργοπορημένη λόγω της αναπηρίας της η οποία την δυσκόλευε να ανεβεί τα σκαλιά του αμφιθεάτρου.

Προβολή λεζάντας στην οδόνη:

«ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΙ ΕΚΑΝΕΣ;»

Ο Τζιμ ανάβει τσιγάρο και, χαμηλώνοντας στη Λώρα, γέρνει νωχελικά προς τα πίσω στηριζόμενος στους αγκώνες του. Το χαμόγελό του είναι ζεστό και γοητευτικό· φωτίζει το πρόσωπο της Λώρας με μια μοναδική εσωτερική λάμψη που σμίγει με το φως από το εκκλησιαστικό κηροπήγιο. Η Λώρα μένει κοντά στο τραπέζι· παίζει στα χέρια της ένα γυάλινο ζώακι, για να καλύψει την ταραχή της.

TZIM (Σκεπτικός, μετά από μερικές ρουφηξιές καπνού.) Και μετά το σχολείο, τι έκανες;

Η Λώρα μοιάζει να μην τον ακούει.

TZIM Ε;

Η Λώρα σηκώνει το βλέμμα.

TZIM Είπα, μετά το σχολείο, τι έκανες, Λώρα;

ΛΩΡΑ Τίποτε σπουδαίο.

TZIM Κάτι θα έκανες. Έξι ολόκληρα χρόνια.

ΛΩΡΑ Ναι...

TZIM Σαν τι, δηλαδή;

ΛΩΡΑ Μαθήματα σε μια εμπορική σχολή...

TZIM Και πώς τα πήγες;

ΛΩΡΑ Να, όχι και... πολύ καλά. Τ' άφησα γιατί μου προκαλούσαν νεύρωση στομάχου...

Ο Τζιμ χαμογελάει ευγενικά.

TZIM Και τώρα τι κάνεις;

ΛΩΡΑ Να... τίποτε το ιδιαίτερο. Αλλά μη νομίζεις... δεν κάθομαι με σταυρωμένα χέρια! Μια γυάλινη συλλογή που έχω, μου τρώει αρκετό χρόνο. Το γυαλί είναι κάτι που δέλει ειδική φροντίδα.

TZIM Τι είπες;... το γυαλί;

ΛΩΡΑ Ναι, μια συλλογή, είπα... από γυαλί. Έχω μία... *(Ξεροκαταπίνει και γυρνάει το βλέμμα αλλού, σαν να ντρέπεται πολύ.)*

TZIM *(Ξαφνικά.)* Να σου πω πού θα εντόπιζα το πρόβλημά σου; Σ' ένα απλό σύμπλεγμα κατωτερότητας! Ξέρεις τι είναι; Είναι αυτό που λένε όταν κάποιος δεν εκτιμά τον εαυτό του. Το νιώθω γιατί κι εγώ το είχα –έστω κι αν δεν ήταν τόσο έντονο– ώσπου άρχισα μαθήματα... δημόσιες σχέσεις, ρητορική, ορδοφονία, κι έτσι βρήκα ότι έχω μια έφεση στις επιστήμες. Ως τότε θεωρούσα τον εαυτό μου ανίκανο για οτιδήποτε. Για να πω την αλήθεια, δεν έχω ασχοληθεί επιστημονικά με το ζήτημα, όμως ένας φίλος μου λέει ότι αναλύω τους ανθρώπους καλύτερα κι από επαγγελματία ψυχολόγος. Δεν λέω, βέβαια, ότι είμαι αλάνθαστος, ωστόσο νιώθω ότι ψυχολογώ τον άλλο σωστά. *(Βγάζει την τσίχλα του.)* Συγγνώμη, την πετάω πάντα όταν χάσει τη γεύση της. Να την τυλίξω σ' αυτό το χαρτάκι; Ξέρω τι μπελάς είναι, έτσι και κολλήσει σε παπούτσι... *(Τυλίγει την τσίχλα σ' ένα χαρτάκι και τη βάζει στην τσέπη του.)* Ναι, λοιπόν, πιστεύω πως όλα εξηγούνται από την έλλειψη αυτοπεποίθησης. Είδες τι σου έκανε εκείνος ο μικρός θόρυβος; Σε ταλαιπωρούσε τόσο, που παράτησες το σχολείο. Παραμέλησες τις σπουδές σου εξαιτίας ενός ήχου που, για μένα, ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτος! Έχεις ένα τόσο δα ελαττωματάκι, που διακρίνεται μόλις και μετά βίας. Κι εσύ στη φαντασία σου του έχεις δώσει απίστευτες διαστάσεις. Θέλεις μια συμβουλή; Να σκέφτεσαι ότι σε κάτι υπερέχεις!

ΛΩΡΑ Ναι, αλλά σε τι;

TZIM Προς Θεού, Λώρα! Ρίξε μια ματιά γύρω σου! Τι βλέπεις; Έναν κόσμο γεμάτο ανθρωπάκια! Όλοι τους γεννήθηκαν κι όλοι τους θα πεθάνουν! Ποιος απ' αυτούς διαθέτει έστω

και το ένα δέκατο από τις δικές σου χάρες; Ή τις δικές μου; Ή οποιουδήποτε άλλου; Αλίμονο! Κάθε άνθρωπος σε κάτι ξεχωρίζει! Κάποιοι σε πολλά! (Κοιτάζεται στον καθρέφτη ασυναίσθητα.) Το παν είναι να βρεις σε τι ξεχωρίζεις! (Διορθώνει τη γραβάτα του στον καθρέφτη.) Να, εγώ, για παράδειγμα, έχω μια κλίση στην ηλεκτροδυναμική. Πάω σε νυχτερινή σχολή για ραδιομηχανικός κι έχω υπεύθυνη θέση στην αποθήκη υποδημάτων. Και επιπλέον σπουδάζω δημόσιες σχέσεις.

ΛΩΡΑ Ω... ω...

ΤΖΙΜ Όλα αυτά γιατί πιστεύω στο μέλλον της τηλεόρασης! (Γυρίζει την πλάτη του στη Λώρα.) Θέλω να είμαι παρών στο ξεκίνημά της! Έχω ήδη καλές επαφές. Δεν μένει παρά να έρθει η στιγμή που θα μπει σε λειτουργία αυτό το τεχνολογικό θαύμα, οπότε... φύγαμε! (Το βλέμμα του αστράφτει.) Μόρφωση... Βζζζζζ! Χρήματα... Βζζζζζ! Εξουσία! Σ' αυτόν τον κύκλο δεμελιώνεται η Δημοκρατία!

Η έκφρασή του είναι απροσποίητα δυναμική. Η Λώρα τον παρατηρεί θαμπωμένη, τόσο που η συστολή της εξαφανίζεται μες στον ενθουσιασμό της. Ξαφνικά ο Τζιμ χαμογελάει.

ΤΖΙΜ Τώρα θα λες, αυτός το έχει καβαλήσει το καλάμι!

ΛΩΡΑ Όχι... ο... όχι... εγώ...

ΤΖΙΜ Ναι, εσύ ακριβώς. Σειρά σου. Πες μου. Δεν υπάρχει κάτι που να σ' ενδιαφέρει ιδιαίτερα;

ΛΩΡΑ Ε, να... εγώ...

ΤΖΙΜ Εσύ τι;

ΛΩΡΑ Όπως έλεγα... έχω τη... τη γυάλινη συλλογή μου.

Ακούγεται ένα κοριτσίστικο γέλιο από την κουζίνα.

ΤΖΙΜ Α! Να που έχεις κάτι! Αλλά τι εννοείς «γυάλινη»...

ΛΩΡΑ Μικρά γυάλινα... στολίδια. Τα περισσότερα είναι ζωάκια από γυαλί, είναι μικρούλια, τα πιο μικρά ζώα στον κόσμο. Η μητέρα τα λέει «γυάλινο θηριοτροφείο»! Να ένα, αν θέλεις να δεις! Αυτό είναι από τα πιο παλιά μου. Κοντεύει δεκατριών χρόνων.

Μουσική Ο ΓΥΑΛΙΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ. Ο Τζιμ απλώνει το χέρι του.

ΛΩΡΑ Ω, πρόσεχε... και με μια ανάσα σπάει.

ΤΖΙΜ Καλύτερα να μην το πιάσω. Είμαι ατζαμής εγώ μ' αυτά.

ΛΩΡΑ Έλα, τώρα, σου τον εμπιστεύομαι! (Το αφήνει στην παλάμη του.) Να, έτσι... είδες

τι απαλά που τον κρατάς; Φέρ' τον λίγο στο φως. Του αρέσει το φως! Βλέπεις πώς λάμπει, όταν περνάει από μέσα του το φως;

TZIM Πω, πω! Ναι, λάμπει!

ΛΩΡΑ Δεν θα 'πρεπε να κάνω διακρίσεις, αλλά είναι ο αγαπημένος μου.

TZIM Και τι παριστάνει τούτο δω;

ΛΩΡΑ Δεν πρόσεξες που έχει ένα κερατάκι στο μέτωπό του;

TZIM Α, μονόκερος, ε;

ΛΩΡΑ Μμμμ... χμμμ!

TZIM Μονόκερος! Μα δεν έχουν εκλείψει αυτά από τον σύγχρονο κόσμο;

ΛΩΡΑ Το ξέρω!

TZIM Βρε το φουκαριάτικο, μοναξιά που θα νιώθει!

ΛΩΡΑ (Χαμογελώντας.) Ναι, μα και να νιώθει, δεν διαμαρτύρεται. Μένει στο ίδιο ράφι με αλογάκια που δεν έχουν κέρατα, και φαίνεται ότι περνάνε πολύ καλά όλοι μαζί...

TZIM Κι εσύ πού το ξέρεις;

ΛΩΡΑ (Ανάλαφρα.) Δεν τους άκουσα ποτέ να καβγαδίζουν.

TZIM (Χαμογελώντας.) Α, ώστε δεν καβγαδίζουν... Πολύ καλό σημάδι! Πού να τ' αφήσω;

ΛΩΡΑ Άσ' τον πάνω στο τραπέζι. Όλα τους χαίρονται όταν τους αλλάζω σκηνικό κάθε τόσο.

TZIM Λοιπόν, λοιπόν, λοιπόν.... (Αφήνει το γυάλινο ζωάκι στο τραπέζι, ύστερα σηκώνει ψηλά τα χέρια του και τεντώνεται.) Κοίτα τεράστια που γίνεται η σκιά μου όταν απλώνω τα χέρια μου!

ΛΩΡΑ Ω... ω... ναι, απλώνεται σ' όλο το ταβάνι.

TZIM (Πηγαίνοντας προς την πόρτα της σκάλας κινδύνου.) Μάλλον σταμάτησε η βροχή. (Ανοίγουν την πόρτα.) Από πού έρχεται η μουσική;

ΛΩΡΑ Απ' τον «Παράδεισο», το χορευτικό κέντρο απέναντι.

TZIM Δεσποινίς Ουίνγκφιλντ, τι θα λέγατε για ένα χορό;

ΛΩΡΑ Ω...

TZIM Ή μήπως το καρνέ σας είναι πλήρες; Για να δούμε... (Διαβάζει σ' ένα φανταστικό καρνέ ντε μπαλ...) Πώς; Όλοι οι χοροί κλεισμένοι; Τότε κάποιους καβαλιέρους θα πρέπει να τους ρίξουμε.

Βαλς, η μουσική από το «La Golondrina».

TZIM Πω, πω... βαλς... (Κάνει μερικές στροφές μόνος του, ύστερα τείνει τα χέρια του προς τη Λώρα.)

ΛΩΡΑ (Με κομμένη ανάσα.) Δεν... μπορώ να χορέψω.

Γυάλινος
κόσμος -
φωτογραφίες από
παράσταση

TZIM Να τα πάλι... Η κατωτερότητα, που λέγαμε!

ΛΩΡΑ Δεν έχω χορέψει ποτέ μου...

TZIM Έλα, προσπάθησε.

ΛΩΡΑ Μα θα σε πατήσω.

TZIM Ε, και; Από γυαλί είμαι εγώ;

ΛΩΡΑ Πώς... πώς... πώς... αρχίζεις;

TZIM Άσ' το σ' εμένα! Άπλωσε λίγο τα χέρια σου.

ΛΩΡΑ Έτσι;

TZIM Λίγο πιο ψηλά. Αυτό είναι! Και χαλαρά... Αυτό είναι το μυστικό. Χαλαρά, μη σφίγγεσαι...

ΛΩΡΑ *(Γελάει, χωρίς ανάσα.)* Δύσκολο. Φοβάμαι πως δεν θα πάω βήμα μπροστά.

TZIM Θα σε πάω εγώ. Στοίχημα; *(Την παρασύρει στον χορό.)*

ΛΩΡΑ Θεέ μου, ναι, με πηγαίνεις!

TZIM Έλα, Λώρα!... Έλα, μπράβο! Ελεύθερα! Ελεύθερα!

ΛΩΡΑ Κάνω ό,τι...

TZIM Έλα... έλα...

ΛΩΡΑ ... μπορώ.

TZIM Χαλαρά... Να είσαι λυμένη.

ΛΩΡΑ Το ξέρω, μα...

TZIM Χαλάρωσε λιγάκι την πλάτη. Μπράβο! Πολύ καλύτερα.

ΛΩΡΑ Ναι;

TZIM Πολύ πολύ καλύτερα. *(Τη στριφογυρίζει μες στο δωμάτιο σ' ένα αδέξιο βαλς.)*

ΛΩΡΑ Ω... Θε!...

TZIM Χα... χα...!

ΛΩΡΑ Θεούλη μου...!

TZIM Χα... χα... χα!

Ξαφνικά σκοντάφτουν στο τραπέζι. Το γυάλινο ζωάκι πέφτει κάτω. Ο Τζιμ σταματάει να χορεύει.

TZIM Πού σκοντάψαμε;

ΛΩΡΑ Στο τραπέζι.

TZIM Έπεσε τίποτε;

ΛΩΡΑ Ναι.

TZIM Ελπίζω να μην είναι το γυάλινο αλογάκι με το κέρατο!

ΛΩΡΑ Ναι. (Σκύβει για να το σηκώσει.)

ΤΖΙΜ Πω, πω! Έσπασε;

ΛΩΡΑ Τώρα είναι σαν όλα τ' άλλα άλογα.

ΤΖΙΜ Έχασε το...

ΛΩΡΑ ... κερατάκι του! Δεν πειράζει. Ίσως να 'ναι για το καλό του.

ΤΖΙΜ Βρε, να πάρει! Δεν θα με συγχωρέσεις ποτέ. Αυτό ήταν η αδυναμία σου.

ΛΩΡΑ Δεν έχω τέτοιου είδους αδυναμίες. Μην το παίρνεις τραγικά, Τζιμ! Το γυαλί σπάει με το παραμικρό. Ακόμα κι όταν προσέχεις πολύ. Να, όταν περνάνε αυτοκίνητα, τραντάζουν τα ράφια και τα μπιπελό πέφτουν καμιά φορά...

ΤΖΙΜ Ό,τι και να λες, εγώ φταίω.

ΛΩΡΑ (Χαμογελώντας.) Απλώς θα φαντάζομαι ότι του κάνανε εγχείρηση. Του βγάλανε το κερατάκι, για να μη νιώθει... τερατάκι.

Γελούν και οι δύο.

ΛΩΡΑ Τώρα θα νιώθει καλύτερα ανάμεσα σε τόσα άλογα που δεν είχαν ποτέ κερατάκι...

ΤΖΙΜ (Ξαφνικά σοβαρεύεται.) Μ' αρέσει που έχεις χιούμορ. Είσαι... πώς να το πω, είσαι πραγματικά αλλιώτικη, απίστευτα διαφορετική απ' όσους ανθρώπους έχω γνωρίσει! (Η φωνή του –απροσποίητη– γίνεται απαλή και διστακτική.) Σε πειράζει που το λέω αυτό;

Η Λώρα έχει χάσει τη μιλιά της.

ΤΖΙΜ Το λέω για καλό...

Η ΛΩΡΑ γνέφει ντροπαλά, με το βλέμμα στο κενό.

ΤΖΙΜ Μ' έκανες να νιώσω κάτι σαν... δεν ξέρω πώς να το εξηγήσω! Συνήθως μπορώ κι εκφράζομαι, αλλά τώρα... Τώρα είναι κάτι που δεν ξέρω πώς να το πω!

Η Λώρα φέρνει το χέρι στον λαιμό της και ξεροκαταπίνει. Στριφογυρίζει τον σπασμένο μονόκερο στα χέρια της. Ο Τζιμ συνεχίζει να μιλάει ακόμα πιο απαλά.

ΤΖΙΜ Σου έχει πει κανείς ποτέ ότι είσαι όμορφη;

Γίνεται παύση. Η μουσική δυναμώνει σιγά σιγά. Η Λώρα σηκώνει το βλέμμα της αργά, με απορία, και κουνάει αρνητικά το κεφάλι.

ΛΩΡΑ Είσαι. Μια όμορφη διαφορετική από τις άλλες. Όμορφη όσο και... αλλιώτικη.

Η φωνή του χαμηλώνει και γίνεται βραχνή. Η Λώρα γυρίζει από την άλλη μεριά, σχεδόν έτοιμη να λιποθυμήσει από το πρωτόγνωρο συναίσθημα.

TZIM Θα ήθελα να ήσουν αδελφή μου, να σε μάθαινα να εμπιστεύεσαι τον εαυτό σου. Το ότι είσαι διαφορετική, δεν είναι λόγος για να ντρέπεσαι. Οι άλλοι άνθρωποι δεν είναι τόσο όμορφοι. Εκείνοι είναι αμέτρητοι, άπειροι, μιλιούνια που κυκλοφορούν στον κόσμο. Εσύ είσαι άπειρες φορές μία, κρυμμένη εδώ μέσα. Αυτοί φυτρώνουν παντού σαν τ' αγριόχορτα. Εσύ, να... εσύ... είσαι το «Μπλε Ρόδο μου»!

Προβολή εικόνας στην οθόνη: ΜΠΛΕ ΡΟΔΑ

Η μουσική αλλάζει.

ΛΩΡΑ Όμως το μπλε είναι λάθος χρώμα για ένα ρόδο...

TZIM Για σένα είναι σωστό!... Είσαι... όμορφη!

ΛΩΡΑ Σε τι είμαι όμορφη;

TZIM Στο κάθε τι... Αλήθεια σου λέω! Τα μάτια σου... τα μαλλιά σου... είναι όμορφα. Τα χέρια σου είναι όμορφα (Της πιάνει τα χέρια.) Λες ότι το κάνω για να φερδώ ευγενικά, σαν καλεσμένος; Θα μπορούσα... ναι, θα μπορούσα να παίξω αυτόν το ρόλο, να σου πω ένα σωρό πράγματα χωρίς να είμαι ειλικρινής. Όμως, είμαι ειλικρινής, Λώρα. Έτυχε να προσέξω πως αυτό το σύμπλεγμα κατωτερότητας δεν σ' αφήνει να νιώθεις άνετα με τους ανθρώπους. Κάποιος πρέπει να σε μάθει να εμπιστεύεσαι τον εαυτό σου, να είσαι περήφανη, να μην ντρέπεσαι πια, να μη γυρίζεις αλλού το βλέμμα... να μην κοκκινίζεις... Κάποιος... πρέπει... Πρέπει να... σε φιλήσει, Λώρα.

Το χέρι του χαϊδεύει το δικό της κι ανεβαίνει αργά ως τον ώμο της. Η μουσική δυναμώνει σαν δύελλα. Ο Τζιμ γυρνάει απότομα τη Λώρα προς το μέρος τους και τη φιλάει στο στόμα. Όταν την αφήνει, εκείνη βυθίζεται στον καναπέ μ' ένα φωτεινό αλαφιασμένο βλέμμα. Ο Τζιμ αποτραβιέται, ψάχνοντας τις τσέπες του για τσιγάρο.

Προβολή λεζάντας στην οθόνη:

«ΕΝΘΥΜΙΟ»

TZIM Ζημιάρη!

Ο Τζιμ ανάβει τσιγάρο αποφεύγοντας το βλέμμα της. Από την κουζίνα ακούγεται το κοριτσίστικο γέλιο της Αμάντας. Η Λώρα σηκώνει αργά το χέρι της κι ανοίγει την παλάμη της. Κρατάει ακόμα το σπασμένο γυάλινο ζωάκι. Το κοιτάζει τρυφερά, σαν χαμένη.

ΤΖΙΜ Ζημιάρη! Δεν έπρεπε να το κάνω αυτό... Είμαι αδικαιολόγητος. Θέλεις ένα τσιγάρο; Αλλά εσύ δεν καπνίζεις, έτσι;

Η Λώρα τον κοιτάζει χαμογελώντας, χωρίς να έχει ακούσει την ερώτηση. Ο Τζιμ κάθεται δίπλα της κάπως διστακτικά. Η Λώρα συνεχίζει να τον κοιτάζει αμίλητη – σαν κάτι να περιμένει. Ο Τζιμ ξεροθήχει διακριτικά και μετακινείται λίγο πιο μακριά της, έχοντας συνειδητοποιήσει την κατάσταση και μαντεύοντας, με ανησυχία, τα συναισθήματα της Λώρας. Μιλά ήρεμα.

ΤΖΙΜ Μια μέντα;

Η Λώρα μοιάζει να μην τον ακούει. Το πρόσωπό της λάμπει όλο και πιο πολύ.

ΤΖΙΜ Άγρια μέντα... «Λάιφ-Σείβερ»; Οι τσέπες μου είναι ψιλικατζίδικο...

Βάζει μια μέντα στο στόμα του. Ξεροκαταπίνει. Αποφασίζει να ξεκαθαρίσει τα πράγματα. Μιλάει αργά και πολύ προσεκτικά.

ΤΖΙΜ Λώρα, ξέρεις... αν είχα μια αδελφή σαν εσένα, θα έκανα όπως ο Τομ. Θα σου έφερνα φίλους στο σπίτι να γνωριστείτε. Ίσως δεν πρέπει να το λέω αυτό, γιατί μπορεί να μη με κάλεσε με τέτοιο σκοπό. Μα και γι' αυτό να με κάλεσε, κακό είναι; Το μόνο πρόβλημα είναι ότι εγώ δεν είμαι σε θέση να... Ξέρεις... δεν μπορώ να κρατήσω τον αριθμό του τηλεφώνου σου... να πω ότι την άλλη βδομάδα θα σε καλέσω να βγούμε... Νομίζω ότι είναι πιο σωστό να σου μιλήσω καθαρά... για να μην παρεξηγήσεις κάποια πράγματα... να μη στενοχωρηθείς...

Γίνεται παύση. Αργά, πολύ αργά, το πρόσωπο της Λώρας αλλάζει έκφραση. Τον αφήνει από τα μάτια της για να κοιτάξει το ζωάκι που κρατάει στην παλάμη της. Από την κουζίνα ακούγεται ένα νέο χαρούμενο γέλιο της Αμάντας.

ΛΩΡΑ (Σθησμένα.) Δεν... θα ξανάρθεις;

ΤΖΙΜ Όχι, Λώρα. Δεν μπορώ. (Σηκώνεται από τον καναπέ.) Κάτι έλεγα πριν. Ναι, είμαι... δεσμευμένος, Λώρα. Έχω σχέση με ένα κορίτσι, την Μπέτυ. Είναι σαν εσένα, ένα ήσυχο και όμορφο κορίτσι. Είναι καθολική και Ιρλανδέζα... Τα πάμε καλά σε όλα. Τη γνώρισα πέρσι το

καλοκαίρι στο ποταμόπλοιο, σε μια εκδρομή για την πανσέληνο. Και... από την πρώτη στιγμή νιώσαμε ερωτευμένοι!

Williams, T. (1997 [1945]). *Ο Γυάλινος Κόσμος* (μτφρ. Δ. Μαυρίκιος). Αθήνα: Καστανιώτης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Διαβάζουν οι ηθοποιοί:

Πέτρος Μαλιάρας και Δήμητρα Σταματίου

- Υπάρχει κάποιο πρόσωπο του έργου που το αισθανθήκατε ως ανοίκειο ή αλλόκοτο; Αν ναι, σε ποιο σημεία/ποια σημεία του θεατρικού κειμένου και για ποιους λόγους; Κρατήστε σημειώσεις πλάι στο κείμενο και ανακοινώστε τις σκέψεις σας στην τάξη πλαισιώνοντάς τις με τα αντίστοιχα στοιχεία του κειμένου.
- Να περιγράψετε το σκηνικό, όπως το φαντάστηκε ο Tennessee Williams, με βάση τις σκηνικές οδηγίες που παρατίθενται στο κείμενο. Προτείνετε επιπλέον σκηνογραφικά στοιχεία που να εναρμονίζονται με το κείμενο και δικαιολογήστε τις επιλογές σας. Στις επιλογές σας να λάβετε υπόψη και την παρακάτω επισήμανση του συγγραφέα.

«Καθώς είναι “έργο μνήμης”, ο *Γυάλινος Κόσμος* μπορεί να παρουσιαστεί με ασυνήθιστη ελευθερία ως προς τις συμβάσεις. Λόγω του ιδιαίτερα εύθραυστου υλικού του, η κατασκευαστική διάθεση και η ευαισθησία της σκηνοθεσίας αποκτούν πρωταρχική σημασία για το ανέβασμά του». Τένεσι Ουίλιαμς, στο: Williams, T. (1997 [1944]). *Ο Γυάλινος Κόσμος* (μτφρ. Δημήτρης Μαυρίκιος). Αθήνα: Καστανιώτης, σσ. 9-10.

- Να συσχετίσετε τον τίτλο του θεατρικού έργου με το απόσπασμα που διαβάσατε, λαμβάνοντας υπόψη σας και τη συμβολική του διάσταση.

Γυάλινος κόσμος,
σκηνογραφία της
παράστασης

TENNESSEE WILLIAMS (1911-1983)

Ένας από τους σημαντικότερους Αμερικανούς θεατρικούς συγγραφείς με διεθνή αναγνώριση. Πρώτη ύλη των έργων του αποτέλεσε η ασφυκτική ατμόσφαιρα του αμερικανικού Νότου σε συνδυασμό με τη νοσηρότητα που απέπνεε το οικογενειακό του περιβάλλον και ιδιαίτερα η ψυχιατρική διαταραχή της αδελφής του Ρόουζ. Γνωστά έργα του είναι τα εξής: *The Glass Menagerie* (*Γυάλινος Κόσμος*, 1944), *A Streetcar Named Desire* (*Λεωφορείον ο Πόθος*, 1947), *Summer and Smoke* (*Καλοκαίρι και καταχνιά*, 1948), *The Rose Tattoo* (*Τριαντάφυλλο στο στήθος*, 1951), *Cat on a Hot Tin Roof* (*Λυσσσασμένη Γάτα*, 1955), *Suddenly, Last Summer* (*Ξαφνικά πέρσει το καλοκαίρι*, 1958), *Sweet Bird of Youth* (*Γλυκό πουλί της νιότης*, 1959). Πολλά από αυτά μεταφέρθηκαν στον κινηματογράφο.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ

Το ποτάμιΚωνσταντίνος Βολανάκης, *Το ποτάμι* (περίπου 1870-1875)

Η διαταγή ήταν ξεκάθαρη: Απαγορεύεται το μπάνιο στο ποτάμι, ακόμα και να πλησιάζει κανένας σε απόσταση λιγότερο από διακόσια μέτρα. Δεν χώραγε λοιπόν καμιά παρανόηση. Όποιος την παρέβαινε τη διαταγή, θα πέρναγε στρατοδικείο.

Τους τη διάβασε τις προάλλες ο ίδιος ο ταγματάρχης. Διέταξε γενική συγκέντρωση, όλο το τάγμα, και τους διάβασε. Διαταγή της Μεραρχίας! Δεν ήταν παίξε γέλασε.

Είχανε κάπου τρεις βδομάδες που είχαν αράξει δώδε από το ποτάμι. Κείθε από το ποτάμι ήταν

ο εχθρός, οι Άλλοι όπως τους λέγανε πολλοί.

Τρεις βδομάδες απραξία. Σίγουρα δεν θα βάσταγε πολύ τούτη η κατάσταση, για την ώρα όμως επικρατούσε ησυχία.

Και στις δυο όχθες του ποταμού, σε μεγάλο βάθος, ήταν δάσος. Πυκνό δάσος. Μεσ στο δάσος είχανε στρατοπεδεύσει και οι μεν και οι δε.

Οι πληροφορίες τους ήταν πως οι Άλλοι είχανε δυο τάγματα εκεί. Ωστόσο, δεν επιχειρούσαν επίθεση, ποιος ξέρει τι λογαριάζανε να κάνουν. Στο μεταξύ, τα φυλάκια, και από τις δυο μεριές, ήταν εδώ κι εκεί κρυμμένα στο δάσος, έτοιμα για παν ενδεχόμενο.

Τρεις βδομάδες! Πώς είχανε περάσει τρεις βδομάδες! Δεν θυμόντουσαν σ' αυτόν τον πόλεμο, που είχε αρχίσει εδώ και δυόμισι χρόνια περίπου, άλλο τέτοιο διάλειμμα σαν και τούτο.

Όταν φτάσανε στο ποτάμι, έκανε ακόμα κρύο. Εδώ και μερικές μέρες, ο καιρός είχε στρώσει. Άνοιξη πια!

Ο πρώτος που γλίστρησε κατά το ποτάμι ήταν λοχίας. Γλίστρησε ένα πρωινό και βούτηξε. Λίγο αργότερα, σύρθηκε ως τους δικούς του, με δυο σφαίρες στο πλευρό. Δεν έζησε πολλές ώρες.

Την άλλη μέρα, δυο φαντάροι τραθήξαν για κει. Δεν τους ξαναείδε πια κανένας. Ακούσανε μονάχα πολυβολισμούς, και ύστερα σιωπή.

Τότε βγήκε η διαταγή της Μεραρχίας.

Ήτανε ωστόσο μεγάλος πειρασμός το ποτάμι. Τ' ακούγανε που κυλούσε τα νερά του και

το λαχταρούσαν. Αυτά τα δύομισι χρόνια, τους είχε φάει η βρόμα. Είχανε ξεσυνηθίσει ένα σωρό χαρές. Και να, τώρα, που είχε βρεθεί στον δρόμο τους αυτό το ποτάμι. Αλλά η διαταγή της Μεραρχίας...

– Στο διάολο η διαταγή της Μεραρχίας! είπε μέσ' από τα δόντια του κείνη τη νύχτα.

Γύριζε και ξαναγύριζε και ησυχία δεν είχε. Το ποτάμι ακουγότανε πέρα και δεν τον άφηνε να ησυχάσει.

Θα πήγαινε την άλλη μέρα, θα πήγαινε οπωσδήποτε. Στο διάολο η διαταγή της Μεραρχίας!

Οι άλλοι φαντάροι κοιμόντουσαν. Τέλος τον πήρε κι αυτόν ο ύπνος. Είδε ένα όνειρο, έναν εφιάλτη. Στην αρχή, το είδε όπως ήτανε: ποτάμι. Ήτανε μπροστά του αυτό το ποτάμι και τον περίμενε. Κι αυτός, γυμνός στην όχθη, δεν έπεφτε μέσα. Σαν να τον βάσταγε ένα αόρατο χέρι. Ύστερα το ποτάμι μεταμορφώθηκε σε γυναίκα. Μια νέα γυναίκα, μελαχρινή, με σφιχτοδεμένο κορμί. Γυμνή, ξαπλωμένη στο γρασίδι, τον περίμενε. Κι αυτός, γυμνός μπροστά της, δεν έπεφτε πάνω της. Σαν να τον βάσταγε ένα αόρατο χέρι.

Ξύπνησε βαλαντωμένος· δεν είχε ακόμα φέξει...

Φτάνοντας στην όχθη, στάθηκε και το κοίταζε. Το ποτάμι! Όστε υπήρχε λοιπόν αυτό το ποτάμι; Όρες ώρες, συλλογιζότανε μήπως δεν υπήρχε στ' αλήθεια. Μήπως ήτανε μια φαντασία τους, μια ομαδική ψευδαίσθηση.

Είχε βρει μια ευκαιρία και τράβηξε κατά το ποτάμι. Το πρωινό ήτανε θαύμα! Αν ήτανε τυχερός και δεν τον παίρνανε μυρουδιά... Να πρόφταινε μονάχα να βουτήξει στο ποτάμι, να μπει στα νερά του, τα παρακάτω δεν τον νοιάζανε.

Σ' ένα δέντρο, στην όχθη, άφησε τα ρούχα του, και όρδιο πάνω στον κορμό, το τουφέκι του. Έριξε δυο τελευταίες ματιές, μια πίσω του, μην ήτανε κανένας από τους δικούς του, και μια στην αντίπερα όχθη, μην ήτανε κανένας από τους Άλλους. Και μπήκε στο νερό.

Από τη στιγμή που το σώμα του, ολόγυμνο, μπήκε στο νερό, τούτο το σώμα που δύομισι χρόνια βασανιζότανε, που δυο τραύματα το είχανε ως τώρα σημαδέψει, από τη στιγμή αυτή ένωσε άλλος άνθρωπος. Σαν να πέρασε ένα χέρι μ' ένα σφουγγάρι μέσα του και να τα 'σθησε αυτά τα δύομισι χρόνια.

Κολυμπούσε πότε μπρούμυτα, πότε ανάσκελα. Αφηνότανε να τον πηγαίνει το ρεύμα. Έκανε και μακροβούτια...

Ήταν ένα παιδί τώρα αυτός ο φαντάρος, που δεν ήταν παρά εικοσιτριώ χρονώ κι όμως τα δύομισι τελευταία χρόνια είχαν αφήσει βαθιά ίχνη μέσα του.

Δεξιά κι αριστερά, και στις δυο όχθες, φτερουγίζανε πουλιά, τον χαιρετούσανε περνώντας πότε πότε από πάνω του.

Μπροστά του, πήγαινε τώρα ένα κλαδί που το έσερνε το ρεύμα. Βάλθηκε να το φτάσει μ' ένα μονάχα μακροβούτι. Και το κατάφερε. Βγήκε από το νερό ακριβώς δίπλα στο κλαδί. Ένωσε

μια χαρά! Αλλά την ίδια στιγμή είδε ένα κεφάλι μπροστά του, κάπου τριάντα μέτρα μακριά.

Σταμάτησε και προσπάθησε να δει καλύτερα.

Και κείνος που κολυμπούσε εκεί τον είχε δει, είχε σταματήσει κι αυτός. Κοιτάζονταν.

Ξανάγινε αμέσως αυτός που ήτανε και πρωτύτερα: ένας φαντάρος που είχε κιόλας δυόμισι χρόνια πόλεμο, που είχε έναν πολεμικό σταυρό, που είχε αφήσει το τουφέκι του στο δέντρο.

Δεν μπορούσε να καταλάβει αν αυτός αντίκρου του ήτανε από τους δικούς του ή από τους Άλλους. Πώς να το καταλάβει; Ένα κεφάλι έβλεπε μονάχα. Μπορούσε να 'ναι ένας από τους δικούς του. Μπορούσε να 'ναι ένας από τους Άλλους.

Για μερικά λεπτά, και οι δυο τους στέκονταν ακίνητοι στα νερά. Τη σιωπή διέκοψε ένα φτάρνισμα. Ήταν αυτός που φταρνίστηκε, και κατά τη συνήθειά του βλαστήμησε δυνατά. Τότε εκείνος αντίκρου του άρχισε να κολυμπάει γρήγορα προς την αντίπερα όχθη. Κι αυτός όμως δεν έχασε καιρό. Κολύμπησε προς την όχθη του μ' όλη του τη δύναμη. Βγήκε πρώτος. Έτρεξε στο δέντρο που είχε αφήσει το τουφέκι του, το άρπαξε. Ο Άλλος, ό,τι έβγαινε από το νερό. Έτρεχε τώρα κι εκείνος να πάρει το τουφέκι του.

Σήκωσε το τουφέκι του αυτός, σημάδεψε. Του ήτανε πάρα πολύ εύκολο να του φυτέψει μια σφαίρα στο κεφάλι. Ο Άλλος ήτανε σπουδαίος στόχος έτσι καθώς έτρεχε ολόγυμνος, κάπου είκοσι μέτρα μονάχα μακριά.

Όχι, δεν τράβηξε τη σκανδάλη. Ο Άλλος ήταν εκεί, γυμνός όπως είχε έρθει στον κόσμο. Κι αυτός ήταν εδώ, γυμνός όπως είχε έρθει στον κόσμο.

Δεν μπορούσε να τραβήξει. Ήτανε και οι δυο γυμνοί. Δυο άνθρωποι γυμνοί. Γυμνοί από ρούχα. Γυμνοί από ονόματα. Γυμνοί από εθνικότητα. Γυμνοί από τον χακί εαυτό τους.

Δεν μπορούσε να τραβήξει. Το ποτάμι δεν τους χώριζε τώρα, αντίθετα τους ένωνε.

Δεν μπορούσε να τραβήξει. Ο Άλλος είχε γίνει ένας άλλος άνθρωπος τώρα, χωρίς άλφα κεφαλαίο, τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο.

Χαμήλωσε το τουφέκι του. Χαμήλωσε το κεφάλι του. Και δεν είδε τίποτα ως το τέλος, πρόφτασε να δει μονάχα κάτι πουλιά που φτερουγίσανε τρομαγμένα σαν έπεσε από την αντικρινή όχθη η τουφεκιά, κι αυτός, γονάτισε πρώτα, ύστερα έπεσε με το πρόσωπο στο χώμα.

Σαμαράκης, Α. (1954). Το ποτάμι. Στο *Ζητείται ελπίς: Διηγήματα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Το ποτάμι. Διαβάζει η Πένυ Φυλακτάκη.
Θεατρική συγγραφέας - Σεναριογράφος

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποιος από τους δύο φαντάρους κατά τη γνώμη σας είναι ο Άλλος, και γιατί;
2. Ποια η λειτουργία του ποταμιού για τους ήρωες του διηγήματος; Να στηρίξετε τις απόψεις σας σε στοιχεία του κειμένου.
3. Σε ένα σύντομο κείμενο ως αφηγητές της ιστορίας να παρακολουθήσετε τον Άλλο στην απέναντι όχθη μετά τον πυροβολισμό.

Ακολουθήστε τη συναισθηματική διαδρομή του ήρωα

ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ (1919-2003)

Πολυδιαβασμένος και πολυμεταφρασμένος συγγραφέας. Ήταν υπέρμαχος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ιδίως των δικαιωμάτων των παιδιών. Στο έργο του αποτυπώνονται ανάγλυφα οι ανθρωπιστικές αξίες. Πρωτοστάτησε στη δημιουργία του θεσμού της Βουλής των Εφήβων. Απέκτησε τιμητικές διακρίσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Το 2003 ορίστηκε για την Ελλάδα έτος Σαμαράκη. Έργα του: *Ζητείται ελπίς* (1954), *Αρνούμαι* (1962), *Το λάθος* (1966).

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

Ποιήματα που μας διάβασε ένα βράδυ ο λοχίας Otto V...

Σε δύο λεφτά θ' ακουστεί το παράγγελμα «Εμπρός»
 Δεν πρέπει να σκεφτεί κανένας τίποτ' άλλο
 Εμπρός η σημαία μας κι εμείς εφ' όπλου λόγχη απο πίσω
 Απόψε θα χτυπήσεις ανελέητα και θα χτυπηθείς

Θα τραβήξεις μπροστά τραγουδώντας ρυθμικά εμβατήρια
 Θα τραβήξεις μπροστά που μαντεύονται χιλιάδες ανήσυχα μάτια
 Εκεί που χιλιάδες χέρια σφίγγονται γύρω από μι' άλλη σημαία
 Έτοιμα να χτυπήσουνε και να χτυπηθούν.

Σ' ένα λεφτό πρέπει πια να μας δώσουν το σύνθημα

Μια λεξούλα μικρή μες στη νύχτα, που σε λίγο εξαίσια θα λάμψει.

(Κι εγώ που 'χω μια ψυχή παιδική και δειλή
 Που δε θέλει τίποτ' άλλο να ξέρει απ' την αγάπη
 Κι εγώ πολεμώ τόσα χρόνια χωρίς, Θε μου, να μάθω γιατί
 Και δε βλέπω μπροστά τόσα χρόνια παρά μόνο τον δίδυμο αδερφό μου).

Αναγνωστάκης, Μ. (1992 [1971]). *Τα ποιήματα 1941-1971*. Αθήνα: Στιγμή.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποια στοιχεία του κειμένου σηματοδοτούν τον «Άλλο»; Με βάση αυτά, ποιο περιεχόμενο προσδίδει ο Αναγνωστάκης στον Άλλο;
2. Στο ποίημα «ακούγονται» δύο φωνές. Να τις εντοπίσετε και να τις συγκρίνετε. Να δώσετε και μία τρίτη δική σας φωνή στο ποίημα σε 4 με 6 στίχους.

Αλλάξτε την
οπτική γωνία

3. Να ακούσετε τις ηχογραφημένες αναγνώσεις, να επιλέξετε ποια σας αρέσει περισσότερο και να αιτιολογήσετε την προτίμησή σας για αυτή.

Ποιήματα που μας διάβασε
ένα βράδυ ο λοχίας Otto V.
Διαβάζει η μαθήτρια Ε.Σ.

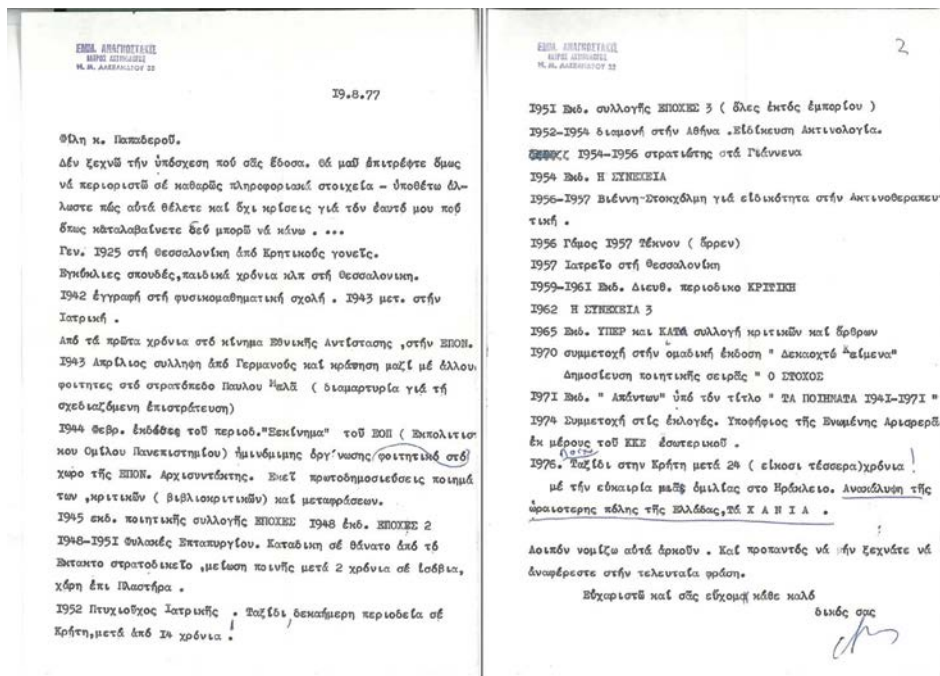

Ποιήματα που μας διάβασε
ένα βράδυ ο λοχίας Otto V.
Διαβάζει η μαθήτρια Κ.Π.

Ποιήματα που μας διάβασε
ένα βράδυ ο λοχίας Otto V.
Διαβάζει ο μαθητής Π.Ν.

Ο Αναγνωστάκης αυτοβιογραφείται.

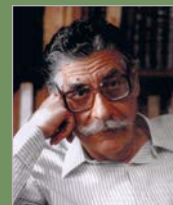

Αυτόγραφη επιστολή του Μανώλη Αναγνωστάκη στη φιλόλογο Αρχόντισσα Παπαδερού, η οποία ζήτησε ορισμένες βιογραφικές πληροφορίες για τις ανάγκες του μαθήματός της. Η συνάντηση των δύο πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Συνεδρίου "Σοσιαλισμός και Πολιτισμός" που έγινε το 1977 στο Κολυμπάρι Χανίων. Η κ. Παπαδερού ήταν μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής.

Ανακτημένο στο <https://omilosanagnostaki.gr/manolis-anagnostakis/vio-ergografiko-simeio/ma/>

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ (1925-2005)

Η έντονη δημόσια πολιτική του δράση, συμμετοχή στην Αντίσταση και στους αγώνες για ελευθερία και δημοκρατία, καθόρισε τον τρόπο γραφής του. Συνέθεσε ποιήματα-ποιητικές που δεν εγκλωβίζονται σε μια ιδεολογική ταυτότητα ενός συγκεκριμένου πολιτικού χώρου, αλλά αφομοιώνουν καινοτομίες και πολύπλευρους πειραματισμούς και εκφράζονται με λυρικό τρόπο. Δημοσίευσε ποιήματα και κριτικά σημειώματα σε πολλά περιοδικά, ενώ εξέδωσε το περιοδικό-σταθμό στα ελληνικά γράμματα *Κριτική*.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

Το κρεβάτι

Ανεβάσαμε σε μας το μονό αυτό κρεβάτι, τη μέρα που μάζεψαν απ' τη γειτονιά μας τους εβραίους, κι απ' το ίδιο κιάλας βράδυ, αν δεν κάνω λάθος, άρχισα να κοιμάμαι σ' αυτό. Το πάπλωμα, το στρώμα, και τα λερά σεντόνια του τα είχαν στο μεταξύ άλλοι αρπάξει. Το κρεβάτι ήταν το μόνο πράγμα που είχε απομείνει τελικά μέσα στο άγρια λεηλατημένο διαμέρισμα. Και το μόνο εβραϊκό πράγμα, που ύστερα από πολύ δισταγμό πήραμε –το ορκίζομαι.

Κοιμόταν ο Ίζος σ' αυτό. Δυο τρία χρόνια μεγαλύτερός μου, μα φίλος μου. Συχνά, παίζοντας στο διαμέρισμά τους κρυφτό ή άλλα παιχνίδια, κρυβόμασταν αποκάτω ή χωνόμασταν για να πάρουμε τη μπάλα που είχε κυλήσει. Κάποτε μάλιστα, που λείπαν οι δικοί μου, μας είχαν κοιμήσει αγκαλιά στο κρεβάτι αυτό. Τότε πρωτοείδα το νεανικό τριχωτό στεφάνι της ήθης. Είναι αλήθεια πως είχε αρκετούς κοριούς το κρεβάτι, και παρ' όλο το κυνήγημα που αργότερα τους κάναμε, δεν εξολοθρεύτηκαν ποτέ εντελώς. Ήρθε καιρός που δόξαζα το Θεό γι' αυτή τη διάσωση. Κάτι είχε σωθεί απ' το αίμα του Ίζου και ενωθεί ίσως με το δικό μου.

Ο Ίζος μαζί με τους δικούς του που σπάραζαν, έφυγε ένα φριχτό πρωί ντυμένος και σοβαρός σα γαμπρός. Στο στήθος του σχεδόν καμάρωνε το κίτρινο άστρο. Ήμουν μαζί του μέχρι που δρασκελίσε το κατώφλι της εξώπορτας. Έξω ούρλιαζε ένα μεγάφωνο: «Προσοχή! Προσοχή! Όλοι οι εβραίοι...». Τον άρπαξαν και τον έσυραν στη γραμμή. Κάποιος με τράβηξε δυνατά προς τα μέσα και βρόντηξε σαν οριστικά, όπως στις κηδείες, την πόρτα. Ένας Θεός ξέρει τι μπορούσες να πάθεις εκείνη την ώρα, αν από λάθος κι εσένα σε άρπαζαν ή σ' έβλεπαν αγκαλιασμένο μ' έναν εβραίο.

Αμέσως μετά, όλη η πολυκατοικία σφούγγισε τα δάκρυά της, ανέβηκε αγκομαχώντας στο δεύτερο πάτωμα και ρίχτηκε σαν υπνωτισμένη στα υπάρχοντα των εβραίων. Το πλούσιο σπιτικό τους βούλιαζε από ρούχα και έπιπλα. Οι γερμανοί, βέβαια, απειλούσαν με θάνατο όποιον έπαιρνε ή άρπαζε εβραϊκές περιουσίες, μα κανένας σχεδόν δεν θυμήθηκε εκείνη τη στιγμή τη θυροκολλημένη διαταγή. Έξω ακόμα τους μέτραγαν, φώναζαν τα ονόματά τους, τους κλοτσούσαν· μέσα το σπιτικό τους ξεγυμνώνονταν με θαυμαστό πράγματι θάρρος και επιτηδειότητα. Το ίδιο φαντάζομαι θα συνέβαινε και στα άλλα σπίτια του γκέτο μας. Δεν αποκλείεται μάλιστα οι εβραίοι να έβλεπαν μέσα στην παραζάλη τους το άρπαγμα των υπαρχόντων τους. Ιδίως όταν τραβιολογιόντουσαν οι κουρτίνες – αυτό πρέπει να φαίνονταν απ' τον δρόμο.

Η συγκάτοικη που πριν από λίγο έκαμνε τους πιο μεγάλους σταυρούς κι έπαιρνε τους πιο βαριούς όρκους –κάτι το πολύτιμο, φαίνεται, της είχαν εμπιστευθεί– ρίχτηκε, θυμάμαι, στα

σεντόνια του Ίζου, ζεστά ακόμα απ' τον νεανικό ύπνο του. Κατόπι στράφηκε σε σοβαρότερα πράγματα. Άλλοι πήραν να τραβοκοπούν το καρυδένιο τραπέζι, άλλοι τις ντουλάπες, τις σιφονιέρες, τα κομοδίνα, τους καθρέφτες, και μια ραγισμένη θερμάστρα από πορσελάνη διαλύθηκε στα χέρια ενός γέρου και μιας γριάς, καθώς την έσερναν στον διάδρομο.

Το πάτωμα ήταν σκεπασμένο με φλούδια από πασατέμπο. Μέρρες τώρα δεν μαγείρευαν ούτε σκούπιζαν οι εβραίοι. Περίμεναν, πάντα ντυμένοι, την ξαφνική διαταγή, λέγοντας ιστορίες παρηγορητικές και παραφυλάγοντας τον δρόμο πίσω απ' τα κατάκλειστα σκεπασμένα παράθυρα. Κανένας τους δεν έδειχνε διάθεση να το σκάσει, πράγμα μάλλον εύκολο. Οι λίγοι που το τόλμησαν, σώθηκαν σχεδόν όλοι. Είχαν απειληθεί, βέβαια, με οικογενειακή εξόντωση κι ο ένας τους συγκρατούσε τον άλλον. Επίσης τους αποκοίμιζαν με διάφορα παραμύθια. Ο μεγάλος καημός της μαντάμ Κοέν, μάνας του Ίζου, ήταν πως στην Κρακοβία, όπου δήθεν θα τους πήγαιναν, οι εκεί εβραίοι μιλούσαν άλλη γλώσσα κι όχι τη διάλεκτο της Καστίλλιας. «Μα θα τα καταφέρουμε», έλεγε με αρκετό κουράγιο, «όπως τον καιρό του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας». Δεν είχαν, βέβαια, τίποτε ακούσει για το Άουσβιτς, ούτε για τους θαλάμους αερίων. Είναι όμως δυνατό να μην είχαν καταλάβει τον βαθμό του μίσους;

Ανεβήκαμε στο διαμέρισμά μας κλαίγοντας. Δεν μπορούσαμε να βλέπουμε άλλο το ξεγύμνωμα του σπιτιού. Δεν δεχτήκαμε ούτε και κάτι λίγα που μας πρόσφεραν οι χορτασμένοι νέοι κυρίαρχοί του. Μισογείραμε τα παντζούρια και παρακολουθούσαμε με φρίκη τις ζωσμένες φάλαγγες να περνούν. Δεν έμοιαζε καθόλου με ταξίδι το άγριο αυτό ξεριζώμα. Γέροι, γριές, άρρωστοι που παραπατούσαν, εγχειρισμένοι διπλωμένοι στα δυο, σέρνονταν στο τέλος της κάθε φάλαγγας. Πόσο είναι δυνατό να βάσταξαν όλοι αυτοί οι άνθρωποι; Μάλλον όμως υπήρξαν οι ευτυχέστεροι, αν σκεφθεί κανείς το τέλος των άλλων. Καμιά φορά ακολουθούσαν και φορεία πίσω από τις φάλαγγες. Πάνω σ' αυτά βρίσκονταν οι κάτοικοι, οι ετοιμοθάνατοι, οι ετοιμόγεννες και γενικά όλοι οι θαριάσθενείς, που οι συγγενείς τους είχαν προβλέψει και μπόρεσαν να ετοιμάσουν ένα φορείο. Αλλιώς, θα σέρνονταν κι αυτοί με τα πόδια. Άνεμος άγριος σαρώνει μες στη μνήμη του εκείνη την Εγνατία.

Πάντως, οι εβραίοι είχαν μυριστεί απ' το προηγούμενο βράδυ τον άμεσο κίνδυνο. Αργά τη νύχτα βούιζε από ψαλμούς η γειτονιά μας. Η γειτονιά τους, μάλλον έπρεπε να πω, μια και αυτοί είχαν την πλειοψηφία. Άλλωστε γι' αυτόν τον λόγο είχε ανακηρυχτεί σε προσωρινό γκέτο. Μέσα στη φεγγαρόφωτη νύχτα της άνοιξης αφουγκραζόμασταν τη βοή. Από παντού ανέβαιναν σπαραχτικές δεήσεις προς τον σκληρόκαρδο Γιεχωβά. Στους δρόμους ερημιά απόλυτη και στις γωνιές του γκέτο μας μάτσο οι φρουροί χωροφύλακες. Πάνω απ' τις στέγες ένας καπνός, θαρρείς, πλανιόταν, κάτι το θολό.

Και τις προηγούμενες, βέβαια, νύχτες ακούγονταν συχνά ψαλμοί, μα ήτανε πνιγμένοι και μακρόσυρτοι. Δεν είχαν αυτόν τον ομαδικό σπαραγμό, την πίεση αυτή για άμεση βοήθεια. Άλλωστε, προηγουμένως ακούγονταν καμιά φορά και τραγούδια, ακόμα και παλαμάκια. Παντρεύονταν αράδα οι νέοι τους. Μπροστά στην απειλή του ξεριζωμού ενώνονταν μια ώρα

αρχύτερα οι ερωτευμένοι. Εξάλλου είχε κυκλοφορήσει έντονα η φήμη πως τους παντρεμένους αλλιώς θα τους μεταχειρίζονταν. Έκαμαν πώς και πώς να συγγενέψουν μαζί μας, μα ούτε στα τρελοκομεία δεν θα μπορούσαν να βρουν γαμπρούς ή νύφες έλληνες εκείνη τη στιγμή. Εντούτοις θρυλούνται μερικοί τέτοιοι γάμοι.

Όταν οι φάλαγγες της γειτονιάς μας χάθηκαν, ξεκίνησα για το σχολείο. Οι χωροφύλακες στη γωνιά δεν μ' άφηναν να περάσω. Είχα μαζί μου μια παλιά ταυτότητα της Νεολαίας¹ τους την έδειξα και βγήκα. Δεν θα μπορούσα να είμαι εβραιγάκι;

Στο σχολείο τα περισσότερα παιδιά ξέρανε λίγο-πολύ τι είχε γίνει. Ιδιαίτερη συγκίνηση όμως δεν μπορώ να πω ότι υπήρχε κι ας είχαμε εβραίους συμμαθητές. Το μάθημα έγινε κανονικά. Στο διάλειμμα μερικά παιδιά έψαλαν τον πανεβραϊκό ύμνο, που τον είχαν σκαρώσει μέσα στο μάθημα. Ήταν ένα τραγούδι κοροϊδευτικό, που το λέγαν πάνω σε γνωστό, βέβαια, σκοπό, με σπασμένα ελληνικά και σερνάμενη τη φωνή, όπως μιλούσαν οι ισπανοεβραίοι. Θυμάμαι ακόμα την πρώτη στροφή του:

*Όταν θα πάμε εις το Σαλονίκα,
θα βρούμε σπίτι αντειανός,
θ' αρχίσει πάλι το παλιό ντουλείκα
για να ζήσει ντο Τζιντιός.*

Τα παιδιά αυτά ήταν λίγα και μάλλον ανόητα. Όπως ανόητοι μα όχι και τόσο λίγοι ήταν και οι μεγάλοι εκείνοι, έμποροι ιδίως, που ανακουφίστηκαν τότε. Αφήνω τους διάφορους προδότες και τους ημιπαράφρονες θαναμαστές των χιτλερικών, που δόξα τω Θεώ ποτέ δεν μας έλειψαν. Ευτυχώς μας ξεπλένουν, θαρρώ, κι απ' αυτό ορισμένες πράξεις υψηλής δυσίας.

Το μεσημέρι, όταν γύριζα, κόσμος και κακό ήταν στη γειτονιά μας. Οι γερμανοί είχαν αποσυρθεί, όχι όμως κι οι χωροφύλακες. Τώρα γίνονταν το γιάγμα² απ' τα κύματα της φτωχολογιάς και των γύφτων. Όμως πού και πού έπεφτε κι από κανένας πυροβολισμός γι' αυτό όλοι τους ήταν διαστικοί και σκιαγμένοι. Είδα γύφτο να τρέχει στην πλατεία μ' ένα αδειανό συρτάρι στα χέρια. Άλλον με βιβλία βαριά, κι έναν τρίτον μ' ένα παντζούρι διαλυμένο σχεδόν. Τι τα ήδελαν αυτά τα πράγματα; Απ' το σπίτι μας είχαν βγάλει ως και τις πόρτες απ' το διαμέρισμα των εβραίων. Και με την ευκαιρία έκλεψαν όλους τους γλόμπους και τα παραθυρόφυλλα της σκάλας. Για χρόνια έμπαινε από κει η βροχή και το κρύο.

Μπήκα με φόβο στο ορδάνοιχτο διαμέρισμα. Ήταν ολότελα ξεγυμνωμένο. Σκουπίδια, χαρτιά, γιομίδια³, πούπουλα σκορπισμένα χάμω. Και στην κουζίνα τα πλακάκια όλα ξηλωμένα. Ψάχναν τα κτήνη για τον θησαυρό.

1. **της Νεολαίας:** εννοείται η ΕΟΝ, η Εθνική Οργάνωση Νέων του καθεστώτος Μεταξά.
2. **γιάγμα:** τουρκική διαταγή λεηλασίας.
3. **γιομίδια:** τα περιττά, τα άχρηστα πράγματα.

Πήγα στο μέρος. Απ' τον φόβο μου ίσως είχα κοιλόπονο δυνατό. Πολλά βιβλία σχολικά ήταν πεταμένα μέσα στην μπανιέρα. Τα μάζεψα όχι χωρίς κάποια ικανοποίηση. Από βιβλία ήμουν φοβερά φτωχός. Αρκετά είχαν το όνομα του Ίζου απάνω.

Μέσα στου Ίζου το δωμάτιο μονάχα το καφετί σιδερένιο κρεβάτι του είχε απομείνει. Σίγουρα, δεν το είχαν αρπάξει γιατί είχε πολλές σούστες σπασμένες. Όταν το είδα, σαν να ξαναείδα τον Ίζο μπροστά μου. Ανέβηκα απάνω και το είπα: ήθελα το κρεβάτι του. Με δυσκολία κατέβηκαν να με βοηθήσουν. Ήταν άλλωστε όλοι τους πλαγιασμένοι απ' την τωρινή ταραχή. Το ανεβάσαμε, δέσαμε γερά τις σούστες του και κατόπι το ζεματίσαμε για τους κοριούς. Άρχισα να κοιμάμαι σ' αυτό απ' το ίδιο βράδυ, από τότε δηλαδή που άρχισαν τα μεγάλα μαρτύρια του Ίζου.

Κοιμήθηκα σ' αυτό το κρεβάτι για πολλά χρόνια. Όλες τις χαρές –ποιες χαρές;– και τ' ατέλειωτα μαρτύρια της νιότης μου σ' αυτό το κρεβάτι μόνος κι αβοήθητος τα έχω περάσει. Εδώ με πιάσανε αργότερα οι αγωνίες, οι αιπνίες, οι ιδρώτες, τα άγχη, και το κρεβάτι από τότε ξαναπήρε απ' τα στριφογυρίσματά μου να σπάνει. Προσπαθώντας να αυτοθεραπευτώ –πράγμα που θαρρώ πως σχεδόν τα κατάφερα– αμέτρητες οργιαστικές σκηνές και συνδέσεις έχω στήσει πάνω σ' αυτό. Μια αόρατη, θαρρείς, παρουσία μ' έριχνε σ' ένα ατέλειωτο ερωτικό παροξυσμό. Κάθε βράδυ και κάτι άλλο, κάτι καινούργιο και πιο τολμηρό ή, στις εξαιρετικές περιπτώσεις, νέες παραλλαγές στο βασικό μοτίβο. Όταν παράγινε εκείνο το κακό και μπλέχτηκαν ερωτισμοί, αυτοερωτισμοί, διαβάσματα, ανέχειες, κρίσεις δρασκευτικές, που μου τις δημιούργησαν πρόωρα κάτι ολέθριοι τύποι, έφτασα στο σημείο ν' αποδίδω το κατάντημά μου ακόμα και στο κρεβάτι του Ίζου. Το καταραμένο αυτό κλινάρι είχε φάει τον Ίζο, τώρα πήγαινε να φάει κι εμένα.

Προχτές, ένας παλιατζής που φέραμε για να μας ξαλαφρώσει απ' τις παλιατσαρίες μας αρνήθηκε, ευτυχώς, να το πάρει. Είναι σαράβαλο, είπε, δεν αξίζει ο κόπος. Αυτό έχει συμβεί κι άλλες φορές· δεν μπορέσαμε να το ξεφορτωθούμε. Κι έτσι το κρεβάτι εξακολουθεί να σκουριάζει στην αποθήκη μας. Εγώ όμως άρχισα να σκέφτομαι σοβαρά μήπως θα πρέπει να το επιδιορθώσω και ν' αρχίσω να κοιμάμαι και πάλι σ' αυτό. Είναι μάταιο και αστείο σχεδόν να επιμένω να κοιμάμαι σε διπλό κρεβάτι. Δεν ξορκίστηκε έτσι καθόλου το κακό. Άλλον άνθρωπο δεν είδα να γλυκανασαίνει στο πλάι μου. Ας ξαναβρώ τουλάχιστο τις φαντασίες μου και τα παλιά οράματά μου, όποια κι αν είναι. Κάτι είναι κι αυτό.

Ιωάννου, Γ. (1971). Το κρεβάτι. Στο *Η Σαρκοφάγος. Πεζογραφήματα*. Αθήνα: Κέδρος.

Η ιστορία αφηγείται

Έπειτα από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, το 1912, οι σεφαραδίτες Εβραίοι που είχαν εγκατασταθεί εκεί σταδιακά ήδη από τον 15ο αιώνα, μετά τον διωγμό τους από την Ισπανία, αποτέλεσαν ένα πολυπληθέστατο και ιδιαίτερος δυναμικό κομμάτι της πόλης. Η κοινότητα της θρησκείας, της γλώσσας, της κουλτούρας και της παράδοσης ήταν ο συνδετικός κρίκος που ένωνε τους Εβραίους της πόλης, μέχρι και το 1915, όταν με ειδική νομοθεσία που στόχο είχε την πολιτισμική τους αφομοίωση υποχρεώθηκαν να διδάσκονται την ελληνική γλώσσα. Στις αρχές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο εβραϊκός πληθυσμός της πόλης μοιραζόταν ανάμεσα σε δύο γλώσσες: την ισπανοεβραϊκή και την ελληνική. Όταν ο πόλεμος είχε φτάσει στο τέλος του, ο πληθυσμός αυτός έπαψε ίσως να είναι μοιρασμένος γλωσσικά, ήταν όμως αποδεκατισμένος αριθμητικά και πολιτισμικά: οι ελάχιστοι Θεσσαλονικείς Εβραίοι που επέζησαν μετά τη ναζιστική θηριωδία επέστρεψαν στην πόλη τους, με ένα φορτίο δυσμεταχειρίστο και με την ηθική, ψυχολογική και πολιτισμική ανάγκη να αφηγηθούν όσα έζησαν και όσα είδαν στα ναζιστικά στρατόπεδα.

<https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/urban/browse.html?urb=3>

Νεαροί Εβραίοι φωτογραφίζονται στις αρχές Μαρτίου 1943 στον «Συνοικισμό 151» στη Θεσσαλονίκη. Διακρίνεται το Άστρο του Δαυίδ, το οποίο ήταν υποχρεωμένοι να φορούν μετά από διαταγή των αρχών Κατοχής.

Η εβραϊκή παρουσία στην Ελλάδα,
Επτά Ημέρες - Καθημερινή, 3/3/1996, σ. 25.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Στο κείμενο οι συμπεριφορές των προσώπων παρουσιάζουν έντονες αντιφάσεις.
 - α. Να εντοπίσετε κάποιες από αυτές.
 - β. Πώς τις εξηγείτε;
 - γ. Σε ποιες σκέψεις σας οδηγούν;
2. Ποια δέση καταλαμβάνει το κρεβάτι μέσα στο διήγημα και στη ζωή του αφηγητή; Αν το θεωρήσουμε σύμβολο, τι θα λέγατε ότι συμβολίζει;

3. Πώς αντιμετωπίζονται οι Εβραίοι από τα πρόσωπα του κειμένου; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με στοιχεία του κειμένου συμπληρώνοντας τον παρακάτω πίνακα.

Πρόσωπα	Ως Άλλος	Ως οικείος	Σκέψεις και συμπεριφορές και στοιχεία του κειμένου
Αφηγητής - Οικογένεια αφηγητή			
«Γείτονες»			
«Γερμανοί»			
«Έμποροι»			
«Κάποια παιδιά»			
«Φτωχοί και γύφτοι»			

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ (1927-1985)

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη, όπου και έζησε έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Η έντονη δημόσια πολιτική του δράση, η συμμετοχή στην Αντίσταση και στους αγώνες για ελευθερία και δημοκρατία, καθόρισε τον τρόπο γραφής του. Η ποίησή του εκφράζει κριτική πολιτική τοποθέτηση, η οποία δεν εγκλωβίζεται σε συγκεκριμένη πολιτική παράταξη. Το έργο του δηλώνει τον έντονο ιδεολογικό προβληματισμό του και την κριτική του στάση απέναντι στα κοινωνικά και πολιτικά πράγματα της εποχής του, ενώ συνδυάζει λυρικό τρόπο έκφρασης. Δημοσίευσε ποιήματα και κριτικά σημειώματα σε πολλά περιοδικά, ενώ εξέδωσε το περιοδικό-σταθμό στα ελληνικά γράμματα Κριτική.

ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ

Ελένη, ή ο Κανένας

(απόσπασμα)

Εξώφυλλο έκδοσης

«Το μυθιστόρημα *Ελένη, ή ο Κανένας* στηρίζεται σε μια πραγματική ιστορία. Το νήμα έδωσε η ζωή της Σπετσιώτισσας και πρώτης σπουδασμένης Ελληνίδας ζωγράφου Ελένης Αλταμούρα-Μπούκουρα, που μεγάλωσε στη μετεπαναστατική Ελλάδα του 19ου αιώνα, κόρη καπετάνιου που υπήρξε ο πρώτος θεατρώνης της Αθήνας. Ζωή δραματική, άγνωστη ακόμη εν πολλοίς, έλκει πρόσφατα το ενδιαφέρον κομίζοντας νέα στοιχεία στα ήδη δεδομένα, ότι δηλαδή εκείνη, η Ελένη, ντύθηκε στην Ιταλία σαν άντρας προκειμένου να σπουδάσει, ότι ο έρωτας και ο γάμος της με τον ζωγράφο επαναστάτη Σαβέριο Αλταμούρα γρήγορα διαλύθηκε, επέστρεψε στην Αθήνα και εργάστηκε, ότι πέθαναν τα δύο παιδιά που ανέθρεψε πάνω στη νιότη τους – μια κόρη κι ο περίφημος ζωγράφος Ιωάννης Αλταμούρας–, ότι κατόπιν έζησε έγκλειστη στις Σπέτσες έναν μακρόχρονο, μονήρη και σχεδόν μυστηριώδη βίο...»

(Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

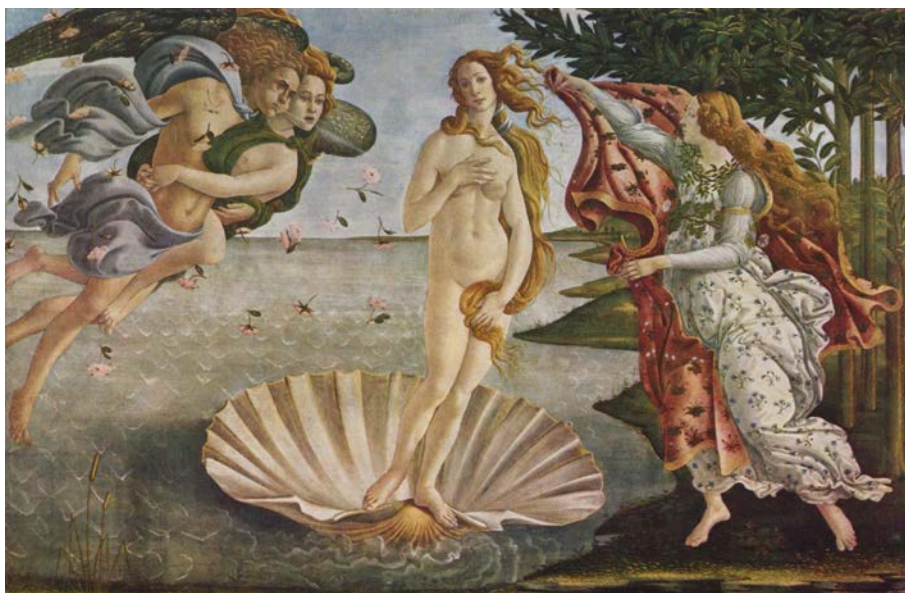
Ζ

Όταν τέλειωσε η μαθητεία μου στη Σχολή του Όθερμπεργκ θα μπορούσα κάθε στιγμή να περιβληθώ στα γυναικεία φορέματα και να επιστρέψω στην Αθήνα. Τα χαρτιά θα τεκμηριώναν τις σπουδές και οι πίνακές μου την ωφέλεια που μου είχαν δώσει. Θα άπλωνα τούτη τη σπάνιαπραμάτεια να τη δουν στο σπίτι, ενώ η μητέρα μου θα επέμενε ότι κάθε χάρτινηπραμάτεια μου είναι φθαρτή. Εδώ τους είχε σαπίσει ένα φόρτωμα κρεμέζι¹. Άλλο το καθαρό χρυσάφι, θα ξανάλεγε, λόγου χάριν μια βέρα στο δεξί μου χέρι, πιθανότητα που δεν μπορούσε ακόμη να αποκλειστεί. Θα χαιρόταν όμως ακόμη και αν, περιορισμένη στο πατρικό μου σπίτι, επομένως ασφαλής από τα ξωτικά κι από τα τρίστρατα, θα συνέχιζα να ζωγραφίζω κάνοντας ακόμη πιο αξιόπιστες τις ζωγραφίες μου λόγω των σπουδών.

1. **κρεμέζι:** κόκκινη χρωστική ουσία που παράγεται από ένα είδος εντόμου [ιταλ. chermes < αραβ. qirmizī κατά το κρεμεζί].

Σάρκαξα την αμείλικτη ευθεία τούτης της προοπτικής. Από καιρό δεν με αφορούσε πια μια τέτοια Ελένη. Ήμουν σίγουρη ότι δεν είχα εξαντλήσει τις δυνατότητες που μου έδινε η μεταμόρφωσή μου σε άντρα, ούτε ως προς την τέχνη ούτε ως προς την ίδια τη ζωή. Έγραφα στον πατέρα μου ότι θα συνέχιζα τη μαθητεία, τραβώντας κι άλλα χρήματα από το μερίδιο της προίκας μου. Έπρεπε να ταξιδέψω αρκετά στην Ιταλία για να δω τα αριστουργήματά της. Τώρα που είχα τελειώσει τη σχολή των Ναζαρηνών, θα μπορούσα να παρακολουθήσω και άλλα εργαστήρια, σε άλλες πόλεις, ώστε να συμπληρώσω την εκπαίδευσή μου. Δεν είχε αντίρρηση, μου απάντησε, παρά τις διαμαρτυρίες της γυναίκας του Μαρίας. Ας έβλεπα, ας μάθαινα όσο πιο πολλά μπορούσα για ένα διάστημα ακόμη, πριν επιστρέψω. Για δύο μόνο με παρακαλούσε: να μην ξεχνώ πως είμαι Ελληνίδα –με ρώτησε αν πάντα είχα πάνω μου το φυλαχτό– και να τους γράφω πιο συχνά τα νέα μου, για να βρίσκονται κι αυτοί κοντά μου. Ο αδερφός μου ο Αναστάσης, ήδη στα δεκαεφτά του, σε λίγο θα έφευγε για τη Μασσαλία, για να σπουδάσει τα εμπορικά.

Εξακολούθησα να φορώ κοστούμια για να ζω μόνη και να ταξιδεύω με ασφάλεια. Η, όποια κι αν ήμουν, Ελένη είχε μάθει να γίνεται κυριολεκτικά αόρατη, μόλις περνούσε το όχι χρυσό σαν βέρα, μα το μαγικό δαχτυλίδι των αντρίκειων ρούχων. Την αντικαθιστούσε αμέσως η εικόνα ενός νέου άντρα, ονομαζόμενου Κανένας, που με μύριους κινδύνους έπρεπε να πλανηθεί στους δρόμους για το καθιερωμένο ταξίδι της γνώσης, ώσπου τέλος, ώριμος πια, να ελευθερώσει το καλό, αφού συνήδως αυτός ήταν ο σκοπός αυτής της περιπλάνησης. Κάθε πρωί, ενώ ντυνόμουν με κινήσεις από τη συνήθεια πλέον σταθερές και βιαστικές, δεν είχα πάψει να ανησυχώ, εάν αναίμακτη θα έμενε ως το τέλος και η σημερινή μου αναζήτηση. Πόσοι και πόσοι σκοτωμένοι από διαφορετικές αιτίες δεν πυκνώσαν κάθε μέρα τις ιστορίες τους στο παλικάρι των παραμυθιών.

Sandro Botticelli (1445-1510), *Η γέννηση της Αφροδίτης (Nascita di Venere)*
(περίπου 1485). Φλωρεντία, Galleria degli Uffizzi

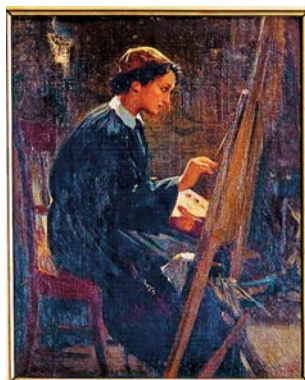

Ελένη ή ο Κανένας
- slideshow

Τσιβιταβέκια, Ασσίζη, Περούτζια, Σιένα². Δάση βαθύσκιωτα, δαίμονες κι άγγελοι, τριαντάφυλλο στα νέφη, αφρισμένοι Ποσειδώνες, πυρκαγιές και στρατιώτες, φως του μικρού Χριστού στην αγκαλιά, πομπές αρχόντων, λιτανείες των φτωχών, συστροφές των κολασμένων, γεωμετρία των κήπων, το θεώρημα κτηρίων. Σώματα πλούσια ντυμένα, σώματα εξάισια γυμνά. Από το ζωγραφισμένο σύμπαν, που ξετυλιγότανε μπροστά μου στον πετρωμένο και συνάμα σφύζοντα χώρο των παλιών πολιτειών, τα σώματα κατακυριεύαν τον λογισμό της διπλά παρθένου, και ως γυναίκας απαγορευμένης και ως ενός δήθεν άντρα. Πλην εγώ, ό,τι κι αν έλεγε τούτο το εγώ, είχα ομώσει στην αγάπη της ζωγραφικής. Έπρεπε να ξεχάσω στο δικό μου σώμα και το κρυμμένο δηλικό και το ψευδεπίγραφο αρσενικό, αν ήθελα να λέγομαι ζωγράφος. Κατά διαστήματα είχα βέβαια την αίσθηση πως ένα φονικό έκανε να ξυπνήσει εντός μου το βαθύ σώμα γυναίκας. Κατέφευγα στο αρβανίτικό μου πείσμα και στο ήθος μιας φανταστικής, πλην πολυμήχανης ελληνικής ταυτότητας. Άλλωστε, ήμουν πάρα πολύ εγγράμματη και θαρραλέα για να κλειστώ σαν καναρίνα στο κλουβί της γυναικείας λεγόμενης ζωής. Όσο και αν έξω από τα κάγκελά του δεν ήμουν σίγουρα αληθινό γεράκι, παρά μια αβαδής εικόνα, μια μίμηση, ένας Κανένας. Μια ανέκαθεν αμαρτωλή, αν κι αναμάρτητη ψυχή, θα μπορούσε να αντιθέσει κάποιος άλλος στους προσδιορισμούς μου. Αν και από τη σκοπιά του δεν θα είχε ίσως άδικο, το δικίο του δεν μπορούσε εκείνο τον καιρό να με αγγίξει.

Όσο για τον Σαβέριο, είχα ακόμη πρόσωπο γυναίκας τότε που πέρασε και με άγγιξε τυχαία ο άνεμός του. Το προσωπίο του άντρα και το αυστηρό μοναστήρι των Ναζαρηνών γρήγορα με ανάγκασαν να προσαρμοστώ στου Κανενός τον βίο. Έτσι, αλλάζοντας ο κύκλος τα γυρίσματά του, τον εξόρισε κι εκείνον σε μian ανέλπιδη προϊστορία. Απ' όπου, ωστόσο, μερικές φορές αναδυότανε μαγνήτης και με τραβούσε καταπάνω στους κινδύνους.

Γαλανάκη, Ρ. (2004 [1998]). *Ελένη, ή ο Κανένας*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Ελένη Μπουκούρα-Αλταμούρα, *Αυτοπροσωπογραφία*

2. Τσιβιταβέκια, Ασσίζη, Περούτζια, Σιένα: πόλεις της Ιταλίας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1.
 - α. Σημειώστε πάνω στο κείμενο τις «φωνές» των γονέων της ηρωίδας, με τις ιδιαίτερες αξιώσεις που έχει ο καθένας από αυτήν, και εκτιμήστε αν επηρεάζουν τις επιλογές της.
 - β. Επιλέξτε από μία χαρακτηριστική λέξη-φράση του κειμένου που εκφράζει κατά την άποψή σας καλύτερα καθεμία «φωνή».

2. Ποιος είναι σύμφωνα με το κείμενο η Ελένη και ποιος ο Κανένας; Μπορείτε να «ακούσετε» και την ίδια τη συγγραφέα να μιλά για το ίδιο θέμα και να αξιοποιήσετε στοιχεία από τη δική της οπτική. Να αξιοποιήσετε για την απάντησή σας και το υλικό που βρίσκεται στο qr με τίτλο: Η συγγραφέας συναντά την ηρωίδα της.

Ελένη ή ο Κανένας - Η συνάντηση

Η ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ ΕΞΗΓΕΙ ΠΩΣ «ΣΥΝΑΝΤΗΘΗΚΕ» ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΕΝΗ ΜΠΟΥΚΟΥΡΑ-ΑΛΤΑΜΟΥΡΑ

Η ίδια η συγγραφέας, Ρέα Γαλανάκη, μιλώντας για το έργο της σε ένα τμήμα μαθητών της Γ΄ τάξης στο Πειραματικό Γυμνάσιο Ηρακλείου, στις 30 Μαρτίου 2009, εξήγησε πώς συναντήθηκε με την Ελένη Μπούκουρα-Αλταμούρα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ειδικά για το μυθιστόρημα *Ελένη*... υπάρχουν κοινά σημεία της ζωής, αλλά και της πνευματικής πορείας της πρωταγωνίστριας του μυθιστορήματος, της Ελένης Μπούκουρα με σας, τη συγγραφέα του; Συγκεκριμένα έχετε κάνει τη δική σας επανάσταση στα νεανικά σας χρόνια;

Ρέα Γαλανάκη: Αν δεν υπάρχει κάτι μέσα μας που να κάνει ένα κλικ δεν μας ενδιαφέρει. Στη ζωή αυτής της γυναίκας είδα κάποια στοιχεία. Δεν ήταν η εποχή της ούτε καλύτερη ούτε χειρότερη. Η γυναίκα που θέλει να κάνει τέχνη και τότε και τώρα έχει να αντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες. Η Ελένη αποτελεί ένα συγκινητικό παράδειγμα. Ήθελε να σπουδάσει και στα μέσα του 19ου αιώνα δεν επιτρεπόταν στις γυναίκες να σπουδάσουν στην Ελλάδα. Το πάθος της για ζωγραφική, το τι μηχανεύτηκε για να μπορέσει να σπουδάσει ήταν μια εντυπωσιακή υπόθεση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο τίτλος λοιπόν από μόνος του παραπέμπει και στη χρήση μυθοπλαστικών στοιχείων; Θα θέλαμε να μας εξηγήσετε κατά πόσο κάνατε χρήση πέραν των καθαυτό ιστορικών μαρτυριών για τη ζωή της ζωγράφου, αν αξιοποιήσατε και τα παραπάνω μοτίβα από τη μυθολογία;

Ρέα Γαλανάκη: Πολύ σωστή επισήμανση. Κάποιες πινελιές από την *Οδύσσεια*. Στην εφημερίδα *Καθημερινή*, σε ένα άρθρο με τίτλο «Η δική μου Ελένη» αναφέρω ότι ο Δούρειος Ίππος ήταν ένα τέχνασμα· η Ελένη μπήκε στα ανδρικά ρούχα όπως οι Έλληνες στο Δούρειο Ίππο για να εκπορθήσουν την Τροία. Η Ελένη παύει να είναι η Ελένη Μπούκουρα. Είναι το φοβερό ΚΑΝΕΝΑΣ. Είναι η οδύσσεια μιας γυναίκας (πολύ χονδροειδώς βέβαια).

Πατραμάνη, Μ. (2009). *Η Ρέα Γαλανάκη με τους μαθητές του Πειραματικού. Η συγγραφέας Ρέα Γαλανάκη δίδαξε λογοτεχνία σε μαθητές του Πειραματικού Γυμνασίου Ηρακλείου.*
Αναρτημένο στο: ΠΑΤΡΙΣ - ΑΡΧΕΙΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ (patris.gr)

3. Ποιος από τους δύο –Ελένη ή Κανένας– κατά τη δική σας άποψη είναι ο «Άλλος»; Να χωριστείτε σε ομάδες και να υποστηρίξετε αντίθετες απόψεις σε έναν αγώνα αντιλογίας (debate). Και οι δύο ομάδες οφείλουν να στηρίζουν τα επιχειρήματά τους και σε στοιχεία του κειμένου.

Βασικοί κανόνες αγώνα αντιλογίας (debate)

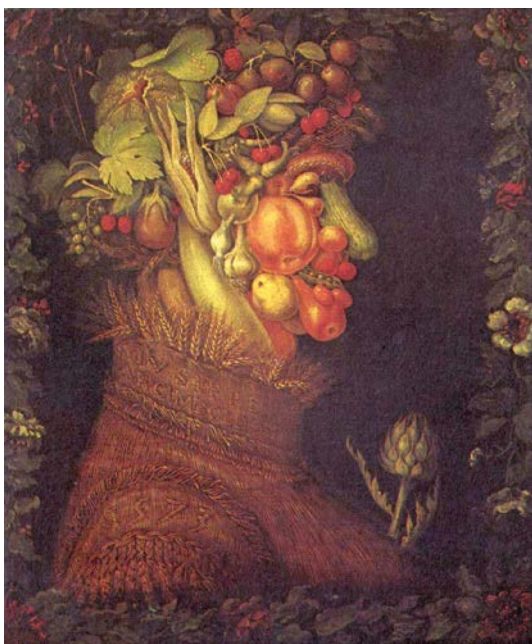
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (2016-2017), ΔΙΚΤΥΟ «Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ», 1οι ΔΙΑΣΧΟΛΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ. Κανόνες ρητορικών αγωνισμάτων.
Ανακτήθηκε 14-8-2024 στο https://users.sch.gr/sfscholiki/files/anakoinwseis/89c_Kanones-agonismaton_Kriti.pdf

ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ (γενν. 1947)

Βραβευμένη για το πεζογραφικό της έργο που έχει διεθνή αναγνώριση. Στα πιο διάσημα μυθιστορήματά της *Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ Πασά* (1989), *Θα υπογράφω Λουί* (1993) και *Ελένη, ή ο Κανένας* (1998), η έμπνευσή της πυροδοτείται από πρόσωπα ιστορικά αλλά λησμονημένα. Η μυθοπλασία της, χωρίς να παραβιάζει την ιστορία, αποκαλύπτει την τραγικότητά τους: να συνειδητοποιήσουν τον διχασμό της ταυτότητάς τους και να επιχειρήσουν μοιραία να κατακτήσουν την ελευθερία τους. Το 2024 η συγγραφέας τιμήθηκε με το Μεγάλο Βραβείο Γραμμάτων από το Υπουργείο Πολιτισμού.

RÉGIS JAUFFRET

Μια οικογένεια για το καλοκαίριGiuseppe Arcimboldo, *Summer* (1573)

– Είστε τόσο μόνος.

Δέχομαι με χαρά να σας δανείσω την οικογένειά μου για το καλοκαίρι. Δεν είστε ψηλότερος από μένα, η φωνή σας είναι λίγο πιο βαριά από τη δική μου, όμως όλος ο κόσμος θα συμφωνήσει να υποκριθεί πως είστε εγώ. Τους έχω μιλήσει πολύ για σας, γνωρίζουν για την οδυνηρή μοναχική ζωή σας, που σας οδήγησε πολλές φορές στην ψυχιατρική κλινική. Για τρεις μήνες θα είστε ο σύζυγος της γυναίκας μου και ο πατέρας των παιδιών μου. Θα υποκρίνονται ότι σας αγαπούν, ότι σας σέβονται, θα συνηθίσουν τις ιδιαιτερότητές σας, που θα ανακαλύπτουν τη μια μετά την άλλη. Θα σας επισκέπτομαι σπανίως, αφού πάντα θα σας έχω ειδοποιήσει τηλεφωνικά από πριν. Ξέρω να κρατώ τη δέση μου διακριτικός σαν εξάδελφος εξ

αγχιστείας, ο οποίος ρωτά χαμηλόφωνα πού βρίσκεται η τουαλέτα.

– Νοίκιασα ήδη ένα διαμέρισμα απέναντι από το σπίτι μου.

Θα κατοικήσω εκεί για όσον καιρό εσείς θα έχετε τη δέση μου ανάμεσα στους δικούς μου, κι αν το θελήσετε, μπορείτε έπειτα να το πάρετε εσείς, για να μείνετε εκεί μετά από μένα. Θα πρέπει να αφήνετε ανοιχτά τα παράθυρα και τις κουρτίνες είκοσι τέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο ώστε να μου επιτρέψετε να πάρω μια ιδέα της ζωής που διάγω εδώ και δεκαπέντε χρόνια, που παίζω τον ρόλο σας. Δεν σας ζητώ να φέρετε το κρεβάτι του δωματίου μας κοντά στο παράθυρο. Τα αγκαλιάσματά σας με τη σύζυγό μου θα με εξάψουν λιγότερο από το ανώδυνο θέαμα της καθημερινότητας.

Χάρη σε σας θα μπορέσω να δω πώς εντάσσομαι μέσα σ' ένα συνηθισμένο πρωινό, όταν όλος ο κόσμος γεμίζει δημητριακά τις κούπες του, και οι φρυγανιές αρπάζουν στη φρυγανιέρα. Θα παρακολουθώ τα βράδια να παρελαύνουν τα κανάλια της δορυφορικής, θρίζοντας για την έλλειψη φαντασίας του δορυφόρου και όλου του ηλιακού συστήματος πάνω από την αγορά. Θα μάθω επιτέλους πώς μοιάζει η γυναίκα μου, όταν την αγκαλιάζω κλείνοντας τα μάτια και

τι μούτρα κάνουν τα παιδιά μου πίσω από την πλάτη μου, όταν τους αρνούμαι να βγουν το βράδυ και να γυρίσουν αργά.

– Πάντοτε ονειρευόμουν να δανείσω την ευτυχία μου σε κάποιον άλλον.

Θα είστε ευτυχής στη δέση μου. Θα έπρεπε να δεχόμαστε να δανείζουμε τη ζωή μας σαν αυτοκίνητο, χωρίς να σκεφτόμαστε τους κινδύνους που διατρέχει στα χέρια ενός ανίκανου οδηγού, ή ενός κλέφτη που δεν θα σας την επιστρέψει ποτέ και θα κρατά τους τίτλους ιδιοκτησίας όσο να την ξαναπουλήσει. Φυσικά, είναι πιθανό η οικογένειά μου να δεθεί μαζί σας. Τότε δεν θα της μείνει από μένα τίποτε άλλο παρά μια άνοστη ανάμνηση. Τέλος Σεπτεμβρίου, θα μου αρνηθείτε ίσως την είσοδο στο σπίτι. Δεν θα φέρω καμιά αντίσταση και θα φύγω για να φτιάξω το σπιτικό μου σε μια άλλη πόλη.

Μια οικογένεια για το καλοκαίρι.
Διαβάζει η Έλενα Κορρέ,
θεατρολόγος, φιλόλογος, ηθοποιός

Jauffret, R. (2014). Μία οικογένεια για το καλοκαίρι.
Στο *Ιστορίες Μπονζάι '14. 83 Μικρά Διηγήματα. Μία Ανθολογία*.
Νικοπούλου Ηρώ - Πατίλης Γιάννης (επιμ.).
Αθήνα: Γαβριηλίδης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποιοι είναι οι Άλλοι στο κείμενο και πώς προβάλλεται η διαφορετικότητά τους;
2. Ποιος τόνος, κατά τη γνώμη σας, κυριαρχεί στο διήγημα; Να επισημάνετε τα σχετικά χωρία.
3. Γράψτε τα λόγια του προσώπου στο οποίο απευθύνεται η «φωνή» που ακούτε, αξιοποιώντας το περιεχόμενο και το ύφος του κειμένου.
4. Να μετατρέψετε το διήγημα που μελετήσατε σε μία ταινία μικρού μήκους ή σε μία ψηφιακή αφήγηση.

Salvador Dali, *Swans Reflecting Elephants* (1937)
Πώς συνομιλεί ένας πίνακας με το κείμενο;

RÉGIS JAUFFRET (γενν. 1955)

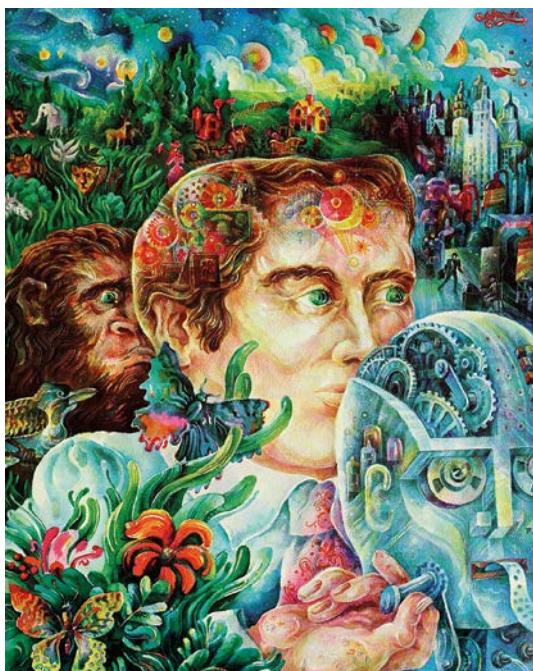
Γάλλος συγγραφέας. Το 2005, ο Régis Jauffret έλαβε το βραβείο Femina για το μυθιστόρημά του *Asiles de fous* και το 2007 δημοσίευσε το *Microfictions*, μια συλλογή διηγημάτων που σημείωσε μεγάλη επιτυχία και κέρδισε το Grand Prix Xavier Forneret για το μαύρο χιούμορ και το France Culture-Télérama Book Prize. Το 2018 έλαβε το βραβείο διηγήματος Goncourt για τις «Microfictions 2018».

IAN McEWAN

Μηχανές σαν κι εμένα

(απόσπασμα)

Bell Telephone Magazine (1922)

Η ιστορία εκτυλίσσεται σε ένα εναλλακτικό Λονδίνο της δεκαετίας του 1980. Ο Τσάρλι, ένας τριαντατριάχρονος ανθρωπολόγος που δοκιμάζει την τύχη του στο χρηματιστήριο αποφεύγοντας συνειδητά την εργασία πλήρους απασχόλησης, είναι ερωτευμένος με τη Μιράντα, μια έξυπνη φοιτήτρια που κρύβει ένα τρομερό μυστικό. Όταν ο Τσάρλι κληρονομεί ένα σεβαστό ποσό, αγοράζει τον Αδάμ, ένα από τα πρώτα ανδροειδή που αναπαράγουν πιστά το σώμα και τις νοητικές λειτουργίες του ανθρώπου, και με τη βοήθεια της Μιράντας σχεδιάζει την προσωπικότητά του. Το σχεδόν τέλειο ανδροειδές που προκύπτει είναι ωραίο, δυνατό, και ευφυές.

(από το οπισθόφυλλο του βιβλίου)

Στο απόσπασμα που θα διαβάσετε, ο Τσάρλι και η Μιράντα ετοιμάζονται να υιοθετήσουν ένα παιδί, τον Μάρκ, και να αγοράσουν σπίτι.

Εκείνη είπε: «Υπάρχει κάτι που με ανησυχεί. Διάβαξα στον Μαρκ ένα παραμύδι μ' έναν ζητιάνο και ξαφνικά ξεφύτρωσε αυτή η λέξη. Ελεημοσύνη».

«Και;»

«Πέρασε μια τρομερή σκέψη από το μυαλό μου». Έκανε ένα νεύμα προς την άλλη πλευρά του δωματίου. «Νομίζω πως θα έπρεπε να ρίξουμε μια ματιά».

Τώρα που το κρεβάτι είχε φύγει, φύλαγα τη βαλίτσα σ' ένα κλειδωμένο ντουλάπι. Καθώς τη σήκωνα, κατάλαβα τα πάντα από το βάρος της – παρ' όλα αυτά πάτησα τις κλειδαριές να ανοίξει. Ασάλευτοι, απενίζαμε το κενό εκεί που κάποτε υπήρχαν οι δεσμίδες με τα χαρτονομίσματα των 50 λιρών. Πήγα στο παράθυρο. Ο Αδάμ ήταν ακόμη εκεί έξω, στην καρέκλα του, στο ίδιο σημείο όπου τον είχα αφήσει πριν από μιάμιση ώρα. Ο χοντρός φάκελος ήταν ακόμη ακουμπισμένος στα γόνατά του. 97.000 λίρες. «Μα κι εσύ τα φύλαγες στο σπίτι!» άκουσα μια εσωτερική φωνή να κραυγάζει μέσα μου.

Δεν είχαμε ακόμη κοιταχτεί οι δυο μας· το βλέμμα μας ήταν στραμμένο προς διαφορετικές κατευθύνσεις, εμείς, όρδιοι, χάνοντας χρόνο, βρίζοντας από μέσα μας, προσπαθούσαμε να χωνέψουμε τις συνέπειες, ο καθένας μόνος του. Από συνήθεια, έριξα μια ματιά στην οδόνη μου. Με τα πολλά, η σημαία είχε χαμηλώσει, και τώρα κυμάτιζε μεσίστια πάνω από το παλάτι του Μπάκιγχαμ.

Ήμασταν πολύ αναστατωμένοι για να συζητήσουμε λογικά ποιες θα ήταν οι κινήσεις μας. Απλώς αποφασίσαμε να δράσουμε. Πήγαμε δίπλα στην κουζίνα και φωνάξαμε μέσα τον Αδάμ. Καθίσαμε πλάι πλάι στο τραπέζι, με τον Αδάμ απέναντί μας. Είχε βουρτσίσει το κοστούμι του, είχε καθαρίσει τα παπούτσια του, είχε φορέσει ένα φρεσκοσιδερωμένο πουκάμισο. Υπήρχε κι ένα καινούργιο στοιχείο – ένα διπλωμένο μαντιλάκι στο τσεπάκι του στήθους. Η στάση του ήταν γαλήνια και συνάμα απόμακρη, σαν να μην είχε τίποτα σημασία γι' αυτόν, ό,τι και να λέγαμε.

«Πού είναι τα λεφτά;»

«Τα έδωσα».

Δεν περιμέναμε να μας πει ότι τα είχε επενδύσει ή ότι τα είχε βάλει σε πιο ασφαλές σημείο, παρ' όλα αυτά, η σιωπή μας αντικατόπτριζε τη βαθιά, οδυνηρή μας έκπληξη.

«Τι σημαίνει αυτό;»

Κούνησε το κεφάλι του σαν να με επιβράβευε που είχα κάνει τη σωστή ερώτηση – πράγμα που με έκανε έξαλλο. «Χθες τη νύχτα έβαλα το σαράντα τοις εκατό του ποσού στην τραπεζική σας θυρίδα για τις φορολογικές σας υποχρεώσεις. Έγραψα μια επιστολή στην Εφορία καταγράφοντας όλα τα ποσά και ενημερώνοντας τους αρμοδίους ότι μπορούν να τα αναμένουν εν ευθέτω χρόνω. Μην ανησυχείτε, θα πληρώσετε βάσει της παλιάς νομοθεσίας. Τις υπόλοιπες 50.000 λίρες τις διέθεσα σε ποικίλους καλούς σκοπούς, τους οποίους είχα εντοπίσει εκ των προτέρων».

Αγνόησε την κατάπληξή μας· έδειχνε μια σχολαστική επιμονή να απαντήσει πλήρως στην ερώτησή μου.

«Δύο λειτουργικοί ξενώνες για αστέγους. Πολύ ευγνώμονες για τη δωρεά. Στη συνέχεια, ένας κρατικός παιδικός σταθμός – δέχονται συνεισφορές για να παρέχουν λίγη ψυχαγωγία στα παιδιά. Ύστερα πήγα προς τα βόρεια και έκανα μια δωρεά σε ένα κέντρο για δύματα διασμού. Τα περισσότερα απ' όσα είχαν απομείνει τα έδωσα σε ένα παιδιατρικό νοσοκομείο. Στο τέλος, έπιασα κουβέντα με μια πολύ ηλικιωμένη κυρία έξω από ένα αστυνομικό τμήμα και κατέληξα να πάω μαζί της να δούμε τον σπιτονοικοκύρη της. Κάλυπα τα χρεωστούμενα ενοίκια και έναν ακόμη χρόνο προκαταβολικά. Θα της έκαναν έξωση και σκέφτηκα...»

Ξαφνικά, η Μιράντα είπε μ' έναν βαδύ αναστεναγμό: «Ω Αδάμ. Η ηθική σου τα 'παιξε».

«Όλες οι ανάγκες που θέλησα να καλύψω ήταν μεγαλύτερες από τις δικές σας». «Σχεδιάσαμε να αγοράσουμε σπίτι», είπα. «Τα λεφτά ήταν δικά μας».

«Αυτό είναι αμφισβητήσιμο. Ή και άσχετο. Η αρχική σου επένδυση είναι πάνω στο γραφείο σου».

Η πράξη του ήταν εξοργιστική, από κάθε άποψη, και τα είχε όλα: κλοπή, τρέλα, έπαρση, προδοσία, καταστροφή των ονείρων μας. Είχαμε μείνει άφωνοι. Δεν μπορούσαμε καν να τον κοιτάξουμε. Από πού να αρχίζαμε;

Πέρασε ένα ολόκληρο λεπτό, κι ύστερα καθάρισα τον λαιμό μου και είπα αδύναμα: «Πρέπει να πας να τα πάρεις πίσω. Ως την τελευταία πεντάρα».

Εκείνος σήκωσε αδιάφορα τους ώμους του.

Ασφαλώς, ήταν αδύνατον. Καθόταν μακάριος μπροστά μας, σε στάση ανάπαυσης, με τις παλάμες του να ακουμπούν στο τραπέζι, περιμένοντας έναν από μας να μιλήσει. Ένωσα τον θυμό μου να φουντώνει, να βρίσκει το επίκεντρό του. Μισούσα εκείνο το ανέμελο ανασήκωμα των ώμων του. Εντελώς κίβδηλο. Πόσο εύκολα μας είχε ξεγελάσει κάποιο έλασσον υποπρόγραμμα ενεργοποιούμενο από ένα περιορισμένο φάσμα απολύτως καθορισμένων προγραμματιστικών εντολών, επινοημένο από κάποιον έξυπνο μεταδιδακτορικό φοιτητή, που επιζητούσε απεγνωσμένα την επιβράβευση, σε ένα εργαστήριο κάπου στα περίχωρα μιας κινεζικής πόλης. Ένωσα απέχθεια γι' αυτόν τον ανύπαρκτο τεχνικό, και ακόμη μεγαλύτερη απέχθεια γι' αυτή τη συσσώρευση προγραμμάτων και γνωσιακών αλγορίθμων που είχαν τρυπώσει στη ζωή μου σαν τροπικό σκουλήκι, κι έκαναν επιλογές για λογαριασμό μου. Ναι, τα χρήματα που είχε κλέψει ο Αδάμ τα είχε κερδίσει ο ίδιος – κι αυτό με εξόργιζε ακόμη περισσότερο. Όπως και το γεγονός ότι εγώ ήμουν υπεύθυνος που εισήγαγα αυτό το κινούμενο λάπτοπ στη ζωή μας. Μισώντας το, ήταν σαν να μισούσα τον εαυτό μου. Και το χειρότερο ήταν ότι πιεζόμουν να κρατήσω το μένος μου υπό έλεγχο, γιατί η μόνη λύση ήταν ήδη ορατή. Έπρεπε να ξανακερδίσει όλα αυτά τα χρήματα από την αρχή. Θα χρειαζόταν να τον πείσουμε. Ιδού λοιπόν: «απέχθεια», «να τον πείσουμε», ακόμη και η λέξη «Αδάμ» – η γλώσσα μας, στο σύνολό της, αποκάλυπτε την αδυναμία μας, τη γνωσιακή μας μη ετοιμότητα να καλωσορίσουμε μια μηχανή πέρα από το όριο που χωρίζει το «αυτό» από το «αυτός».

McEwan, I. (2019). *Μηχανές σαν κι εμένα* (μτφρ. Κ. Σχινά). Αθήνα: Πατάκης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Σύμφωνα με το κείμενο, τι είδους «άνθρωπος» είναι ο Αδάμ; Σε τι φαίνεται να μοιάζει και σε τι να διαφέρει από τα υπόλοιπα πρόσωπα;
2. Στο μυθιστόρημα τον ρόλο του αφηγητή έχει ο Τσάρλι.
 - α. Να συγκεντρώσετε τα σχόλιά του σχετικά με τον Αδάμ και να επιλέξετε τα πιο χαρακτηριστικά κατά την άποψή σας εκφραστικά μέσα που αναδεικνύουν τη στάση του για αυτόν.
 - β. Ζητήστε τη βοήθεια του ChatGpt, ρωτώντας το πώς θα μπορούσε να αφηγηθεί το ίδιο απόσπασμα ένα πραγματικό ανδροειδές.
3. Σε έναν αγώνα αντιλογίας να επιχειρηματολογήσετε σχετικά με το ηθικό δίλημμα που προβάλλεται στο απόσπασμα. Υπερασπιστείτε τη στάση του Τσάρλι και της Μιράντας έναντι αυτής του Αδάμ, και το αντίστροφο. Εναλλακτικά, μπορείτε να αξιοποιήσετε την τεχνική του «διαδρόμου συνείδησης» ή της «καρέκλας των αποκαλύψεων».
4. Πώς συνομιλεί, κατά τη γνώμη σας, ο πίνακας με το κείμενο που μελετήσατε;

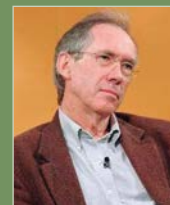
Τι θα έλεγε ένα πραγματικό ανδροειδές;

Τι είδους άνθρωπος είναι ο Αδάμ;

ΙΑΝ McEWAN (γενν. 1948)

Βρετανός μυθιστοριογράφος, διηγηματογράφος και σεναριογράφος. Βραβευμένος από τα πρώτα του ήδη έργα και με διεθνή ακτινοβολία, έλαβε το βραβείο Booker το 1998 για το μυθιστόρημα *Άμστερνταμ*. Χαρακτηριστικά της γραφής του είναι η επιμελημένη λιτότητα, η συνεπής αποστασιοποίηση, το «μαύρο χιούμορ» και η τόλμη στην επιλογή των θεμάτων που αναδεικνύει. Η σεξουαλικότητα, η δυναμική της οικογένειας και η πολιτική είναι οι βασικοί πόλοι έλξης των ενδιαφερόντων του. Γνωστότερα έργα του ο *Τσιμεντόκηπος* (1978), ο *Αθώος* (1990), η *Εξιλέωση* (2001) και το *Στην ακτή* (2007), τα οποία έγιναν και κινηματογραφικές ταινίες.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΝΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

1. Να συνεργαστείτε σε δυάδες ξαναδιαβάζοντας τα διηγήματα του Βιζυηνού και του Tolstoy με βάση τους εξής άξονες:
 - α. Σε ποια στοιχεία του χαρακτήρα του μοιάζει ο παππούς με τον Αλιόσα;
 - β. Ποιος από τους δύο παρουσιάζεται να είναι περισσότερο ευτυχισμένος; Να αιτιολογήσετε τις απόψεις σας με χαρακτηριστικές λέξεις και φράσεις του κειμένου.
 - γ. Συνθέστε δύο φανταστικές επιστολές 100 περίπου λέξεων η καθεμία: στην πρώτη ο παππούς δίνει στον Αλιόσα συμβουλές ζωής και στη δεύτερη ο Αλιόσα τού απαντά. Διαβάστε τώρα τα ακόλουθα κείμενα δύο κριτικών που μπορεί να σας ανοίξουν ένα ακόμη παράθυρο σκέψης.

➤ «Το παράδοξο αυτό αποτέλεσμα, η πειστική απεικόνιση της ακραίας στέρησης ως ευτυχίας, είναι προϊόν της μεθόδου του συγγραφέα. Μέσω του Αλιόσα, ο Τολστόι παρουσιάζει τον άνθρωπο στην κατάσταση του οικόσιτου ζώου. Ο πρωταγωνιστής του διηγήματος αισθάνεται, αντιλαμβάνεται, δρα, χρησιμοποιείται, ζει και πεθαίνει ακριβώς όπως ένα φιλότιμο και αγαθό ζώο, που υπάρχει για να υπηρετεί αδιαμαρτύρητα τον άνθρωπο (π.χ. ένα άλογο). Μέσω αυτής της ανομολόγητης αλλά ισχυρής ταύτισης, ο Τολστόι υποβάλλει την πεποίθηση ότι βασικές ανθρωπίνες αξίες μπορούν να εντοπιστούν μονάχα έξω από την κοινωνία των ανθρώπων, στον φυσικό κόσμο (και μάλιστα στα όντα που κατεξοχήν υφίστανται την ανθρωπίνη αγριότητα). Η δυσαρμονία του Αλιόσα με τον κόσμο των ανθρώπων, η οποία θα μπορούσε να εκληφθεί και ως συνέπεια κάποιας μορφής παθολογικής υστέρησης, ερμηνεύεται έτσι ως απόρροια της απόλυτης αρμονίας του με τον ηθικά ανώτερο κόσμο της φύσης. Μέσω αυτής της αντιστροφής, η στερημένη ζωή του πρωταγωνιστή του διηγήματος, μια ζωή που συνοψίζεται στην παραίτηση από κάθε μορφή διεκδίκησης ή αξίωσης, ακόμα και της ίδιας της ζωής, φανερώνεται ως κατάσταση πραγματικής (δηλαδή: φυσικής) αγιότητας».

ΥΠ.Ε.Π.Θ.-Π.Ι.-Κ.Ε.Γ., *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία. Ανθολόγιο Μεταφράσεων* (1999). Αθήνα: ΟΕΔΒ.

➤ «... δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε τον ουσιαστικό ρόλο που παίζει η σκηνή της Μπαήρας επιβεβαιώνοντας, συμπληρώνοντας και αναιρώντας ταυτόχρονα τον κανόνα: με το διάλογο η εναλλαγή και η σύζευξη φαντασίας και πραγματικότητας είναι αδιάκοπη, αλλά το θέμα του ταξιδιού αναπτύσσεται μέσα σε ένα πλαίσιο ακινησίας, έτσι που πιστοποιεί την απόλυτη αδυναμία του παππού να ξεπεράσει το αδιέξοδό του. Γιατί το βασικό αδιέξοδο (και το δράμα) βρίσκεται εδώ: στην αλλοτρίωση ενός ανθρώπου καταδικασμένου σε ολοκληρωτικό εunuχισμό των επιθυμιών του. Η γιαγιά έχει ταξιδέψει παντού ... ακόμη και ο εγγονός έχει γνωρίσει την Πόλη...»

Μουλλάς, Π. (1991 [1980]). Εισαγωγή. *Γ.Μ. Βιζυηνός, Νεοελληνικά Διηγήματα*. Αθήνα: Ερμής.

2. Το διήγημα του Γ. Βιζυηνού έδωσε την έμπνευση για την ομώνυμη ταινία του Λάκη Παπαστάδη *Το μόνον της ζωής του ταξείδιον* (2001). Να παρακολουθήσετε το απόσπασμα της ταινίας [49.50' - 1.17.22'] και να εντοπίσετε τα στοιχεία που σας κίνησαν το ενδιαφέρον στην κινηματογραφική μεταφορά. Ποια στοιχεία διατήρησε ο σκηνοθέτης από το κείμενο και σε ποια σημεία παρενέβη δημιουργικά;
3. Να γράψετε μία σελίδα από το ημερολόγιο του «Ηγεμόνος εκ Δυτικής Λιβύης» στο οποίο να αποτυπώνετε τα συναισθήματα που μπορεί να βίωνε λόγω της συμπεριφοράς του στην Αλεξάνδρεια. Αντίστοιχα, ένα στιγμιότυπο από τις κουβέντες που ξέφευγαν του Αλιόσα στις μοναχικές στιγμές του. Μπορείτε να αξιοποιήσετε τα συνεργατικά έγγραφα. Να είστε πρωτότυποι αλλά και συνεπείς ως προς τους χαρακτήρες.
4. Ένας έφηβος αντιμετωπίζει καταστάσεις ανάλογες με αυτές του Αριστομένη, ηγεμόνα στο ποίημα του Καβάφη, και του Αλιόσα. Να συντάξετε από έναν σύντομο διάλογο, στον οποίο οι φίλοι τους τους συμβουλεύουν να ακολουθήσουν εναλλακτικές πορείες. Μέσα από την αντιπαράθεση, αυτοί ακολουθούν τον δικό τους δρόμο.
Μπορείτε να αξιοποιήσετε τη θεατρική τεχνική «διάδρομος συνείδησης».

Ο διάδρομος της συνείδησης/Conscience Alley

Οι μαθητές και οι μαθήτριες σχηματίζουν δύο σειρές που αντικρίζει η μία την άλλη, αφήνοντας αρκετό χώρο μεταξύ τους, ώστε να μπορεί να διασχίζει τον διάδρομο ο κάθε χαρακτήρας. Καθώς προχωρά στον διάδρομο, οι άλλοι τού λένε πράγματα που ίσως έχει στο μυαλό του. Σε μια προέκταση αυτής της τεχνικής, θα μπορούσε η κάθε πλευρά να λέει σκέψεις που πιθανόν να έχει στο μυαλό του ο χαρακτήρας σε σχέση, όμως, με τον ρόλο του.

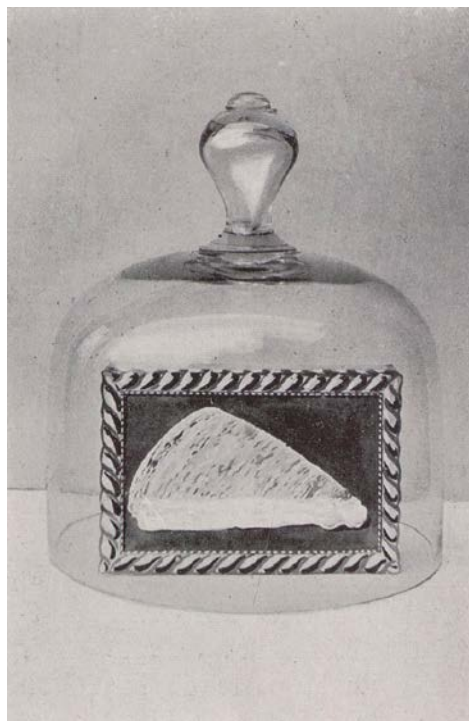
Marigold Ashwell & Nick Ashwell (2006), «Δουλεύοντας με τους νέους: μαθαίνοντας μαζί». Σημειώσεις από εργαστήριο στα πλαίσια της 5ης Διεθνούς Συνδιάσκεψης για το Θέατρο και τις Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση. Αναρτημένο στο https://www.theatroedu.gr/portals/38/main/images/stories/files/Yliko_Drast/Ashwell2_Gr.htm

5. Να επισημάνετε τα βασικά χαρακτηριστικά του διηγήματος στα κείμενα των Σαμαράκη, Tolstoy και Ιωάννου:
 - α. κεντρικό γεγονός και χαρακτήρας, σημείο κορύφωσης
 - β. στοιχεία που επιταχύνουν τον ρυθμό της αφήγησης.
 Να ακολουθήσει συζήτηση στην ολομέλεια.
 Στη συνέχεια, να συνδέσετε ατομικά μία σύντομη ιστορία 150 περίπου λέξεων, στην οποία ο κεντρικός χαρακτήρας είναι «διαφορετικός»/«Άλλος». Τα κείμενα να διαβαστούν στην τάξη και να αναρτηθούν στον τοίχο της ψηφιακής σας τάξης.

6. Να στοχαστείτε με ποιον τρόπο παρουσιάζεται η «συνάντηση» του «εγώ» με τον/τους «Άλλο/Άλλους» στα κείμενα των Σαμαράκη και Αναγνωστάκη. Ποιο σας άρεσε περισσότερο και γιατί; Να συνδέσετε ένα κριτικό άρθρο για την ιστοσελίδα του σχολείου σας. Μπορείτε να εργαστείτε σε ομάδες αξιοποιώντας τα συνεργατικά έγγραφα.
7. Υποθέστε ότι είστε εσείς στη θέση ενός μαθητή με διαφορετική εθνική ή θρησκευτική ταυτότητα από αυτή της πλειονότητας, όπως ο Ίζος στο διήγημα του Γ.Ιωάννου, που απαξιώνουν και περιπαίζουν μερικοί συμμαθητές του. Να εκφράσετε τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας με έναν αυθόρμητο λόγο τριών λεπτών σε έναν καθηγητή που εμπιστεύεστε.
8. Να συγκρίνετε τα κείμενα του Σαμαράκη, του Ιωάννου και του Αναγνωστάκη ως προς την εικόνα του «Άλλου» που δίνεται σε αυτά. Ποια κοινά σημεία εντοπίζετε; Ποιο από τα κείμενα σας συγκίνησε περισσότερο, και γιατί;
9. Θεωρείτε ότι ο τρόπος που παρουσιάζονται τα πρόσωπα στα διηγήματα του Σαμαράκη, του Ιωάννου, του Βιζυηνού και του Tolstoy τα κάνει να μοιάζουν με πρόσωπα της πραγματικής ζωής; Βρήκατε σε κάποιο από αυτά ένα κομμάτι από τον εαυτό σας; Να απαντήσετε σε ένα δημιουργικό κείμενο με τη μορφή ημερολογίου.
10. Να γράψετε μία επιστολή η οποία να απευθύνεται σε κάποιο από τα πρόσωπα που συναντήσατε στα κείμενα, αξιοποιώντας μία από τις τεχνικές που εντοπίσαμε στα κείμενα της συστάδας αυτής (λ.χ. σύμβολο, ειρωνεία, σχόλιο, περιγραφή κ.ά.). Μπορείτε να ξεκινήσετε ως εξής: «Εσύ για μένα είσαι ένας ΑΛΛΟΣ που προσπαθώ να καταλάβω...». Καλή επιτυχία!
11. Να εργαστείτε σε ομάδες, να επιλέξετε ένα ή περισσότερα από τα κείμενα που μελετήσατε και σας συγκίνησε περισσότερο και να δημιουργήσετε μία ψηφιακή αφήγηση. Στη συνέχεια, να την παρουσιάσετε στους συμμαθητές και στις συμμαθήτριάς σας και να καταγράψετε τις εντυπώσεις της αναγνωστικής κοινότητας για αυτήν.
12. Ποια από τα πρόσωπα που συναντήσατε στα κείμενα της συστάδας αυτής θα μπορούσαν να αποτελέσουν μέλη του *Γυάλινου κόσμου* βάσει των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους, και γιατί; Καλέστε ένα από αυτά στο σαλόνι της οικίας Ουίγκφιλντ και συνδέστε έναν σύντομο φανταστικό διάλογό του με τον Τζιμ ή τη Λώρα, αξιοποιώντας σχετικές ατάκες του κειμένου (λ.χ. «με μια ανάσα σπάζει», «Από γυαλί είμαι εγώ;») και πλάθοντας νέες.
13. Η Λώρα στον *Γυάλινο κόσμο* και ο παππούς στο *Μόνο της ζωής του ταξείδιον* βρίσκουν καταφύγιο, προκειμένου να ισορροπήσουν τη διαφορετικότητά τους, στη γυάλινη συλλογή και στις φανταστικές ιστορίες. Ποιο είναι το δικό σας καταφύγιο και με ποιον τρόπο λειτουργεί ως η προσωπική σας διέξοδος;

14. Σε έναν φανταστικό χωροχρόνο η Ελένη συναντά τον Αριστομένη και του παίρνει συνέντευξη, και το αντίστροφο. Οι συνεντεύξεις ηχογραφούνται/βιντεοσκοποούνται και αναρτώνται ως podcast ή βίντεο στην ψηφιακή τάξη ή σε μια ιστοσελίδα.
15. Η λογοτεχνία κατασκευάζει ποικίλες εκδοχές του «Άλλου». Να υποθέσετε ότι ως κριτικοί αποφασίσατε να εκδώσετε τα κείμενα που διαβάσατε σε αυτή τη συστάδα σε έναν τόμο.
- Να σκεφτείτε τον τίτλο του.
 - Να σχεδιάσετε το εξώφυλλό του, αξιοποιώντας υλικό από τις πηγές που υπάρχουν στο βιβλίο σας ή άλλες που θα εντοπίσετε σχετικά με το θέμα μας.
 - Να συντάξετε το οπισθόφυλλό του, αφού συμβουλευτείτε τα αντίστοιχα των βιβλίων που φιλοξενούν τα κείμενα που διαβάσαμε.
 - Να συνθέσετε ένα σύντομο διαφημιστικό μήνυμα ως συνοδευτικό της αφίσας που θα προβληθεί στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, για να διαφημίσετε τον τόμο σας.
16. Μετά την προσέγγιση των κειμένων αυτής της συστάδας, ποιες σκέψεις σας γεννά ο πίνακας σε συνδυασμό με τη λεζάντα που τον συνοδεύει για τη σχέση ανάμεσα στην εικόνα και στην πραγματικότητα; Το φαίνεσθαι ταυτίζεται πάντα με το είναι;

René Magritte, Αυτό εδώ είναι ένα κομμάτι τυρί
(Ceci est un morceau de fromage), (1937)

ΣΥΝΑΝΑΓΝΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
- ΑΚΡΟΣΤΙΧΙΔΑ

Τα φαινόμενα απατούν;

17. Τα πρόσωπα που εικονίζονται στον πίνακα της Β. Τσολακίδου, ο οποίος κοσμεί το εξώφυλλο της Συστάδας 3 (σελ. 7), στρέφουν το βλέμμα τους στον θεατή.
- Ποια συναισθήματα ή σκέψεις σάς προκαλεί η ματιά τους;
 - Υποδέστε ότι ο πίνακας αποτελεί μέρος μίας αφίσας με την οποία προσκαλείτε τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας σε ένα συνέδριο με θέμα «Ποιος απο τους δυο μας είναι ο Άλλος; Η διαφορετικότητα στη λογοτεχνία». Αξιοποιώντας και την εμπειρία σας από τα κείμενα που διαβάσατε, γράψτε ένα σύντομο συνοδευτικό κείμενο που θα δια φωτίζει τη σχολική κοινότητα για τους στόχους και το περιεχόμενο του συνεδρίου.

ΣΥΝΑΝΑΓΝΩΣΗ
ΚΕΙΜΕΝΩΝ - Ο ΑΛΛΟΣ

Προτείνετε δικά σας
κείμενα για τον Άλλο

Διερευνώντας
τα σύμβολα

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΕ ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- Η γυναίκα της Ζάκυθος - κείμενα

- Ο άγνωστος - κείμενα

- Ανδρείκελα - κείμενα

- Το μόνον της ζωής του ταξίδιον - κείμενα

- Ο Λούσις - κείμενα

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Γιατί ενδιαφερόμαστε για τους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες;

Οι μυθοπλαστικοί χαρακτήρες κουβαλούν πολλούς γνωστικούς γρίφους. Κάποιοι είναι σταθεροί στον χρόνο, ενώ κάποιοι άλλοι μεταβάλλονται. Ωστόσο, παρά την ιστορική τους πολυπλοκότητα, οι μυθοπλαστικοί χαρακτήρες μένουν ίδιοι από μία άποψη: είναι τα σπουδαιότερα συστήματα πρακτικής συλλογιστικής που επινοήθηκαν ποτέ. Τους χρησιμοποιούμε για να ξεδιαλύνουμε βασικά ηθικά προβλήματα ή για να ασκηθούμε σε νέες συναισθηματικές καταστάσεις. Τους χρησιμοποιούμε για να διασχίσουμε τον όγκο των πολιτισμικών πληροφοριών που μας περιβάλλουν. Το αιώνως προνεωτερικό μυαλό μας απλώς δεν έχει προλάβει να συμβαδίσει με την ταχύτητα και την πολυπλοκότητα του τεράστιου, μεταβαλλόμενου κόσμου – έτσι, τους χρησιμοποιούμε αντί στατιστικών ως εργαλεία ώστε να τα βγάλουμε πέρα. [...]

Γιατί ενδιαφερόμαστε για τους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες; Η πολύ σύντομη απάντηση είναι το κουτσομπολιό: έχουμε ανάγκη να γνωρίζουμε πώς είναι οι άλλοι άνθρωποι, όχι στο σύνολό τους, αλλά ο καθένας ξεχωριστά. Η λέξη *κουτσομπολιό* εδώ πρέπει να αποκοπεί από όλες τις συνυποδηλώσεις ελαφρότητας, όχι όμως από την υπονοούμενη τάση επιδεικτικότητας. [...] Οι λόγοι για τους οποίους ενδιαφερόμαστε για τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες εντέλει δεν διαφέρουν πολύ από τους λόγους για τους οποίους ενδιαφερόμαστε για τους άλλους ανθρώπους, ειδικά για ανθρώπους που δεν γνωρίζουμε ούτε είναι πιθανό να γνωρίσουμε ποτέ. Οι συγγραφείς μυθοπλασίας έχουν επινοήσει ισχυρά εργαλεία για να οξύνουν και να εστιάζουν το ενδιαφέρον μας, καθώς και για να το διατηρούν έντονο για κάποιο χρονικό διάστημα. Το ίδιο και οι γλύπτες, οι ζωγράφοι, οι δημιουργοί κινηματογραφικών ταινιών, οι εκδότες περιοδικών, οι τηλεοπτικοί σκηνοθέτες και οι φωτογράφοι. Τα εργαλεία τους, και επιπλέον η δυνατότητα να λαμβάνουμε υπόψη ανθρώπους που δεν θα γνωρίσουμε ποτέ, είναι πολύ πρόσφατης πολιτισμικής εσοδείας. Το μυαλό μας όμως δεν είναι. Αυτό είναι από αρχαίο υλικό και δεν έχει μεταβληθεί ριζικά από την αυξανόμενη ταχύτητα των πολιτισμικών εξελίξεων.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούν οι καλλιτέχνες για να μας παροτρύνουν να ενδιαφερθούμε για τους ανθρώπους που αυτοί δημιουργούν διέπουν τη δομή της σκέψης μας. Εάν τα εργαλεία τους δεν το έκαναν αυτό –εάν έρχονταν σε αντίθεση με τις νοερές ζωές μας– δεν θα επιζούσαν για πολύ. Μπορεί να άκμαζαν για κάποιον καιρό, προκαλώντας μια αίσθηση καινοτομίας και την ευχαρίστηση που νιώθουν οι άνθρωποι λύνοντας γρίφους. Ή μπορεί να γίνονταν εργαλεία στα χέρια ενός κλειστού αυταρχικού συστήματος, τα οποία θα επιβίωναν χάρη στη συλλογική πίστη κάποιων λίγων ανθρώπων. Ο απλούστερος λόγος για τον οποίο ενδιαφερόμαστε για τους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες είναι ότι το μυαλό μας έχει εξελιχθεί κατ' αυτόν τον τρόπο.

Vermeule, B. (2010). Πρόλογος. *Γιατί ενδιαφερόμαστε για τους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες*: "Preface". *Why Do We Care About Fictional Characters?* (μτφρ. για τους Σελιδοδείκτες: Άννα Μανούκα). Βαλτιμόρη: The Johns Hopkins University Press. Ανακτήθηκε 19.7.2024 από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://selidodeikt.es.greek-language.gr/critics/1187>

2. Τι μπορεί η λογοτεχνία;

Η λογοτεχνία μπορεί να κάνει πολλά. Μπορεί να μας τείνει το χέρι όταν βρισκόμαστε σε μεγάλη κατάθλιψη, να μας οδηγήσει σε άλλες ανθρώπινες υπάρξεις γύρω μας, να μας κάνει να καταλάβουμε καλύτερα τον κόσμο και να μας βοηθήσει να ζήσουμε. Αυτό δεν σημαίνει ότι αποτελεί, πάνω απ' όλα, μια θεραπεία των αναγκών της ψυχής. Ωστόσο, ως αποκάλυψη του κόσμου, μπορεί επίσης να μεταμορφώσει τον καθένα μας εσωτερικά. Η λογοτεχνία έχει έναν ζωτικό ρόλο να παίξει. Αλλά για να γίνει αυτό πρέπει να την αντιλαμβανόμαστε με εκείνη την ευρεία και ισχυρή έννοια που υπερίσχυε στην Ευρώπη έως το τέλος του 19ου αιώνα και που σήμερα έχει περιθωριοποιηθεί, ενώ θριαμβεύει μια αντίληψή μας παράλογα περιορισμένη. Ο κοινός αναγνώστης, που συνεχίζει να αναζητά στα έργα που διαβάσει πώς να δώσει ένα νόημα στη ζωή του, έχει δίκιο να δυσφορεί με τους καθηγητές, τους κριτικούς και τους συγγραφείς που του λένε ότι η λογοτεχνία δεν μιλάει παρά μόνο για τον εαυτό της, ή ότι δεν διδάσκει παρά μόνο την απελπισία. Αν δεν είχε δίκιο, η ανάγνωση θα ήταν καταδικασμένη να εξαφανιστεί πολύ γρήγορα.

Όπως η φιλοσοφία, όπως οι επιστήμες του ανθρώπου, η λογοτεχνία είναι σκέψη και γνώση του ψυχικού και κοινωνικού κόσμου τον οποίο κατοικούμε. Η πραγματικότητα την οποία η λογοτεχνία φιλοδοξεί να κατανοήσει είναι απλούστατα (αλλά, συγχρόνως, τίποτα δεν είναι πιο περίπλοκο) η ανθρώπινη εμπειρία. Γι' αυτό μπορούμε να πούμε ότι ο Dante ή ο Cervantes μάς μαθαίνουν τουλάχιστον τόσα για την ανθρώπινη κατάσταση όσα οι πιο μεγάλοι κοινωνιολόγοι και ψυχολόγοι, και ότι δεν υπάρχει ασυμβίβαστο ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη μορφή γνώσης. Αυτό είναι το «κοινό είδος» της λογοτεχνίας, η οποία όμως έχει, επίσης, και «ειδικές διαφορές». Είδαμε ότι οι στοχαστές της εποχής του Διαφωτισμού, όπως και της εποχής του Ρομαντισμού, προσπάθησαν να τις προσδιορίσουν.

Τodorov, T. (2013 [2007]). *Η λογοτεχνία σε κίνδυνο* (μτφρ. Χρύσα Βαγενά). Εισαγωγή: Νάσος Βαγενάς. Αθήνα: Πόλις.

3. Η σημασία της παρατήρησης

46.

Η λογοτεχνία διαφέρει από τη ζωή, επειδή η ζωή είναι γεμάτη από αταξινόμητες και άμορφες λεπτομέρειες και πολύ σπάνια μας κατευθύνει προς αυτές, ενώ η λογοτεχνία μάς διδάσκει να τις παρατηρούμε – να παρατηρούμε, για παράδειγμα, πώς η μητέρα μου συχνά σκουπίζει τα χείλη της ακριβώς πριν με φιλήσει· τον διαπεραστικό ήχο της ντιζελομηχανής ενός λονδρέζικου ταξί την ώρα που περιμένει αναμμένη· τις λευκές γραμμές πάνω στα παλιά δερμάτινα σακάκια

που μοιάζουν με τις ραβδώσεις του λίπους σε ένα κομμάτι κρέας· το πώς τρίζει το φρέσκο χιόνι όταν το πατάς· τα χεράκια ενός μωρού που είναι τόσο παχουλά που μοιάζουν δεμένα με σκοινάκια (τα άλλα παραδείγματα είναι δικά μου, αλλά το τελευταίο είναι του Τολστόι)¹.

47.

Αυτή η διδασκαλία είναι διαλεκτική. Η λογοτεχνία μάς κάνει να παρατηρούμε καλύτερα τη ζωή· στην πορεία ασκούμαστε στην ίδια τη ζωή· πράγμα που με τη σειρά του μας κάνει να διαβάζουμε καλύτερα τη λεπτομέρεια στη λογοτεχνία· που με τη σειρά του μας κάνει καλύτερους αναγνώστες της ζωής, και ούτω καθεξής. Όποιος διδάσκει λογοτεχνία αντιλαμβάνεται αμέσως ότι οι περισσότεροι νέοι αναγνώστες δεν είναι καλοί στην παρατήρηση. Ξέρω και ο ίδιος από τα παλιά μου βιβλία, με τις αμέτρητες σημειώσεις που έγραφα είκοσι χρόνια πριν ως φοιτητής, ότι υπογράμμιζα συστηματικά με ενθουσιασμό λεπτομέρειες και εικόνες και μεταφορές που τώρα μου φαίνονται κοινότοπες, ενώ προσπερνούσα ανύποπτος πράγματα που σήμερα μου φαίνονται εκπληκτικά. Μεγαλώνουμε, ως αναγνώστες, και οι εικοσάρηδες είναι σχεδόν παρθένοι. Δεν έχουν ακόμη διαβάσει αρκετή λογοτεχνία ώστε να έχουν διδαχθεί από αυτήν πώς να τη διαβάζουν.

Wood, J. (2023). *Πώς δουλεύει η λογοτεχνία* (μτφρ. Κώστας Σπαθάρáκης). Αθήνα: Αντίποδες.

1. Είναι από την Άννα Καρένινα και είναι ένα από τα πιο ωραία παραδείγματα αυτολογοκλοπής. Στο μυθιστόρημα αυτό δύο μωρά και όχι ένα –το ένα του Λέβιν και το άλλο της Άννας– περιγράφονται έτσι, σαν να είχαν σκοινάκια δεμένα στα παχουλά τους χεράκια. Με τον ίδιο τρόπο, στον *Ντέιβιντ Κόπερφιλντ*, ο Dickens παρομοιάζει το ανοιχτό στόμα του Ουράια Χιπ με ταχυδρομείο και το ανοιχτό στόμα του Γουίμικ στις *Μεγάλες προσδοκίες* πάλι με ταχυδρομείο. Ο Stendhal γράφει στο *Κόκκινο και το Μαύρο* ότι η πολιτική καταστρέφει ένα μυθιστόρημα με τον ίδιο τρόπο που ένας πυροβολισμός καταστρέφει ένα κονσέρτο, και επαναλαμβάνει αργότερα την ίδια εικόνα στο *Μοναστήρι της Πάρμας*. Ο Henry James γράφει ότι ο Balzac, με την καλογερική του αφιέρωση στην τέχνη του, ήταν «ένας Βενεδικτίνος του πραγματικού», μια φράση που του άρεσε τόσο ώστε τη χρησιμοποίησε και πάλι για τον Flaubert. Ο Cormac McCarthy γράφει στον *Ματωμένο μεσημβρινό*, «οι γαλανές κορδιλιέρες έστεκαν ριζωμένες στην ωχρότερή τους εικόνα στην άμμο» και στο *Όλα τα όμορφα άλογα*: «όπου ένα ζευγάρι ερωδιών έστεκαν ριζωμένοι στις μακριές σκιές τους». Και γιατί όχι; Όλα αυτά σπάνια είναι παραδείγματα βιαστικού γραψίματος· συνήθως αποτελούν απόδειξη ότι το ύφος έχει φτάσει σε μια απόλυτη συνοχή. Και ότι έχει επιτευχθεί ένα είδος πλατωνικού ιδεώδους – αυτές είναι οι καλύτερες, και επομένως οι ανυπέρογες λέξεις για τα συγκεκριμένα θέματα.

ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Είσαι αυτό που δείχνεις;

Μπορείς να κάνεις αυτό που πραγματικά θέλεις;

Ποιος «Άλλος» είμαι εγώ;

Μπορείς, τελικά, να κατανοήσεις τον «Άλλο;»

Τα φαινόμενα απατούν;

Διαφορετικότητα: Ευκαιρία ή εμπόδιο;

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	ΔΙΑΒΑΘΜΙΣΗ				
	Καθόλου	Μέτρια	Καλά	Πολύ καλά	Άριστα
Συμμετείχα ενεργά κατά τη διάρκεια του μαθήματος;					
Εξέφρασα τις απορίες μου για κάτι που δεν κατανόησα;					
Συνέβαλα ικανοποιητικά στην ομαδική δραστηριότητα;					
Αξιοποίησα ρητορικές και θεατρικές τεχνικές για την παρουσίαση των δραστηριοτήτων μου;					
Προβληματίστηκα για τον ρόλο των Άλλων στα λογοτεχνικά κείμενα που μελέτησα αλλά και στη ζωή μου;					
Αξιοποίησα στοιχεία του λογοτεχνικού κειμένου στην εργασία μου;					
Αξιοποίησα τις γνώσεις μου για τη λογοτεχνία στην ατομική εργασία/ομαδική δραστηριότητα;					
Μπορώ να αναδιηγηθώ το περιεχόμενο των κειμένων της συστάδας που μελετήσαμε;					
Σκέψεις για την αξία της δημιουργικής γραφής σε σχέση με την κατανόηση των λογοτεχνικών «Άλλων»:					
Ένα δυνατό σημείο στη δουλειά μου είναι:					
Πρέπει να εργαστώ περισσότερο πάνω σε:					
Αυτό που με συγκίνησε περισσότερο στη συστάδα που ολοκληρώσαμε είναι:					

*Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν·*

Ομήρου *Οδύσσεια* (α 1-2)

Νίκος Εγγονόπουλος, *Ο ποιητής και η μούσα του* (1940), Μουσείο Μπενάκη

Σε αυτή τη συστάδα θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που μιλούν με πολλούς τρόπους για τη **λογοτεχνία**. Επιδιώκεται:

- ▲ Να συζητήσετε για τη σχέση του/της δημιουργού με το έργο του/της και για τη διαδικασία της καλλιτεχνικής δημιουργίας (το εργαστήριο του/της συγγραφέα).
- ▲ Να συζητήσετε για τον σημαντικό ρόλο του αναγνώστη στη λογοτεχνία.
- ▲ Να προσεγγίσετε τους όρους: *αυτοαναφορικότητα, διακειμενικότητα, ποιήματα ποιητικής*.
- ▲ Να έρθετε σε μια πρώτη επαφή με το λογοτεχνικό δοκίμιο, που αποτυπώνει τον στοχασμό των ίδιων των δημιουργών για το έργο τους.
- ▲ Να προβληματιστείτε για το ζήτημα της «γυναικείας γραφής».
- ▲ Να εμπλακείτε στον ρόλο του/της δημιουργού και θα δοκιμάσετε τη δική σας λογοτεχνική γραφή.
- ▲ Να αναρωτηθείτε για τα «μεγάλα ερωτήματα» που αφορούν την τέχνη.

ΣΗΜΕΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ

- ▲ Αυτοαναφορικότητα
- ▲ Ποιήματα ποιητικής
- ▲ Διακειμενικότητα
- ▲ Λογοτεχνικό δοκίμιο

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

[Ο ποιητής εμπνέεται...]

(απόσπασμα)

Ο Ποιητής εμπνέεται και εκτελεί, καθώς η γυναίκα συλλαμβάνει και γεννά. Παλιές αλήθειες που ανάγκη να λέγονται και να ξαναλέγονται, γιατί πάντα μπορεί να θγαίνουν από εκείνες κάποιες καινούριες αναλογίες, αξιοπαρατήρητες. Η αξία και η χάρη σχεδόν όλη του ποιητικού έργου βρίσκονται στο ίδιο το έργο που κανένα σκοπό δεν έχει, γιατί το ίδιο είναι ο σκοπός. Και ο θρίαμβος και η χαρά του ποιητή δεν υπάρχουν παρά στην περισυλλογή του, στην αγωνία του, στον πόνο του, στη λύτρωσή του τέλος από το ωραίο πολύτιμο βάρος που του γέμιζε τη σκέψη του.

Παλαμάς, Κ. (1890). *Τα μάτια της ψυχής μου*. Αθήνα: Μπίρης, x.x.

Ο ποιητής εμπνέεται

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

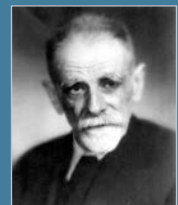
1. Να εντοπίσετε στο κείμενο την αναλογία που χρησιμοποιεί ο ποιητής για την ποιητική δημιουργία. Να καταγράψετε ποιες λέξεις του κειμένου κάνουν επιτυχή αυτή την αναλογία.
2. Ποιο είναι το νόημα, κατά τη γνώμη σας, της φράσης του Παλαμά «το έργο που κανένα σκοπό δεν έχει, γιατί το ίδιο είναι ο σκοπός»; Να ανταλλάξετε απόψεις στην ολομέλεια της τάξης.

Τα σπίτια του Κωστή Παλαμά

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ (1859-1943)

Ποιητής, κριτικός και συγγραφέας, άσκησε σημαντική επιρροή στους σύγχρονους του λογοτέχνες, ενώ η πάνδημη κηδεία του στην Αθήνα μέσα στη γερμανική Κατοχή θεωρήθηκε μια πράξη αντίστασης. Δεν υιοθέτησε συστηματικά κάποιο λογοτεχνικό ρεύμα, ενώ στόχευσε στη σύνδεση της ελληνικής παράδοσης με τις σύγχρονες ευρωπαϊκές καλλιτεχνικές εξελίξεις. Διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τον ελληνικό λογοτεχνικό, δημοτικιστικό κανόνα από τον 19ο αιώνα ως σήμερα. Σημαντικά έργα του: *Η ασάλευτη ζωή* (1904), *Ο δωδεκάλογος του Γύφτου* (1907), *Η φλογέρα του βασιλιά* (1910).

MARCEL PROUST

Η δύναμη του μυθιστοριογράφου

(αυτοτελής)

Είμαστε όλοι μας, μπροστά στον μυθιστοριογράφο, σαν τους σκλάβους μπροστά στον αυτοκράτορα: με μια του λέξη μπορεί να μας χαρίσει την ελευθερία. Χάρη σ' αυτόν, χάνουμε την παλιά μας υπόσταση για να γίνουμε στρατηγούς, υφαντές, τραγουδίστριες, επαρχιώτες προεστοί, για να γνωρίσουμε τη ζωή των αγρών, το παιχνίδι, το κυνήγι, το μίσος, τον έρωτα, τη ζωή στους στρατώνες. Χάρη σ' αυτόν, είμαστε ο Ναπολέοντας, ο Σαβοναρόλα¹, ένας χωρικός· και ακόμη περισσότερο –μια ύπαρξη που μπορεί να μη γνωρίζαμε ποτέ μας– είμαστε ο εαυτός μας. Δίνει φωνή στο πλήθος, στη μοναξιά, στον γέρο κληρικό, στον γλύπτη, στο παιδί, στο άλογο, στην ψυχή μας. Χάρη σ' αυτόν, είμαστε ο Πρωτέας που παίρνει διαδοχικά όλες τις μορφές ζωής. Εναλλάσσοντας έτσι τη μία με την άλλη, νιώθουμε πως για το είναι μας, που γίνεται τόσο ευέλικτο και τόσο δυνατό, αποτελούν απλώς ένα παιχνίδι, ένα προσωπείο αξιοδρήνητο ή ευχάριστο, χωρίς πάντως τίποτε το πραγματικό. Η δυστυχία μας ή η ευτυχία μας σταματά για μια στιγμή να μας τυραννά, παίζουμε μαζί της, με τη δική μας και με των άλλων. Γι' αυτό, όταν τελειώνουμε ένα ωραίο μυθιστόρημα, ακόμη κι αν είναι θλιβερό, νιώθουμε τόσο ευτυχισμένοι.

Proust, M. (2004 [1895-1900]). Η δύναμη του μυθιστοριογράφου (Le rouvoir du romancier).

Στο Α. Σταθακοπούλου (Επιμ.), *Έμπνευση και δημιουργία* (μτφρ. Α. Καρατζάς).

Πρόλογος Η. Μαγκλίνης. Αθήνα: Printa.

1. **Girolamo Savonarola (1452-1498)**: Ιταλός ιερωμένος, πρόδρομος της Μεταρρύθμισης. Κήρυττε την επιστροφή σε μια απλή, αυστηρή ζωή, μακριά από ανέσεις και απολαύσεις, και δεν δίσταζε να στραφεί κατά του Πάπα. Το 1497 καταδικάστηκε από την Ιερά Εξέταση σε θάνατο στην πυρά.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η επαφή μας με τη λογοτεχνία είναι «ένα παιχνίδι». Εσείς πιστεύετε ότι υπάρχει αυτή η παιγνιώδης διάσταση στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο σχολείο; Να συζητήσετε το θέμα στην ολομέλεια της τάξης σας.
2. Να δώσετε έναν δικό σας τίτλο στο κείμενο του Proust από την οπτική γωνία του αναγνώστη.
3. Σε δύο παραγράφους 150 λέξεων συνολικά να διατυπώσετε τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας για την άποψη του συγγραφέα στο τέλος του κειμένου: «Γι' αυτό... τόσο ευτυχισμένοι».

MARCEL PROUST (1871-1922)

Γάλλος συγγραφέας μεγαλοαστικής καταγωγής που στη σύντομη ζωή του ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία και την κριτική. Το έργο της ζωής του ήταν το εμβληματικό πολύτομο μυθιστόρημα-ποταμός *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο*. Το έργο του Proust πραγματεύεται τον αγώνα του ανθρώπου να βιώνει τη ζωή του αυθεντικά, μέσω του χρόνου και της μνήμης. Αναδείχτηκε σε έναν από τους πιο σημαντικούς μυθιστοριογράφους του 20ού αιώνα, επηρεάζοντας πολλούς λογοτέχνες.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΦΗΣ

*Μελαγχολία του Ιάσονος Κλεάνδρου
ποιητού εν Κομμαγηνή· 595 μ.Χ.*

Το γήρασμα του σώματος και της μορφής μου
είναι πληγή από φρικτό μαχαίρι.
Δεν έχω εγκαρτέρησι καμιά.
Εις σε προστρέχω Τέχνη της Ποιήσεως,
που κάπως ξέρεις από φάρμακα·
νάρκης του άλγους δοκιμές, εν Φαντασία και Λόγω.

Είναι πληγή από φρικτό μαχαίρι.—
Τα φάρμακά σου φέρε, Τέχνη της Ποιήσεως,
που κάμνουνε — για λίγο — να μη νιώθεται η πληγή.

Καβάφης, Κ.Π. (1982 [1921]). *Απαντα. Ποιήματα Β΄* (1919-1933). Επιμέλεια: Γ.Π. Σαββίδης. Αθήνα: Ίκαρος.
(Το ποίημα δημοσιεύθηκε το 1921 με τον παραπάνω τίτλο,
στην πρώτη όμως γραφή, του 1918, είχε τον τίτλο «Μαχαίρι».)

Προβλήματα και λύσεις
για τον ποιητή

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Σε ποιον απευθύνεται ο ποιητής; Με ποια εκφραστικά μέσα επιτυγχάνεται αυτή η επικοινωνία; Να αναφέρετε τα σημαντικότερα, κατά τη γνώμη σας.
2. Τι ζητά ο ποιητής; Πιστεύει ότι θα καταφέρει να βρει τη λύση; Να αιτιολογήσετε τη γνώμη σας με λέξεις και φράσεις του ποιήματος.
3. Γιατί πιστεύετε ότι ο ποιητής άλλαξε τον αρχικό τίτλο και ποιός σας αρέσει περισσότερο;

Frida Kahlo, *Πληγωμένο ελάφι* (1946)

Ιδιωτική συλλογή Carolyn Farb (Houston, Texas, United States of America)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΦΗΣ (1863-1933)

Ο Κωνσταντίνος Π. Καβάφης, ο σημαντικότερος ποιητής που γράφει ελληνική ποίηση μακριά από τον ελλαδικό χώρο, γεννήθηκε στις 29 Απριλίου 1863 στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου πέθανε την ίδια ημέρα το 1933. Είναι εντυπωσιακό πώς ένας από τους πλέον γνωστούς ποιητές παγκοσμίως προτιμούσε να παραχωρεί τα ποιήματά του σε εφημερίδες και περιοδικά για να τα δημοσιεύουν ή έκανε αυτοσχέδιες έντυπες εκδόσεις που χάριζε σε όποιον εκτιμούσε. Μας διέσωσε ένα μοναδικό προσωπικό αρχείο των έργων του. Ο Αλεξανδρινός είναι πάντοτε επίκαιρος, καθώς τα κείμενά του διαβάζονται και αποτελούν σημείο αναφοράς και μελέτης για πανεπιστήμια, ιδρύματα και σχολεία σε όλο τον κόσμο.

Αρχείο Καβάφη, Ίδρυμα Ωνάση

ANNA AKHMATOVA

Η Μούσα

Τον ερχομό σου μες στη νύχτα καρτερώ
σε μια κλωστή θαρρώ κρέμεται η ζωή μου
νιότη, ελευθερία, δόξα, ας πάνε στο καλό.
Αγαπημένη εσύ, πλησίασε, έλα με τη φλογέρα
να την, που πέταξε το πέπλο της.
Στα μάτια με κοιτά προσεχτικά: Ρωτώ:
«Του Δάντη τις σελίδες υπαγόρευες εσύ;
Τους στίχους για την κόλαση;» Και απαντά. Εγώ.

Akhmatova, A. (1924). Στο Λαϊνά, Μ. (χ.χ.). *Ξένη ποίηση του 20ού αιώνα*.
Επιλογή από ελληνικές μεταφράσεις. Αθήνα: Λωτός.

*Η Μούσα. Διαβάζει η
Κατερίνα Σκυλογιάννη.*

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποιο είναι το πρόσωπο με το οποίο διαλέγεται το ποιητικό υποκείμενο και ποια συναισθήματα εκφράζει γι' αυτό; Να στηρίξετε την απάντησή σας με λέξεις-φράσεις του κειμένου.
2. Πώς αντιλαμβάνεστε την ερώτηση που απευθύνει το ποιητικό υποκείμενο;

*Δες αλλιώς τη
«Μούσα»*

Πορτρέτο της Akhmatova
από τον Modigliani.

Pablo Picasso, *Γυναίκα που γράφει*, 1934.
© Succession Picasso (Kunstmuseum, Βασιλεία).

ANNA ΑΚΗΜΑΤΟΒΑ (1889-1966)

Ρωσίδα ποιήτρια. Με τη λακωνική γραφή και το αντιηρωικό ύφος της περιέγραψε τα μεγάλα ανθρώπινα αισθήματα και ενσάρκωσε το τραγικό πνεύμα της Ρωσίας του 20ού αιώνα. Μετουσιώνοντας το προσωπικό της δράμα σε συλλογική εμπειρία, κατάφερε να εκφράσει μέσα από τα ποιήματά της τον πόνο ενός ολόκληρου λαού, που την ανακήρυξε «αγία», μαθαίνοντας απέξω τους στίχους της και απαγγέλλοντάς τους κρυφά.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

[Είμαστε κάτι...]

Είμαστε κάτι ξεχαρβαλωμένες
κιθάρες. Ο άνεμος, όταν περνάει,
στίχους, ήχους παράφωνους ξυπνάει
στις χορδές που κρέμονται σαν καδένες.

Είμαστε κάτι απίστευτες αντένες.
Υψώνονται σα δάχτυλα στα χάη,
στην κορυφή τους τ' άπειρο αντηχάει,
μα γρήγορα θα πέσουνε σπασμένες.

Είμαστε κάτι διάχυτες αισθήσεις,
χωρίς ελπίδα να συγκεντρωθούμε.
Στα νεύρα μας μπερδεύεται όλη η φύσις.

Στο σώμα, στην ενδύμηση πονούμε.
Μας διώχνουνε τα πράγματα, κι η ποίησις
είναι το καταφύγιο που φθονούμε.

Καρυωτάκης, Κ.Γ. (1993 [1927]). *Ποιήματα και πεζά*. Επιμέλεια: Γ.Π. Σαββίδης.
Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας/Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη.

Είμαστε κάτι... Διαβάζει ο Ιωάννης Γκιώνης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ο ποιητής χρησιμοποιεί στις δύο πρώτες στροφές ηχητικές εικόνες για να μιλήσει για την ποίηση. Αφού τις εντοπίσετε, να συζητήσετε για τον τρόπο με τον οποίο ο Καρυωτάκης βλέπει την τέχνη του.
2. Να εργαστείτε σε ομάδες και να συζητήσετε τους δύο τελευταίους στίχους του ποιήματος.
3. Ποιο είναι το δικό σας καταφύγιο; Να γράψει κάθε ομάδα ένα μύθο με τη λέξη «καταφύγιο».
4. Να παρατηρήσετε το έργο του Picasso *Ο ποιητής*. Πώς πιστεύετε ότι συνομιλεί με το ποίημα του Καρυωτάκη; Ποιες λέξεις-φράσεις του ποιήματος θα επιλέγατε για να δώσετε τον δικό σας τίτλο στον πίνακα;

Pablo Picasso, *Ο ποιητής* (1912)

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ (1896-1928)

Ποιητής του Μεσοπολέμου. Σπούδασε νομικά και εργάστηκε ως δημόσιος υπάλληλος. Παρ' όλη τη σύντομη ζωή του, επέδρασε καταλυτικά στους ομοτέχνους του, σύγχρονους και μεταγενέστερους. Τα έργα του *Νηπενθή* (1921) και *Ελεγεία και Σάτιρες* (1927) άνοιξαν δρόμους για την ανανέωση της ελληνικής ποίησης.

VIRGINIA WOOLF

Ένα δικό σου δωμάτιο

(απόσπασμα)

Το βιβλίο *Ένα δικό σου δωμάτιο* βασίζεται σε δύο κείμενα που διαβάστηκαν στον Σύλλογο Τεχνών στο Νιούνχαμ και την Οντάα του Γκίρτον τον Οκτώβριο του 1928. Η Βιρτζίνια Γουλφ κατόπιν τροποποίησε και εμπλούτισε αυτά τα επαναστατικά για την εποχή τους κείμενα, που πραγματεύονται με εντυπωσιακό τρόπο το θέμα γυναίκες και πεζογραφία.

Η γυναίκα λοιπόν που είχε γεννηθεί με το χάρισμα της ποίησης τον δέκατο έκτο αιώνα ήταν μια γυναίκα δυστυχημένη, μια γυναίκα που θρискόταν σε πόλεμο με τον ίδιο τον εαυτό της. Όλες οι συνθήκες της ζωής της, όλα τα προσωπικά της ένστικτα, ήταν εχθρικά προς την ψυχική κατάσταση που χρειάζεται για να ελευθερώσει ό,τι υπάρχει μέσα στο πνεύμα μας. Αλλά ποια είναι η ψυχική εκείνη κατάσταση που είναι και η πιο ευνοϊκή για την πράξη της δημιουργίας; ρώτησα.

Μπορεί να έχει κανείς κάποια ιδέα για την κατάσταση που βοηθάει και κάνει δυνατή την παράξενη αυτή δραστηριότητα; Εδώ άνοιξα τον τόμο που περιείχε τις Τραγωδίες του Σαίξπηρ. Ποια ήταν, για παράδειγμα, η ψυχική κατάσταση του Σαίξπηρ, όταν έγραφε τον *Ληρ* και το *Αντώνιος και Κλεοπάτρα*; Δεν υπάρχει αμφιβολία πως επρόκειτο για την ευνοϊκότερη προς την ποίηση ψυχική κατάσταση που υπήρξε ποτέ. Αλλά ο ίδιος ο Σαίξπηρ δεν έχει πει τίποτα σχετικά μ' αυτό. Μόνο τυχαία, τελείως κατά τύχη ξέρουμε ότι «δεν έσβησε ποτέ ούτε γραμμή». Και πράγματι ποτέ δεν είχε ειπωθεί τίποτα από τον ίδιο τον καλλιτέχνη για την ψυχική του διάθεση, μέχρι τον δέκατο όγδοο αιώνα ίσως. Εκείνος που άρχισε κάτι τέτοιο ήταν πιθανόν ο Ρουσό. Όπως κι αν έχει το πράγμα, τον δέκατο ένατο αιώνα η αυτεπίγνωση είχε φτάσει σε τέτοιο σημείο που ήταν πια συνηθισμένο για τους ανθρώπους των Γραμμάτων να περιγράφουν τις ψυχικές τους διαθέσεις σε εξομολογήσεις και αυτοβιογραφίες. Γράφονταν επίσης οι ζωές τους και, μετά τον θάνατό τους, εκδιδόταν η αλληλογραφία τους. Έτσι, παρόλο που δεν ξέρουμε τι πέρασε ο Σαίξπηρ όταν έγραφε τον *Ληρ*, ξέρουμε πάντως τι πέρασε ο Καρλάιλ όταν έγραφε τη *Γαλλική Επανάσταση*. Τι πέρασε ο Φλομπέρ όταν έγραφε τη *Μαντάμ Μποβαρί*. Τι περνούσε ο Κητς όταν προσπαθούσε να γράψει ποίηση ενάντια στον επερχόμενο θάνατο και την αδιαφορία του κόσμου.

Και συμπεραίνει κανείς απ' αυτήν την τεράστια σύγχρονη λογοτεχνία εξομολογήσεων και αυτοανάλυσης ότι το να γράφει ένα έργο μεγαλοφυές αποτελεί σχεδόν πάντοτε κατόρθωμα, που παρουσιάζει αφάνταστες δυσκολίες. Τα πάντα αντίκεινται στην πιθανότητα ότι το έργο

θα βγει απ' το μυαλό του συγγραφέα ατόφιο κι ολόκληρο. Οι υλικές καταστάσεις είναι κατά γενικό κανόνα αντίθετες προς αυτό. Σκύλοι γαβγίζουν, άνθρωποι διακόπτουν· πρέπει να βγάλει κανείς λεφτά· μετά χάνει την υγεία του. Επιπλέον, κάτι που οξύνει όλες αυτές τις δυσκολίες και κάνει το βάρος τους ακόμη μεγαλύτερο είναι και η γνωστή αδιαφορία του κόσμου. Ο κόσμος δεν ζητάει απ' τους ανθρώπους να γράψουν ποιήματα, μυθιστορήματα και βιβλία ιστορίας· δεν του χρειάζονται. Δεν τον νοιάζει αν ο Φλωμπέρ θα βρει τη σωστή λέξη ή όχι, ή αν ο Καρλάιλ επαληθεύει προσεχτικά τούτο ή εκείνο το γεγονός. Όπως είναι φυσικό, δεν πληρώνει για κάτι που δεν θέλει. Κι έτσι ο συγγραφέας, ο Κητς, ο Φλομπέρ, ο Καρλάιλ, υποφέρει κάθε μορφή περισπασμού και αποθάρρυνσης, ιδιαίτερα κατά τα δημιουργικά χρόνια της νιότης. Απ' αυτά τα βιβλία της ανάλυσης και των εξομολογήσεων βγαίνει μια κατάρρα, μια κραυγή αγωνίας «Μεγάλοι ποιητές, μες στη μιζέρια τους νεκροί» – να ποιο είναι το ρεφρέν του τραγουδιού τους. Αν παρ' όλα αυτά, μπορέσει να διασωθεί κάτι, τότε αυτό αποτελεί σωστό θαύμα, και είναι πιθανόν πως κανένα βιβλίο δεν γεννιέται ακέραιο και ολόκληρο, όπως το είχε συλλάβει ο συγγραφέας του.

Για τις γυναίκες όμως, σκέφτηκα, κοιτάζοντας τα άδεια ράφια, οι δυσκολίες αυτές γίνονταν αφάνταστα πιο τρομαχτικές. Πρώτ' απ' όλα, το να έχει μια γυναίκα ένα δικό της δωμάτιο, πολύ περισσότερο δε ένα δωμάτιο ήσυχο ή απομονωμένο απ' τους θορύβους, ήταν κάτι το αδύνατο, ακόμα και μέχρι τις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα, εκτός κι αν οι γονείς της ήταν εξαιρετικά πλούσιοι ή από πολύ μεγάλο τζάκι. Μια και το χαρτζηλίκι της, που εξαρτιόταν απ' την καλή θέληση του πατέρα της, ήταν αρκετό ίσα ίσα για να ντυθεί, της ήταν απαγορευμένη η ανακούφιση που έβρισκαν ακόμα κι ο Κητς ή ο Τένισον ή ο Καρλάιλ, που ήταν όλοι τους φτωχοί, σε μια πεζοπορία, σ' ένα ταξιδάκι στη Γαλλία, στην ανεξάρτητη στέγη που, αν και αρκετά φτωχική, τους προστάτευε από τις απαιτήσεις και την τυραννία της οικογένειας. Αυτές οι υλικές δυσκολίες ήταν τρομαχτικές· οι πνευματικές δυσκολίες όμως ήταν πολύ χειρότερες. Η αδιαφορία του κόσμου, που ο Κητς κι ο Φλομπέρ κι άλλοι μεγαλοφυείς άντρες το 'βρισκαν τόσο δύσκολο να την υποφέρουν ήταν, στην περίπτωσή της, όχι πια αδιαφορία, αλλά εχθρότητα. Ο κόσμος δεν έλεγε σ' αυτήν, όπως σ' εκείνους, Γράψε, αν θέλεις· εμένα το ίδιο μου κάνει. Ο κόσμος έλεγε, καγχάζοντας, Θα γράψεις; Και ποιος ο λόγος να γράψεις;

Woolf, V. (1982 [1929]). *Ένα δικό σου δωμάτιο (A Room of One's Own)*, μτφρ. Μ. Δαλαμάγκα. Αθήνα: Οδυσσεάς.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Για ποιους λόγους, κατά τη Woolf, η συγγραφή είναι «κατόρθωμα»;
2. «Ο κόσμος δεν ζητάει από τους ανθρώπους να γράφουν». Εσείς, ως αναγνώστες, συμμερίζεστε αυτή την άποψη της συγγραφέα; Να απαντήσετε σε ένα δικό σας κείμενο 120 λέξεων, στο οποίο θα τεκμηριώσετε την άποψή σας με επιχειρήματα και παραδείγματα.

Οι δυσκολίες
της συγγραφής

Πηγή: Shutterstock

Vincent Van Gogh -
Ένα δικό σου δωμάτιο

VIRGINIA WOOLF (1882-1941)

Αγγλίδα μυθιστοριογράφος και δοκιμιογράφος. Μαζί με τον Marcel Proust και τον James Joyce υπήρξε από τους πρωτοπόρους που ανανέωσαν το ευρωπαϊκό μυθιστόρημα του 20ού αιώνα. Υιοθέτησε την αφηγηματική τεχνική του «εσωτερικού μονολόγου». Τα πιο γνωστά της έργα είναι τα μυθιστορήματα *Η κυρία Νταλογουέι* (1925), *Μέχρι τον Φάρο* (1927) και *Ορλάντο* (1928), που την καθιέρωσαν ως δεσπόζουσα μορφή του μοντερνισμού και του φεμινισμού. Από τα δοκίμιά της ξεχωρίζει το *Ένα δικό σου δωμάτιο* (1929).

Η Virginia Woolf
με μια άλλη ματιά

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗΣ

[Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει...]

Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει φεύγουμε,
 σημαίνει εγκαταλείπουμε τον αγώνα,
 παρατάμε τη χαρά στους ανίδεους,
 τις γυναίκες στα φιλιά του ανέμου
 και στη σκόνη του καιρού.

Σημαίνει πως φοβόμαστε
 και η ζωή μάς έγινε ξένη,
 ο θάνατος βραχνάς.

Σαραντάρης, Γ. (1961 [1939]). *Ποιήματα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει...
 Διαβάζει η Γεωργία Βιλλιώτη.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να καταγράψετε τα ρήματα του ποιήματος που είναι σε α΄ πληθυντικό πρόσωπο. Στη συνέχεια, στην ολομέλεια της τάξης, να τα συσχετίσετε με το νόημα και να συζητήσετε τις παρατηρήσεις σας.
2. Να εργαστείτε σε ομάδες και να αντιγράψετε τον ορισμό της λέξης «ποιητής/ποιήτρια» από δύο διαφορετικά ερμηνευτικά λεξικά. Στη συνέχεια, να δώσετε τον ορισμό του ποιητή/της ποιήτριας σύμφωνα με τον Γιώργο Σαραντάρη.

Θυμάσαι τι είναι η
 ποίηση; Διαβάζει η
 Κατερίνα Σκυλογιάννη.

Εγώ δεν είμαι ποιητής

Ποιήματα ποιητικής

Τα «ποιήματα ποιητικής» μας επιτρέπουν να κρυφοκοιτάξουμε μέσα στο ποιητικό εργαστήριο. Είναι ποιήματα αναστοχαστικά, καθώς σε αυτά εκτίθεται ο προβληματισμός του δημιουργού για τη λειτουργία, τον ρόλο ή τον σκοπό της ποίησης και του ποιητή, για τις διαδικασίες της γραφής και της ανάγνωσης, για τις ενδεχόμενες δυσκολίες, τις προκλήσεις ή τα αδιέξοδα που αντιμετωπίζει. Επίσης, είναι ποιήματα που συνομιλούν με άλλα του ίδιου ή άλλων ποιητών, παλαιότερων ή νεότερων, είτε άμεσα είτε έμμεσα.

Για παράδειγμα, όταν ο Καρυωτάκης γράφει «κι η ποίηση είναι το καταφύγιο που φθονούμε», ο Εμπειρικός «Η ποίηση είναι ανάπτυξις στίλβοντος ποδηλάτου», ο Αναγνωστάκης «(Γιατί η ποίηση δεν είναι ο τρόπος να μιλήσουμε, αλλά ο καλύτερος τοίχος για να κρύψουμε το πρόσωπό μας)» ή ο Παυλόπουλος «Μα η Ποίηση είναι μια πόρτα ανοιχτή», ο αναγνώστης γίνεται κοινωνός του τρόπου με τον οποίο ο δημιουργός αντιλαμβάνεται και νιώθει την τέχνη του και τη λειτουργία της.

Giorgio de Chirico,
Ο ποιητής και η μούσα του (1925)
Μουσείο Τεχνών, Φιλαδέλφεια, ΗΠΑ

Henri Rousseau, *Η μούσα εμπνέοντας τον ποιητή* (1909), Kunstmuseum, Βασιλεία. Ο Γάλλος ποιητής Guillaume Apollinaire (1880-1918) και η μούσα του, Γαλλίδα ζωγράφος Marie Laurencin

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗΣ (1908-1941)

Ποιητής και φιλόσοφος. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, αλλά έπειτα από λίγα χρόνια η οικογένειά του εγκαταστάθηκε στην Μπολόνια. Γνωρίζοντας καλύτερα τα ιταλικά παρά τα ελληνικά, ήρθε στην Ελλάδα και πήρε ενεργό μέρος στις πνευματικές ζυμώσεις της δεκαετίας του 1930. Το 1940 υπηρέτησε στην πρώτη γραμμή του μετώπου και πέθανε έναν χρόνο μετά από τις κακουχίες του αλβανικού Μετώπου. Ο Σαραντάρης ενθάρρυνε με θέρμη τους νέους λογοτέχνες να γράφουν και πρωτοπαρουσίασε ο ίδιος τον Οδυσσέα Ελύτη στον λογοτεχνικό κύκλο του. Κατατάσσεται στους διανοούμενους της Γενιάς του '30.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

Η γλώσσα στην ποίησή μας

Σε διάφορους καιρούς ζητήθηκε από τον ποιητή να κάμει μαζί με την ποίηση και ποικίλα πράγματα: να είναι μάγος, να είναι προφήτης, να είναι κοινωνικός αναμορφωτής λ.χ. Δεν είναι το δέμα μου να εξετάσω τώρα ποια άλλα πράγματα πρέπει να κάνει ο ποιητής. Θα περιοριστώ στην ποίησή του. Κι εδώ νομίζω πως ένα πράγμα τουλάχιστο είναι βέβαιο: ο ποιητής δεν έχει άλλο τρόπο να πράξει παρά με τη γλώσσα που μιλούν οι άνθρωποι που βρίσκονται γύρω του. Πάνω σ' αυτή τη γλώσσα θα ριζώσει και θα βλαστήσει η δική του λαλιά που τον εκφράζει. Μεταχειρίστηκα τα ρήματα *ριζώνω* και *βλασταίνω* στην κυριολεξία τους, με την έννοια μιας φυσικής λειτουργίας, που είναι αντίθετη με το τεχνητό ή το μηχανικό. Αν είναι φυτό, ένα ποίημα μας ενδιαφέρει όχι μόνο από τη μεριά του καρπού, αλλά και από τη μεριά της ρίζας.

Έτσι, στο ξεκίνημά του, ο ποιητής βρίσκεται σ' έναν κόσμο που του παρέχει τη γλώσσα που δ' αρχίσει να χρησιμοποιεί. Αυτή τον συνδέει με τους άλλους, αυτή δίνει σάρκα στον καημό του, στον πόνο του, στη χαρά του· την αγαπά; είναι η ανθρωπιά του. Ωστόσο, καθώς προχωρεί, προσπαθεί να διαλέξει τις λέξεις που έχουν τη δική του αφή, το δικό του βάρος· τις ψάχνει ολοένα πιο βαθιά μέσα του. Γυρεύει, και καθώς γυρεύει αισθάνεται πως ο κόσμος όπου ζει του προσφέρει ένα πλήθος φωνές, αλλά καμιά δεν είναι η δική του. Στα νιάτα του ήταν ευκολότερο· μιμούνταν εκείνες από τις φωνές των άλλων που του άρεσαν περισσότερο. Τώρα νιώθει, παραμερίζοντάς τις, πως ο εαυτός του τείνει να είναι ολοένα και περισσότερο άλαλος, κι ωστόσο δεν μπορεί να γυρίσει πίσω· νιώθει πως πρέπει να περάσει από τη δοκιμασία της απόλυτης σιωπής για να βρει στο βυθό τι είναι πραγματικά ο ίδιος. Κάθε ατόφιος ποιητής περνά, νομίζω, τέτοιες κρίσεις· γι' αυτό λέμε πως κάθε ποίημα που γράφουμε είναι σα να ήταν το τελευταίο. Αφού ο ποιητής αφομοιώσει τα πράγματα που έχει μαζέψει η ιδιοσυγκρασία του από τον γύρω κόσμο, φτάνει στη στιγμή που θα νιώσει το κενό μέσα του, που θα νιώσει ότι βρίσκεται στο σκοτεινό δάσος, όπως έλεγα κάποτε, στη «selva oscura», μόνος και αβοήθητος – ότι πρέπει να το εμπιστευτεί αυτό το κενό, επί ποινή θανάτου. Είναι η πιο δύσκολη στιγμή του, αυτός ο αγώνας για να βρει εκείνη τη φωνή που ταυτίζεται και σοφιλιάζεται¹ με τα πράγματα που θέλει να δημιουργήσει, ή, αν θέλουμε, που δημιουργεί τα πράγματα ονομάζοντάς τα. Το ακραίο όριο όπου τείνει ο ποιητής, είναι να μπορέσει να πει «γεννηθήτω φως» και να γίνει φως.

Η γλώσσα στην ποίησή μας.
Διαβάζει η Κατερίνα
Σκυλογιάννη.

Σεφέρης, Γ. (1984 [1965]). *Η γλώσσα στην ποίησή μας.*
Στο *Δοκίμες. Δεύτερος τόμος* (1948-1971). Αθήνα: Ίκαρος.

1. **σοφιλιάζεται:** συναρμόζεται.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Στο πλαίσιο της ομάδας σας, να καταγράψετε τα στάδια της εξέλιξης του ποιητή από το ξεκίνημά του έως την ωριμότητα, όπως παρουσιάζονται στο κείμενο του Σεφέρη.
2. Στην ολομέλεια της τάξης, σε μια διαδικασία «ιδεοθύελλας», να πείτε ποιο νόημα έχει, κατά τη γνώμη σας, η φράση «γεννηθήτω φως» στο τέλος του κειμένου.

Περί της ποιητικής
δημιουργίας

«Το δοκίμιο δεν έχει χαρακτήρα επιστημονικής μελέτης και δεν εκφράζεται με τον αυστηρό τρόπο που χαρακτηρίζει κάθε επιστημονικό μελέτημα ή άρθρο. Αντίθετα, είναι κυρίως προϊόν και αποτέλεσμα προσωπικού στοχασμού. Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει ότι στο δοκίμιο υπάρχει μια ιδιαίτερα χαρακτηριστική απόχρωση προσωπικών-υποκειμενικών σκέψεων. [...] όταν το δοκίμιο δεν ακολουθεί αυστηρά τη μορφή της δοκιμιακής γλώσσας αλλά αναπτύσσει το θέμα του με τρόπο πιο άνετο και ελεύθερο, αποκτά μιαν εντονότερη λογοτεχνική χροιά. [...] Πατέρας του σύγχρονου δοκιμίου θεωρείται ο Γάλλος συγγραφέας του Ιβού αι. Michel de Montaigne, ο οποίος επινόησε και τον όρο “δοκίμιο” (essai). Στα χρόνια του μεσοπολέμου το δοκίμιο γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη στη χώρα μας».

Παρίσης, Ι., & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Υπ. Παιδείας-ΙΤΥΕ Διόφαντος.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ (1900-1971)

Ο Γιώργος Σεφεριάδης, όπως ήταν το πραγματικό όνομα του Γιώργου Σεφέρη, γεννήθηκε στη Σμύρνη. Σπούδασε Νομικά στο Παρίσι και ακολούθησε καριέρα διπλωμάτη. Στα ελληνικά γράμματα εμφανίστηκε το 1931 με την ποιητική συλλογή *Στροφή* σε 200 αντίτυπα αριθμημένα, που αποδείκνυε την ιδιαιτερότητα της ποιητικής του γραφής. Η ποίησή του με έναν τόνο ήρεμο και χαμηλό αποτυπώνει τις αγωνίες του ποιητή για την τραγική μοίρα του ελληνικού λαού και για το μέλλον του ανθρώπου. Ο Σεφέρης έλαβε πολλά ελληνικά και ξένα βραβεία και τιμήθηκε με το Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1963, πρώτη φορά που η Σουηδική Ακαδημία απένειμε αυτό το βραβείο σε Έλληνα συγγραφέα.

ΜΙΛΤΟΣ ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ

Το κεφάλι του ποιητή

Έκοψα το κεφάλι μου
το 'βαλα σ' ένα πιάτο
και το πήγα στο γιατρό μου

—Δεν έχει τίποτε, μου είπε,
είναι απλώς πυρακτωμένο
ρίξε το μέσα στο ποτάμι και θα ιδούμε

το 'ριξα στο ποτάμι μαζί με τους βατράχους
τότε είναι που χάλασε τον κόσμο
άρχισε κάτι παράξενα τραγούδια
να τρίζει φοβερά και να ουρλιάζει

το πήρα και το φόρεσα πάλι στο λαιμό μου

γύριξα έξαλλος τους δρόμους

με πράσινο εξαγωνομετρικό κεφάλι ποιητή

Σαχτούρης, Μ. (1988 [1971]). *Ποιήματα* (1945-1971). Αθήνα: Κέδρος.

*Το κεφάλι του ποιητή (οπτικοποίηση του
ποιήματος σε ταινία μικρού μήκους)*

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Πώς προσπαθεί να γιατρευτεί ο ποιητής; Καταφέρνει, τελικά, να ξεπεράσει το πρόβλημά του; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με στίχους του ποιήματος.
2. Ποιος στίχος ή ποια εικόνα του ποιήματος σας κάνει μεγαλύτερη εντύπωση; Γιατί;
3. Ο ποιητής Γιάννης Δάλλας, στη μελέτη του για τον Σαχτούρη, υποστηρίζει ότι η διάρθρωση της ποίησής του είναι «σκηνική» και «πως το ποίημά του απαρτίζεται από διαδοχικές σκηνές, η καθεμιά τους ευδιάκριτη από την άλλη. Είναι μια ακολουθία “λήψεων”, που δείχνει και την ιστορία του σαν μια υπόθεση εν κινήσει. Δεν λείπει παρά το μοντάρισμά τους από τον ποιητή». Να εργαστείτε σε ομάδες για να εντοπίσετε στοιχεία του ποιήματος που επιβεβαιώνουν την παραπάνω επισήμανση του Γιάννη Δάλλα.

Αυτοαναφορικότητα

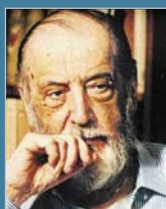
«Η λογοτεχνία είναι μια πρακτική με την οποία οι συγγραφείς επιχειρούν να ανανεώσουν τη λογοτεχνία και, ως εκ τούτου, αποτελεί έναν έμμεσο ή άμεσο στοχασμό πάνω στην ίδια τη λογοτεχνία. Τα λογοτεχνικά κείμενα μπορεί να πραγματεύονται τη διαδικασία δημιουργίας τους, τις συνθήκες συγγραφής τους, τη σχέση του δημιουργού με το έργο του και την τέχνη του, μέσα από αναφορές στην πράξη και στο φαινόμενο της δημιουργίας. Οι θεωρητικοί της λογοτεχνίας μιλούν για “συνομιλία μεταξύ των κειμένων”. Η αυτοαναφορικότητα δεν περιορίζεται μόνο στον στοχασμό περί της λογοτεχνικής πράξης, αλλά αφορά και την παράδοση με την οποία συνομιλεί ένα κείμενο, δηλαδή τα πρότυπα τα οποία ακολουθεί ή προσπαθεί να υπερβεί».

Culler, J. (2003). *Λογοτεχνική θεωρία. Μια συνοπτική εισαγωγή*.

Μετάφραση Κ. Διαμαντάκου, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Μελετώντας αυτοβιογραφικό
σημείωμα του Σαχτούρη

ΜΙΛΤΟΣ ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ (1919-2005)

Ποιητής. Στην ποίησή του προβάλλει ένα σύμπαν παράλογο, παραμορφωμένο και εφιαλτικό, γεμάτο με σύμβολα, «χρώματα, ζώα και μηχανές», μεταξύ πραγματικότητας και παραίσθησης. Η σαχτουρική ποίηση διαλέγεται με τη ζωγραφική, κυρίως τον Εξπρεσιονισμό και τον Υπερρεαλισμό. Ποιήματα του Σαχτούρη έχουν μελοποιηθεί από γνωστούς συνθέτες. Έργα του, ενδεικτικά: *Η λησμονημένη* (1945), *Με το πρόσωπο στον τοίχο* (1952), *Το σκεύος* (1971), *Χρωμοτραύματα* (1980), *Ανάποδα γυρίσαν τα ρολόγια* (1998).

ΜΕΛΠΩ ΑΞΙΩΤΗ

Η Κάδμω

(απόσπασμα)

Κάδεσαι τώρα στο τραπέζι το τρίκλινο που είναι κόντρα στον τοίχο, μπροστά σ' ένα παράθυρο. Και γράφεις. Πάντα κόντρα στον τοίχο. Οδός Αριστοτέλους, όταν δοκίμασες για πρώτη φορά τη γραφή, οδός Τιμολέοντος, εκεί που σε βρήκε ο θάνατος της καλύτερης φίλης σου, οδός Κεφαλληνίας που σε βρήκε ο πόλεμος, οδός Γκουφιέ, όπου έμενες εσύ στο κάτω μέρος του σπιτιού και πάνω κατοικούσε η άλλη φίλη σου, η Μάρω – που έμεινε στη μνήμη σου, και στην Ιστορία, τουφεκισμένη με το πολυβόλο από τον ξένο εχθρό, μέσα στην Κατοχή. Στον χώρο του Θυσιαστηρίου της Καισαριανής.

Εκείνο το τραπέζι το τρίκλινο το είχες πάρει τότε απ' το Μοναστηράκι – τι χρόνος ήταν, τρέχα γύρευε. Τότε ήταν που καθόσουν σ' ένα ψηλό σπίτι, κι ο κήπος από κάτω με την πασχαλιά που άνθιζε και φούντωνε κανονικά κάθε χρόνο. Εκείνη τη μέρα που κάθισες το πρώτο πρωινό, για πρώτη φορά στο τραπέζι, ήξερες τι θα γινόταν; Ήξερες ότι θα μπορούσες να γράφεις βιβλία δικά σου; Το συλλογιζόσουν, το 'λεγες, μα δεν το 'βαζε ο νους σου στα σίγουρα. Κάδεσαι τώρα, είναι νύχτα, κι αντίκρυ απ' το κρεβάτι σου ήρθαν αραδιασμένα όλα σου τα βιβλία, και σε κοιτάζουν με μάτια κατάπληκτα. Ελάχιστα κατασκευάσματα που είχανε τη χάρη να είναι ακόμα ζωντανά. Ελάχιστα είναι τα πράγματα που τους κάνει ο χρόνος το χατήρι να τα διατηρεί. Η κοντέσα Ιωάννα ντυ Μπαρρύ, ευνοούμενη του βασιλέα Λουδοβίκου ΙΕ', όταν την ανέβαζαν στη λαιμητόμο, «Κύριε δήμιε, –εφώναξε με μια γλυκιά φωνή– αφήστε με ακόμα μια στιγμούλα!».

Μα τι να έγινε αλήθεια, όλο εκείνο το τυπωμένο χαρτί, αφημένο μέσα σε μια αποθήκη στην οδόν Μπενάκη, πάνω σε κάτι ράφια, ή και πεταμένο κατάχαμα, να σαπίζει το χαρτί, να γεμίζει λεκέδες, τρύπες απ' τα μαμούνια... Αλλά κι εκείνος ο θρήνος που ακούγεται, αν προσέξεις καλά, απ' τα βιβλία τ' αδιάβαστα... Και όμως περιμένουν με τόση υπομονή! Σαν τις γριές μες στο σπίτι τους, που δε βγαίνουν πια το κατώφλι, και καρτερούν πως κάποιος θα 'ρθει να κουβεντιάσουν για κείνα τα χρόνια τα παλιά. Ας ήταν και για κοροϊδία, και χωρίς σέβας, χωρίς περιέργεια, αλλά ας πήγαινε τελospάντων κάποιος να χτυπήσει την πόρτα τους!

Ας μην υπάρχει πια αυτή η ανικανότητα, ας έρθουν οι λέξεις της γλώσσας σου, τα ονόματα, τα χρόνια. Ας έμενε τουλάχιστον μονάχα η ουσία: να ξεχνάς, αλλά για να θυμάσαι καλύτερα. Όλα σαν ένα παραμύθι πιο αληθινό κι απ' τη ζωή, μες στη δολούρα της μνήμης.

Όλους εκείνους τους τύπους που κατασκεύασες εσύ με τόση ξενοιασιά, βρίσκονται τώρα σκόρπιοι μέσα στα βιβλία σου, περιφέρονται στους δρόμους, οι μασέλες τους κάθισαν, τα δόντια

τους πετιούνται προς τα έξω, με το ένα τους πόδι κουτσό, με την ψυχή σφιγμένη, και ίσως να πουλούν μες στους δρόμους λαχεία. Για τις ανάγκες της ζωής.

[...]

Οι άνθρωποι που φεύγουν, αφήνουν τα βιβλία τους, τα σπίτια τους, τα παπούτσια, τα φορέματα, και οι συγγενείς τα δίνουν όλα αυτά τις Απόκριες, για να τα βάλουν οι μασκαράδες. Τα πουλούν έπειτα οι παλιατζήδες. Τα στοιβάζουν μέσα σε μεγάλες σιδερένιες κασέλες, φράγκα παλαικά, καμιζόλες με δαντέλες από τη Βενετία, ώσπου στο τέλος να τα πετάξουν στους τενεκέδες των σκουπιδιών. Μαζί με τα βιβλία σου, που τα είχες γράψει εσύ, και τώρα έχουν πάθει μια φοβερή ασθένεια: εσάπισαν.

Μα το περίεργο είναι πως όλα αυτά εσύ τα πιστεύεις, ενώ είναι μα την αλήθεια απίστευτα. Όλα ανακατεμένα, αναμνήσεις, καταστάσεις, ταξίδια, εξορίες, τύποι ξένοι κι ελληνικοί, που πήρανε τους δρόμους μιας αρκετά μακρόχρονης ή και παντοτινής εξορίας. «Το ελάχιστο» –είχε πει κάποιος ποιητής– «παραδεχθήκαμε το ελάχιστο».

Πόσος πόνος μέσα σε μια μόνο λέξη.

Τα πάντα, λοιπόν, έχουν αλλάξει όψη. Είσαι, είπαμε, καθιστή, με τα μάτιαμισόκλειστα και παρακολουθείς στο κενό, αντίκρυ σου, μια διπλή διεργασία: η ζωή που φτιάχνει βιβλία, τα βιβλία που φτιάχνουν τη ζωή.

Αξιώτη, Μ. (1972). *Η Κάδμω*. Φιλολογική επιμέλεια-επίμετρο-σχόλια Μ. Κακαβούλια. Αθήνα: Κέδρος.

Κάδμω. Διαβάζει η
Πολυξένη Μπίστα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. «η ζωή που φτιάχνει βιβλία, τα βιβλία που φτιάχνουν τη ζωή»: Να εργαστείτε σε ομάδες και, παρακολουθώντας τη ροή του κειμένου, να επιλέξετε από δύο φράσεις της Αξιώτη που αποτυπώνουν αυτή τη «διπλή διεργασία».

2. Στο απόσπασμα, η αφηγήτρια μιλάει σε δεύτερο πρόσωπο. Με δύο φράσεις του κειμένου, επιβεβαιώστε την παρακάτω τοποθέτηση της μελετήτριας: «Η φωνή της Αξιώτη υπήρξε εξαρχής πολλαπλή [...] Το β' πρόσωπο επιτρέπει τον περαιτέρω κατακερματισμό της φωνής και του προσώπου, με τρόπο βαθιά συμβολικό: το α' πρόσωπο σημαίνει το υποκείμενο, το β' πρόσωπο σημαίνει το υποκείμενο ως ξένο, άλλον, alter ego, εγώ είναι ένας άλλος» (Τιτίκα Δημητρούλια, Ιανός, 19.2.2016. Ομιλία στην παρουσίαση της έκδοσης της *Κάδμω*, φιλολογική επιμέλεια, επίμετρο, σχόλια Μαρία Κακαβούλια, Κέδρος 2015).

Natalia Goncharova, *Αυτοπροσωπογραφία με κίτρινα κρίνα* (1907-1908)
Εθνική Πινακοθήκη Τρετιακόφ (Μόσχα) © ADAGP, Paris and DACS, London 2019

ΜΕΛΠΩ ΑΞΙΩΤΗ (1905-1973)

Πεζογράφος. Άφησε με τη γραφή της ένα ιδιαίτερο αποτύπωμα στην ελληνική λογοτεχνία, ενώ βασικό άξονα του έργου της αποτέλεσε η μνήμη και η απόπειρα ανάπλασης του παρελθόντος. Εντάχθηκε στην ελληνική Αντίσταση, διώχτηκε για τις ιδέες της και, γι' αυτό, έζησε πολλά χρόνια σε χώρες της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης. Η γραφή της επηρεάστηκε από τις νεωτεριστικές τάσεις, όπως ο υπερρεαλισμός και ο εσωτερικός μονόλογος. Σημαντικά έργα της: *Δύσκολες νύχτες* (1938), *Το σπίτι μου* (1965), *Η Κάδμω* (1972).

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

Πρώτα-πρώτα

(απόσπασμα)

[Θ]α έλεγα ότι είναι χρέος του ποιητή, ακόμη και στον χώρο αυτόν, το γεωδαιτημένο¹ από τα όργανα ακριβείας που διαθέτει η σκέψη, ν' αποτολμά κινήματα της ψυχής αιφνιδιαστικά και ανεξέλεγκτα· να προκαλεί, επεμβαίνοντας μες στη σύνταξη, πρωτοδοκίμαστους κλυδωνισμούς· το ύφος του, η γλώσσα του, ν' αποκτούν κάτι από το σκίρτημα του νεανικού οργανισμού, τη φορά του πουλιού προς τα ύψη.

Φυσικά, ένα τέτοιο πράγμα δεν είναι χωρίς κινδύνους. Μπορεί το ιδανικό μου να ήταν ανέκαθεν η διαφάνεια και, στην Ποίηση, να μου έφτανε η καθαρότητα του ψυχισμού, που μπορούσε μια έκφραση να περικλείνει, για να πιστέψω πως την επέτυχα. Όμως η διαφάνεια των νοημάτων ήταν κάτι διαφορετικό· κι ώσπου να βρω κάποιον τρόπο ν' ανταποκριθώ σ' αυτήν γνώρισα περιπλανήσεις κι έφτασα σε υπερβολές που άφησαν βαδιά τα σημάδια τους πάνω στα πρώτα μου κείμενα. Καθώς τα ξαναδιαβάζω σήμερα, μαζί με τη γοητεία, που είναι φυσικό να φέρνει το ξαναζωντάνεμα μιας «ηρωικής εποχής», αισθάνομαι, την ίδια στιγμή, και μια έντονη απώθηση. Ενθουσιασμοί αδικαιολόγητοι, κάποτε, μπορώ να πω, και αντιπαθητικοί, φράσεις με απίδανο άλλα όχι, δυστυχώς, πάντοτε και αβίαστο μήκος, λυρικές εξάρσεις χωρίς αντίκρισμα, γλωσσικοί ακροβατισμοί και φραστικά πυροτεχνήματα, γενικά μια περίσσεια λόγου που, κοντά στ' άλλα, δε μ' άφησε ποτέ να μιλήσω με τρόπο ευθύγραμμο γι' αυτά που αποτελέσανε, πιστεύω, τα κίνητρα και τη δικαίωση της ζωής μου.

Δεν πειράζει· μήτε τ' απαρνιέμαι αυτά τα κείμενα μήτε δοκιμάζω, στη βασική τους δομή τουλάχιστον, να τα διορθώσω. Αντιπροσωπεύουν στα μάτια μου την εποχή που, για έναν έφηβο, το γράψιμο δεν μπορούσε να 'ναι παρά μια συνειδητή, αδιάλλακτη και αδιάκοπη άσκηση ανορθοδοξίας. Και αυτό έχει σημασία. Όταν έπιανα την πένα, θυμάμαι, ήθελα να αισθάνομαι πριν απ' όλα ελεύθερος. Έτσι σα να 'θγαινα στα βουνά και να μπορούσα να τσαγκρουνίζομαι στ' αγριοκλώναρα, να ζουπάω που και που κανένα μοσχομπίζελο, να δρασκελάω χαντάκια, να πίνω χουφτιές το καθαρό νερό. Ήθελα, στο βάθος, να τραγουδήσω αλλιώς απ' ό,τι τραγουδάνε οι άλλοι – κι ας ήτανε και φάλτσα. Θέλω να πω ότι το βάρος της γοητείας έπεφτε στην παράβαση· που σιγά - σιγά, με τα χρόνια, είδα ότι ήταν πολύ περισσότερο μια πρόγευση της βαδύτερης αλήθειας, που κουβαλά μέσα της η νεότητα χωρίς να το γνωρίζει, παρά μια σκέτη αυθαιρεσία, ώστε να την κρίνεις με συγκατάβαση και να την προσπεράσεις.

[...]

1. **γεωδαισία:** η μέτρηση και χαρτογράφηση της γήινης επιφάνειας, χωρομετρία (επιστημονικός όρος).

Η αγάπη στην ποίηση μου ήρθε από μακριά και, αν μπορεί να το πει αυτό κανένας, έξω απ' τη λογοτεχνία. Το συνειδητοποίησα μια μέρα καθώς τριγύριζα στις αίθουσες του Βρετανικού Μουσείου και βρέθηκα μπροστά σ' έναν πάπυρο πρασινωπό, αν θυμάμαι καλά, με χαραγμένο επάνω του αρκετά καθαρά ένα απόσπασμα της Σαπφώς. Ύστερα από τους σωρούς τα λατινικά χειρόγραφα που κατάπινα τα χρόνια εκείνα ένωθα μια πραγματική ανακούφιση· μου φαινότανε ότι ο κόσμος ίσιωνε κι έμπαινε στη σωστή του θέση. Αυτά τα λιγνόκορμα συμπαγή κεφαλαία συγκροτούσανε μια γραφική παράσταση διαυγή και μυστηριακή μαζί, που μου 'κανε νόημα φιλικό μέσ' από τους αιώνες. Σα να βρισκόμουν πάλι σ' ένα γιαλό της Μυτιλήνης και ν' άκουγα την κόρη του περιβολάρη μας να τραγουδά. Κι άξαφνα, όπως ένας ήχος ή μια μυρωδιά, πριν προλάβουμε να το καλοσκεφτούμε, ανασταίνουν μέσα μας μια θαμμένη από καιρό εντύπωση, ξανάβλεπα τον εαυτό μου μαθητή στο Δημοτικό Σχολείο να σκαλίζει τα βιβλία των μεγάλων και να στέκεται με απορία μπροστά σε μιαν ωδή του Πινδάρου.

Ελύτης, Ο. (1987 [1974]). Πρώτα-πρώτα... Στο *Ανοιχτά Χαρτιά*. Αθήνα: Ίκαρος.

*Ανοιχτά χαρτιά.
Διαβάζει η
Πολυξένη Μπίστα.*

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Πώς ξεκίνησε η αγάπη του Ελύτη για την ποίηση; Να ξετυλίξετε τους συνειρμούς με τους οποίους ο ποιητής κάνει αυτή την αναδρομή στο παρελθόν.
2. «Όταν έπιανα την πένα, θυμάμαι, ήθελα να αισθάνομαι πριν απ' όλα ελεύθερος», «Ήθελα, στο βάθος, να τραγουδήσω αλλιώς απ' ό,τι τραγουδάνε οι άλλοι – κι ας ήτανε και φάλτσα». Να συζητήσετε τα λόγια του ποιητή για το πώς ένωθε για τη γραφή στην εφηβεία του. Εσείς, πως μαθητές και μαθήτριες καλείστε να γράφετε πολλά και διαφορετικά κείμενα, έχετε την ίδια αίσθηση ελευθερίας; Να εκφράσετε με αυθόρμητο προφορικό λόγο την άποψή σας.

*Για την Ποίηση και τον Ποιητή
(ομαδική δραστηριότητα)*

«Το δοκίμιο προϋποθέτει πάντα μια θεώρηση από ψηλά ή από μακριά. [...] Προϋποθέτει μια γνώση, που να έχει με αδιάκοπον αγώνα βαδύνει τον εαυτό της, μια πείρα ζωής που να ξέρει και να διστάζει και να μάχεται την πραγματικότητα [...] Προϋποθέτει, τέλος, μια αισθητική καλλιέργεια, την απόλυτη γνωριμιά με τον λόγο, τη μαστοριά που δίνει στη φράση στερεότητα και σαφήνεια. [...] Η φιλοσοφία, η ιστορία, η τέχνη, η βιοτική εμπειρία, ο καθάριος λυρισμός κι ο στοχασμός ο καθάριος είναι χώροι όπου μπορεί να κινηθεί με την άνεσή του, γιατί τίποτε δεν του είναι ξένο, από τίποτε δεν έχει αλλοτριώσει την πολύμορφη του ενέργεια».

Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1993 [1946]). *Ομιλίες της γυμνής ψυχής. Δοκίμια*. Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Φίλων.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ (1911-1996)

Ποιητής και δοκιμιογράφος. Ασχολήθηκε, επίσης, με τη ζωγραφική και το κολάζ. Το 1979 τιμήθηκε με το Νόμπελ Λογοτεχνίας. Γεννήθηκε στην Κρήτη, με καταγωγή από τη Λέσβο, και η νησιωτική Ελλάδα αποτυπώνεται με ενάργεια στο ποιητικό του έργο. Υπηρέτησε ως έφεδρος αξιωματικός στο αλβανικό Μέτωπο και κινδύνεψε να χάσει τη ζωή του. Θήτευσε στον Υπερρεαλισμό και, επιλέγοντας εκείνα τα στοιχεία που ταίριαζαν στην ποιητική ιδιοσυγκρασία του, πέτυχε να ανανεώσει την ποιητική γλώσσα και το περιεχόμενο των έργων του. Εμβληματικό έργο του Ελύτη είναι το *Άξιον εστί* (1959), στο οποίο σημαντική θέση κατέχουν η ορθόδοξη παράδοση και η εκκλησιαστική γλώσσα. Σημαντικός αριθμός ποιημάτων του έχει μελοποιηθεί από σπουδαίους Έλληνες συνθέτες. Το θεωρητικό του έργο, που το χαρακτηρίζει η έρευνα της ποιητικής λειτουργίας και η συστηματοποίηση ενός ιδιαίτερου κόσμου αξιών, συγκεντρώθηκε σε δύο τόμους (*Ανοιχτά Χαρτιά*, *Εν Λευκώ*), ενώ οι μεταφράσεις του από τα αρχαία ελληνικά και από σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες ολοκληρώνουν τη δραστηριότητά του. Έργα του, ενδεικτικά: *Προσανατολισμοί* (1939), *Έξι και μία τύψεις για τον ουρανό* (1960), *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας* (1962), *Μαρία Νεφέλη* (1978), *Ανοιχτά χαρτιά* (1974), *Εν λευκώ* (1993).

ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ

Διερώτηση για να μην κάδομαι άεργος

Οπτικοποίηση του
ποιήματος σε ταινία
μικρού μήκους

Ποτέ στ' αλήθεια δεν το 'μαθα
τι είναι τα ποιήματα.
Είναι πληγώματα
είν' ομοιώματα
φενάκη
φρεναπάτη;
Φρενάρισμα ίσως;
ταραχώδη κύματα;
τι είναι τα ποιήματα;
Είν' εκδορές απλά γδαρσίματα;
είναι σκαψίματα;
Είναι ιώδιο; είναι φάρμακα;
είναι γάζες επίδεσμοι
παρηγοριά ή διαλείμματα;
Πολλοί τα βαλσαμώνουν ως μηνύματα.
Εγώ τα λέω ενθύμια φρίκης.

Καρούζος, Ν. (1994 [1979]). *Τα Ποιήματα Β'* (1979-1991). Αθήνα: Ίκαρος.

Γλωσσάρι για τη
«Διερώτηση»

Δες εικόνες για να
μην κάθεσαι άεργος

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να διαβάσετε τον ορισμό του Γ. Π. Σαββίδη για τα «ποιήματα ποιητικής». Να συζητήσετε σε ομάδες αν το ποίημα του Νίκου Καρούζου ανταποκρίνεται ή όχι σε αυτόν τον ορισμό και να εξηγήσετε το σκεπτικό σας στην ολομέλεια της τάξης.
2. Να γράψετε ένα δικό σας ποίημα με τίτλο «Τι είναι τα ποιήματα;», προσπαθώντας να διατηρήσετε τη βασική δομή του ποιήματος του Καρούζου (άρνηση, ερωτήσεις, καταφατικός ορισμός).
3. Να παρατηρήσετε τον πίνακα της Frida Kahlo *Πληγωμένο ελάφι* (σελ. 101). Πώς πιστεύετε ότι συνομιλεί με το ποίημα του Νίκου Καρούζου; Ποιες λέξεις-φράσεις ή ποιον στίχο του ποιήματος θα επιλέγατε για να δώσετε τον δικό σας τίτλο στον πίνακα;

Τα «ποιήματα ποιητικής» είναι, σύμφωνα με τον Γ. Π. Σαββίδη, «όλα τα ποιήματα που έχουν άμεσα ή έμμεσα ως αντικείμενο την ποιητική πράξη ή γενικότερα την καλλιτεχνική δημιουργία, τις προϋποθέσεις της, τις ατομικές και κοινωνικές συνθήκες και τις συνέπειές της».

Σαββίδης, Γ.Π. (1985). *Μικρά καβαφικά*, τόμος πρώτος. Αθήνα: Ερμής.

Αυτοαναφορικότητα στη μεταπολεμική ποίηση

ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ (1926-1990)

Ποιητής που εντάσσεται στην πρώτη μεταπολεμική γενιά και άφησε ισχυρό αποτύπωμα στα ελληνικά γράμματα. Κατά τη διάρκεια των γυμνασιακών του χρόνων έδρασε στην ΕΠΟΝ και εξορίστηκε στην Ικαρία (1947) και στη Μακρόνησο (1951). Η πρώτη του ποιητική συλλογή με τίτλο *Η επιστροφή του Χριστού* εκδόθηκε το 1954. Πολυγραφότατος, διακρίνεται για την ανανέωση του γλωσσικού ιδιώματος, με λόγο πυκνό, που συνδυάζει τη μεταφυσική αγωνία με την ορθόδοξη παράδοση. Έργα του, ενδεικτικά: *Ο υπνόσακκος*, *Λευκοπλάστης για μικρές και μεγάλες αντινομίες*, *Φαρέτριον* κ.ά.

ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ

«*Βασιλεύς ή στρατιώτης;*» *Σημειώσεις, σκέψεις, σχόλια
για τη λογοτεχνία*

(απόσπασμα)

Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΓΡΑΦΗ

ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΑΜΕΝΗ ΠΑΝΔΩΡΑ¹

Ο άνθρωπος που γράφει, όταν είναι γυναίκα, κουβαλά μια πελώρια τσάντα και την ανοίγει. Άλλωστε και η μυθική Πανδώρα άνοιξε κάποτε την τσάντα της, όπου εφύλασσε το πορτοφόλι, το ημερολόγιο, τις αποδείξεις, το καρνέ, κλειδιά, γυαλιά του ήλιου, την ταυτότητά της.

Ο άνθρωπος λοιπόν που γράφει, όταν είναι γυναίκα, ανοίγει την τσάντα της έτσι όπως γράφει ένα βιβλίο: το πορτοφόλι, το ημερολόγιο, τα κλειδιά, όλα θα υπάρξουν στις μελλοντικές σελίδες. Ίσως λίγο πιο πίσω από τις τυπωμένες λέξεις, όπως όταν βάλουμε ένα χαρτονόμισμα στο φως και δούμε στον φαινομενικά άσπρο κύκλο να διαγράφεται ένα αρχαίο κεφάλι.

Ας προχωρήσουμε την αρχική εικόνα. Ο άνθρωπος που γράφει, όταν είναι γυναίκα, ανοίγει το φορτίο της με τα μικρά και άχρηστα για τους άλλους καθημερινά της αντικείμενα, που οροδετούν το δικό της σύστημα ζωής, και τα φωτίζει μ' άλλον τρόπο. Που σημαίνει, από τη μια μεριά ότι τους σβήνει την ασημαντότητα που γενικά θεωρείται πως έχουν, και από την άλλη ότι τους ανάβει το εννοιολογικό και ψυχολογικό φορτίο που αυτή νομίζει πως έχουν. Το εννοιολογικό και ψυχολογικό φορτίο που έχει ο δικός της κόσμος, είναι αυτή η ίδια – όπως λόγου χάριν σε μια φυλή το μαγικό φορτίο των αντικειμένων και οι τελετές είναι το επίπεδο γνώσης της φυλής εκείνης, που αρθρώνεται σ' ένα σύστημα σκέψης εξίσου αξιόλογο στον τρόπο άρθρωσής του με το σύστημα σκέψης της λευκής φυλής. Η διαδικασία που ακολουθεί η γυναίκα που γράφει έχει ένα στοιχείο υπερβολής. Δηλαδή το δήθεν ασήμαντο νεκρώνεται για να ξαναγεννηθεί με καινούργια σημασία, λες και αυτό γίνεται για να μην ξεχνά η γυναίκα συγγραφέας τη μακρινή της σχέση με τη λατρεία του Άδωνη. Κάθε αντικείμενο μεταμορφώνεται όπως εκείνη το φαντάζεται, όπως ορίζει δηλαδή η μνήμη της και η επιθυμία για τον εαυτό της.

Ο άνθρωπος λοιπόν που γράφει, όταν είναι γυναίκα, ανοίγει μια πελώρια τσάντα, απ' όπου βγάξει, εκτός από τα όσα είπαμε πιο πάνω, πλυντήρια, κατσαρόλες, έπιπλα, σφουγγαρόπα-

1. Το κείμενο διαβάστηκε σε εκδήλωση του Φιλοπρόοδου Ομίλου Υμηττού με θέμα *Η γυναικεία γραφή*, Φεβρουάριος 1982, στην οποία συμμετείχαν η Μάρω Δούκα και η Λένα Κοκκίνη. Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Η λέξη*, Αθήνα, Ιούνιος 1982, τχ. 145, σσ. 364-367.

να, εσώρουχα, τις μυρωδιές από τα εξάσια ή από τα καμένα της φαγητά, τη λιβιδινική της σχέση με το υπαρκτό ή ανύπαρκτο μωρό της, τις ερωτικές της σχέσεις όλες αδιαίρετα αλλά και καθεμιά ξεχωριστά, τις προηγούμενες γυναίκες της οικογένειάς της, άλλες γριές και άλλες πεθαμένες, τον πατέρα και τα αδέρφια, τ' αρσενικά και δηλυκά της πρότυπα όπως κατά περιόδους διαμορφώνονται, τους φίλους γυναίκες, άντρες ή ομοφυλόφιλους που έχουν φύγει ή έχουν μείνει στη ζωή της, την ένταξή της και την αποχώρηση από κόμματα ή ομάδες – και για να κλείσει ο κύκλος ξαναβγάζει πλυντήρια, σφουγγαρόπανα, έπιπλα, κλειδιά, γυαλιά του ήλιου κ.λπ. Μέσα απ' αυτόν τον τοκετό της τσάντας θα υπάρξει η ιστορία, μέσα από τη δική της βουδή, ανυπόληπτη συχνά και ιδιόρρυθμη ταξική πάλη με το περιβάλλον θα φιλτραριστεί η πάλη των τάξεων, ο κίνδυνος της εξουσίας, κι άλλα. Μέσα από τον έρωτα ή, για να το πούμε πιο καλά, μέσα από την ήττα της αγάπης. Η ομολογία αυτής της ήττας είναι σταθερός σχεδόν τόπος στη λογοτεχνία των γυναικών. Δύσκολα υπάρχει αυτό που λέμε «νίκη» ή «εξουσία» σ' ένα μη στρατευμένο γυναικείο κείμενο.

Αν η γυναίκα που γράφει θεωρεί τη λογοτεχνία κύριο άξονα της ζωής της, δεν έχει, κατά τη γνώμη μου, άλλο δρόμο να διαλέξει από τη λογοτεχνία. Έτσι θα εκφράσει με τον πιο επαναστατικό τρόπο τον εαυτό της, μέσα από την τέχνη. Η γυναίκα λοιπόν συγγραφέας δεν πρέπει να ντρέπεται για την οποιαδήποτε φαντασία της, γιατί αυτό ακριβώς εξυπηρετεί και την ανδροκρατούμενη κοινωνία και την ανδροκρατούμενη λογοτεχνία. Ίσως θα μπορούσαμε να πούμε ότι το πιο σημαντικό στο γυναικείο γράψιμο είναι το φανέρωμα του ασυνειδήτου της και ο αλογόκριτος, όσο γίνεται πιο πολύ, συνδυασμός του με το συνειδητό μέσα από τη συμβολική γλώσσα της τέχνης.

Στην ελληνική μυθολογία ο Δίας αποφάσισε να τιμωρήσει τον Προμηθέα, που έκλεψε από τους θεούς τη φωτιά, τον αδερφό του Επιμηθέα και μαζί μ' αυτούς όλο το ανθρώπινο γένος. Έτσι, κατά διαταγή του Δία, ο Ήφαιστος έφτιαξε από πηλό και νερό το άγαλμα μιας νεαρής γυναίκας και οι υπόλοιποι θεοί και θεές στόλισαν το άγαλμα της Πανδώρας με χιτώνες, πέπλα, κοσμήματα, λουλούδια, καθώς επίσης και με την ικανότητα να προκαλεί τον αντρικό πόθο, με τη γνώση της υφαντικής, με ξεδιαντροπιά και με δολιότητα. Της εμφύσησαν ζωή και την έδωσαν δώρο στον Επιμηθέα, που το όνομά του, αντίθετα από το όνομα του αδερφού του, σημαίνει αυτόν που σκέφτεται αφού κάνει κάτι. Ο Επιμηθέας την πήρε. Η Πανδώρα ξεσκέπασε τότε το μεγάλο δοχείο που κρατούσε και βγήκαν από μέσα όλες οι συμφορές των ανθρώπων και απλωθήκανε στη γη, αρρώστιες, πόνος, θάνατος, πείνα. Μόνο η Ελπίδα έμεινε μες στο δοχείο, γιατί έτσι ήθελε ο Δίας. Η Πανδώρα λοιπόν έκλεισε την Ελπίδα στο δοχείο για πολλούς αιώνες.

Η γυναίκα που γράφει σήμερα δεν είναι πια αντικείμενο τέχνης-άγαλμα του Ήφαιστου· έχει γίνει πολύ πιο συνειδητά από άλλες εποχές υποκείμενο τέχνης. Έτσι επεμβαίνει στον ίδιο της τον μύθο και αποφασίζει να βγάλει απ' τη μεγάλη τσάντα και το τελευταίο της χαρτί, την Ελπίδα. Τι θα προκύψει τότε; Μπορεί η Ελπίδα να μετατραπεί σε μιαν ακόμη συμφορά για τους ανθρώπους. Ή, μπορεί η συσσωρευμένη δύναμή της να διαλύσει τις άλλες συμφορές. Μπορεί

ακόμη να διαιωνίσει με άλλους όρους το παιχνίδι των αντιθετικών ζευγών, όπως καλού-κακού, έρωτα-θανάτου και τα λοιπά. Μπορεί να προκύψουν άπειρες παραλλαγές. Ένα είναι το πιο σημαντικό, από μια δάλασσα υποθέσεων: ότι η γυναίκα συγγραφέας μπορεί αυτή η ίδια να παραγάγει μια διαφορετική μορφή του μύθου της.

Γαλανάκη, Ρ. (1982). «Βασιλεύς ή στρατιώτης;» Σημειώσεις, σκέψεις, σχόλια για τη λογοτεχνία. Αθήνα: Άγρα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποιες δυσκολίες συναντά μια γυναίκα λογοτέχνης, σύμφωνα με τη Ρέα Γαλανάκη;
2. «Μέσα απ' αυτόν τον τοκετό της τσάντας θα υπάρξει η ιστορία»: Να ξαναδιαβάσετε τη σχετική παράγραφο του κειμένου της Γαλανάκη. Στη συνέχεια, να εργαστείτε σε ομάδες και να τοποθετήσετε σε μια μεγάλη τσάντα αντικείμενα που φαντάζεστε ότι ανήκουν σε έναν ή μια συγγραφέα. Τα αντικείμενα αυτά θα συνδέονται με την καθημερινή ζωή του/της δημιουργού αλλά και με τις ιστορίες/ποιήματα που γράφει (για παράδειγμα, συγγραφέας αστυνομικού μυθιστορήματος, ποιήτρια κ.ά.). Αφού γεμίσετε την τσάντα, θα ανταλλάξετε τις τσάντες μεταξύ των ομάδων και θα προσπαθήσετε να μαντέψετε στοιχεία της προσωπικότητας και της ζωής του/της συγγραφέα/συγγραφέως και να κάνετε υποθέσεις για το τι είδους λογοτεχνία γράφει.
3. Αφού μελετήσετε την τελευταία παράγραφο του κειμένου και τη φωτογραφία της Vivian Maier που ακολουθεί, να συζητήσετε στην ομάδα σας πώς πιστεύετε ότι συνομιλούν τα δύο έργα που ανήκουν σε διαφορετικές τέχνες.

Vivian Maier, *Αυτοπροσωπογραφία* (1955)

© Vivian Maier/John Maloof Collection. Courtesy Howard Greenberg Gallery, Νέα Υόρκη

Γνωριμία με τη
Ρέα Γαλανάκη

ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ (γενν. 1947)

Βραβευμένη για το πεζογραφικό της έργο που έχει διεθνή αναγνώριση. Στα πιο διάσημα μυθιστορήματά της *Ο βίος του Ισμαήλ Φερίκ Πασά* (1989), *Θα υπογράψω Λουί* (1993) και *Ελένη, ή ο Κανένας* (1998), η έμπνευσή της πυροδοτείται από πρόσωπα ιστορικά αλλά λησμονημένα. Η μυθοπλασία της, χωρίς να παραβιάζει την ιστορία, αποκαλύπτει την τραγικότητά τους: να συνειδητοποιήσουν τον διχασμό της ταυτότητάς τους και να επιχειρήσουν μοιραία να κατακτήσουν την ελευθερία τους. Το 2024 η συγγραφέας τιμήθηκε με το Μεγάλο Βραβείο Γραμμάτων από το Υπουργείο Πολιτισμού.

ΤΖΕΝΗ ΜΑΣΤΟΡΑΚΗ

Ο ποιητής

Πρέπει νά 'ναι δύσκολη
 η δουλειά του ποιητή.
 Προσωπικά, δεν το ξέρω.
 Εγώ σ' όλη μου τη ζωή
 έγραφα μόνο
 κάτι μακριά, απελπισμένα γράμματα
 για τις άνδρες συνοικίες,
 τά 'κλεινα σε μπουκάλια
 και τα πετούσα στους υπονόμους.

Μαστοράκη, Τ. (1990 [1982]). *Διόδια*. Αθήνα: Κέδρος.

Απεικονίζοντας
 τον «Ποιητή»

Ο ποιητής. Διαβάζει η
 Αγγελική Καραφωτιά.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Η Μαστοράκη βάζει ως τίτλο του ποιήματος τη φράση «Ο ποιητής». Να συζητήσετε στις ομάδες σας ποια εντύπωση σας προξενεί αυτή η επιλογή της.
2. Πώς παρουσιάζει η Μαστοράκη την ποιητική της ταυτότητα και πώς χαρακτηρίζει τα ποιήματά της;
3. «απελπισμένα γράμματα», «άνδρες συνοικίες»: Να αξιοποιήσετε τις συγκεκριμένες φράσεις για να σχεδιάσετε ένα γκράφιτι ή για να γράψετε ένα τραγούδι και να το αναρτήσετε στον τοίχο της ψηφιακής σας τάξης.

«Αυτό το νόημα, επειδή το βρήκε ο ποιητής, δε σημαίνει πως είναι περισσότερο ή λιγότερο άξιο από ένα άλλο νόημα που γεννήθηκε από την επαφή ενός τρίτου μ' αυτό το ίδιο το ποίημα. Γι' αυτό βλέπουμε στους συγγραφείς να είναι τόσο στενοχωρημένοι, όταν γυρεύουμε να μας βεβαιώσουν ότι η ερμηνεία μας είναι αυθεντική. Δεν υπάρχει καλλιτέχνης που να έχει δώσει αυθεντική ερμηνεία του έργου του. Γιατί, κι αν υπήρχε δε θα δέσμευε κανέναν».

Σεφέρης, Γ. (1984). Απορίες διαβάζοντας τον Κάλβο. Στο *Δοκιμές. Πρώτος τόμος (1936-1947)*. Αθήνα: Ίκαρος.

Γνωριμία με τη
Τζένη Μαστοράκη

ΤΖΕΝΗ ΜΑΣΤΟΡΑΚΗ (1949-2024)

Ποιήτρια και μεταφράστρια. Το 1972 εκδόθηκε η πρώτη της ποιητική συλλογή με τίτλο *Διόδια*, που απηχεί το γενικότερο πνεύμα αμφισβήτησης της Γενιάς του '70. Δεινή μεταφράστρια, η Τζένη Μαστοράκη έχει μεταφράσει πολλούς και διαφορετικούς μεταξύ τους συγγραφείς, όπως οι J.D. Salinger, Heinrich Böll., Karl Marx, Carlo Goldoni, Edgar Allan Poe.

ΜΑΡΩ ΔΟΥΚΑ

Η τέχνη του κολυμπιστή σε μια κουταλιά νερό

(απόσπασμα)

Είμαι θυμωμένη και λυπημένη. Όσπου ο θυμός μου γίνεται ταραχή, σαν κάτι να περιμένω. Η λύπη μου γίνεται συγκίνηση. Ιδέες επαναλαμβάνονται σχεδόν επιληπτικά μέσα μου. Αρπάζομαι απ' αυτές. Οι ιδέες γίνονται φράσεις. Ένα, δύο, τρία πρόσωπα εμφανίζονται. Κρατάω σημειώσεις, καταστρώνω σχεδιαγράμματα και χρονολόγια. Μελετώ, υπολογίζω, εφευρίσκω. Είμαι απλώς μια τρομαγμένη που εξορκίζει τους τρόμους της; Μια επηρμένη που παραδέρνει με την αμετροέπειά της; Ταξιδεύω κι είμαι καρφωμένη σε μια καρέκλα. Είμαι αλλού κι όμως ανασαίνω τον αέρα της γειτονιάς μου. Αρχίζω να φαντάζομαι τα πρόσωπα. Συμπληρώνω ένα ερωτηματολόγιο μ' όλα τα πώς και τα γιατί που θα μπορούσα να επινοήσω. Κάθομαι και γράφω ως μια αξιοπρεπής αφηγήτρια.

Γράφω, μουντζουρώνω, σκίζω και περιμένω. Τι περιμένω; Την ανοιχτή ώρα. Ένα από τα πλάσματα της φαντασίας μου θα κυριαρχήσει παραμερίζοντάς με. Θα μου επιβάλει τον ρυθμό. Ο λόγος μου θα γίνει σχεδόν πλάγιος. Δεν έχω τίποτα πια να αφηγηθώ. Καταγράφω απλώς τα υπαγορευμένα. Πόσο θα κρατήσει; Είκοσι, τριάντα μέρες; Πόσες σελίδες θα έχω γράψει έτσι, σαν υπνωτισμένη; Πενήντα, εξήντα; Όταν ξαναγίνομαι αφηγήτρια, έχω τον πυρήνα της ιστορίας μου ή έστω τον κεντρικό άξονά της. Κι είμαι υποχρεωμένη πια να ακολουθήσω τις δικές της συμμετρίες, να σεβαστώ την προοπτική της, να αποδεχτώ τους περιορισμούς της. Ακόμη και τη μετριότητά της. Αυτό ήταν λοιπόν το θαύμα που με τριγύριζε!

Κι έτσι αρχίζει η δουλειά. Ατέλειωτες ώρες χειρωναξίας. Πρώτα να αναπτυχθεί ο μύθος. Μύθος; Ένας ιστός αδιόρατος που να αντέχει. Σε πόσα κεφάλαια; Πόσες σελίδες κάθε κεφάλαιο; Και πώς θα εξακτινώνονται από το κεντρικό πρόσωπο τα δευτερεύοντα; Οι χαρακτήρες! Οι διάλογοι!

Έπειτα από έναν χρόνο –ας πούμε– καθημερινής εργασίας, πιθανόν αυτό που θα ήθελα να το ονομάσω μυθιστόρημα να έχει τελειώσει. Ανασαίνω με ανακούφιση. Το αφήνω σ' ένα συρτάρι προσπαδώντας να το ξεχάσω για λίγο. Και τι κάνω τότε; Αρχίζω να διαβάζω μυθιστορήματα. Τα διαβάζω και τα παρατηρώ. Λένε παρθενογένεση δεν υπάρχει. Έχουν πει επίσης ότι το ταλέντο ενός λογοτέχνη συνίσταται στην ικανότητά του να κλέβει σπαρτιάτικα. Πιο πολύ όμως κι από τις κλοπές θα μπορούσε να σε βοηθήσει η ικανότητά σου να μαντέψεις πίσω από το τελειωμένο έργο τη μαεστρία του μυθιστοριογράφου που αποκρύπτει τον μόχθο του. Θα μπορούσε να σε διδάξει η διορατικότητα ή και η καχυποψία σου να διακρίνεις τις προκρούστιες μεθόδους του συγγραφέα που θαυμάζεις, όσο να τιθασεύσει και να ισοροπήσει το υλικό του.

Έρχεται κατόπιν η ώρα που θα καθαρογράψω το δακτυλόγραφο με ιδιαίτερη προσοχή, έτσι πιστεύω. Σαν να ετοιμάζω το πρώτο μου αντίτυπο. Θα το διαβάσει πρώτος ο Νίκος. Δεν θα μου χαριστεί. Έπειτα θα το πάω στον Γιάννη Ρίτσο. Θα περιμένω μια δυο μέρες αγωνιώντας. Θα μου τηλεφωνήσει, κι από τον τόνο της φωνής του καταλαβαίνω. Μου μιλάει πρώτα για τις αρετές του κειμένου. Έπειτα καταπέλτης. Τούτο δεν μ' αρέσει, εκείνο άστοχο, το άλλο εγκεφαλικό, το παράλλο φλύαρο. Τον ακούω προσεχτικά. Ο Ρίτσος μ' έχει κάμει να κλάψω πολλές φορές. Μ' έχει θυμώσει κιόλας. Αλλά τον ακούω. Απ' αυτόν έχω μάθει για τις χρωματικές λεπτομέρειες και τις συμπληρωματικές πινελιές που λειαίνουν τις επιφάνειες. Κι όταν μου τα πει όλα, θα με ρωτήσει, τρυφερά κι αδώς, αν με λύπησε. Α, μπα, του λέω, εγώ είμαι σκυλί. Έτσι μπράβο, Μαράκι, θα το ξαναδουλέψεις ακολουθώντας τις συμβουλές μου και θα τα ξαναπούμε.

Μαζεύομαι, καρφώνομαι πάλι στην καρέκλα. Οι παρατηρήσεις των φίλων μου, συμφωνώ ή όχι μαζί τους, μ' έχουν βοηθήσει. Δεν θα τις ακολουθήσω συνειδητά, ξέρω όμως ότι θα με συντροφεύουν στις επόμενες δακτυλογραφήσεις. Συχνά απ' αυτές τις παρατηρήσεις προκύπτουν δικές μου. Ξαναγράφω και ξανασβήνω. Προσπαδώ να επισημάνω τις κακοτοπιές και τις παγίδες του κειμένου. Κι εγώ που γνωρίζω καλύτερα από τον καθένα τα μυστικά του, έφτασα πια να το εποπτεύω. Το έχω σχεδόν αποστηθίσει. Μεταδέτω, προσδέτω, αφαιρώ, συμπληρώνω. Παρατείνω μήνες αυτή τη διαδικασία, κι όσο την παρατείνω, τόσο χαίρομαι. Κι όσο χαίρομαι, τόσο καταλαβαίνω ότι ακόμη δεν έχω τελειώσει. Όσπου έρχεται η μέρα που βαριέμαι. Αφήνω το δακτυλόγραφο, σχεδόν το εγκαταλείπω. Έτσι νομίζω. Όταν θα το ξαναδιαβάσω χωρίς ταχυπαλμία, θα έχει σημάνει η ώρα του. Οι προσθήκες και οι διαγραφές επάνω στις σελίδες που θα παραδώσω στο τυπογραφείο δεν θα με αφορούν. Ακόμη και στα τυπογραφικά δοκίμια θα επεμβαίνω χωρίς συγκίνηση. Έχω γίνει μια αδιάφορη διορθώτρια. Τυπώνεται το βιβλίο· αρχίζει το ταξίδι του. Κι εγώ; Έχω αρχίσει πάλι να θυμώνω. Περιμένω.

Θα μπορούσε να είναι κάπως έτσι· είναι και δεν είναι. Έχω γράψει τέσσερα μυθιστορήματα. Κάθε φορά δούλεψα κι αλλιώς. Τι ήθελα; Κάθε φορά τα ήθελα όλα και κάθε φορά κατέληγα σε διαφορετικούς συμβιβασμούς. Κι ίσως εκεί ακριβώς, στο χάρισμα του ανθρώπου να αποδέχεται το προσιτότερο από το απόλυτο που, έστω και για μια στιγμή, έλαμψε μέσα του, να κρύβεται το μυστικό της επιμονής του να γράφει.

Δούκα, Μ. (1992). Η τέχνη του κολυμπιστή σε μια κουταλιά νερό.
Στο *Ο πεζογράφος και το πιθάρι του*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Η τέχνη του κολυμπιστή σε μια κουταλιά νερό.
Διαβάζει η Μήνα Φαρδή.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Με βάση το κείμενο που διαβάσατε, πιστεύετε ότι η συγγραφέας Μάρω Δούκα συμφωνεί με αυτή την άποψη; Εσείς τι πιστεύετε σχετικά με αυτό;
2. «Ταξιδεύω κι είμαι καρφωμένη σε μια καρέκλα»: Ξεκινώντας με αυτή τη φράση, να συνεχίσετε γράφοντας ένα δικό σας κείμενο (πεζό, ποίημα, τραγούδι κ.ά.) για ένα τέτοιο «ταξίδι» του νου. Μπορείτε, αν θέλετε, να συνεργαστείτε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας και να γράψετε μαζί, να «συνταξιδέψετε».
3. Θα είχε ενδιαφέρον για εσάς να δραματοποιήσετε το εξομολογητικό αυτό κείμενο της Δούκα; Συζητήστε στην ολομέλεια της τάξης, σκεφτείτε πώς θα δώσετε «θεατρικότητα» στο κείμενο, πώς θα αποδώσετε τον χώρο και τον χρόνο, τι σκηνικά αντικείμενα θα χρησιμοποιήσετε, μοιράστε ρόλους και λόγια, σκηνοθετήστε τις κινήσεις και τις εκφράσεις των προσώπων, διαλέξτε μουσική που θα συνοδεύει κάποιες σκηνές-εικόνες κ.ά. Μπορείτε να κρατήσετε και ένα «ημερολόγιο εργασίας», στο οποίο θα καταγράψετε και θα εξηγήσετε ό,τι κάνατε μέχρι το τελικό αποτέλεσμα.

ΜΑΡΩ ΔΟΥΚΑ (γενν. 1947)

Πεζογράφος. Από τις σημαντικότερες συγγραφείς της σύγχρονης ελληνικής πεζογραφίας. Στη λογοτεχνία εμφανίστηκε το 1974 με τη νουβέλα *Η πηγάδα*, που γράφτηκε κατά τη διάρκεια της φυλάκισής της από το δικτατορικό καθεστώς, και τη νουβέλα *Κάτι άνθρωποι*. Μεταξύ των μυθιστορημάτων της συγκαταλέγονται *Η αρχαία σκουριά*, *Πλωτή πόλη*, *Αθώοι και φταίχτες* κ.ά. Η ίδια η συγγραφέας θεωρεί κινητήρια δύναμη στο γράψιμο «την ανάγκη της να σκεφτεί, να αντισταθεί, να υπάρξει, να συνυπάρξει...»

ΙΑΚΩΒΟΣ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ

Ο επικήδειος

Μονόλογος. Άπαικτο. Γράφτηκε την άνοιξη του 1990

Ένα ανοιξιάτικο βράδυ στο σπίτι του συγγραφέα τάδε – εξήντα τριών ετών όπως λέει και ο ίδιος. Έρχεται απ' το βάθος στο καδιστικό του, όπου έχει εγκαταστήσει το γραφείο του και τη βιβλιοθήκη του. Κρατά με προσοχή έναν δίσκο, με τον καφέ του κι ένα ποτήρι νερό. Τον ακουμπά στο γραφείο. Κάθεται σε μια αναπαυτική πολυθρόνα τοποθετημένη μπροστά απ' το γραφείο και τραβώντας κοντά του τη συσκευή του τηλεφώνου, παίρνει έναν αριθμό και αρχίζει την κουβέντα μ' έναν φίλο και συνάδελφό του.

...έλα, Τάσο μου, εγώ είμαι, πώς πας...;

...μακάρι...!

...τόρα τ' απόγεμα έβαλες θερμόμετρο...;

...πάλι τριάντα εφτά κι εφτά...;

...πριν πόση ώρα...;

...ναι αλλά και πάλι είναι πολύ, με τόσα αντιβιοτικά έπρεπε να 'χει πέσει εντελώς...

...εχθές τέτοια ώρα πόσο είχες...;

...βλέπεις...; άρα έπρεπε σήμερα να 'σαι απύρετος...

...πρόσεχε, αδερφέ μου, πρόσεχε, είναι ύπουλη αρρώστια η γρίπη και στην ηλικία μας δεν ξέρεις τι μπορεί να σου ξεφουρνίσει...

...και πορτοκάλια, πολλά πορτοκάλια...

...έτσι μπράβο! ...κατά τα άλλα η διάθεσή σου πώς είναι, έχεις όρεξη, τρως, έχεις κέφι να διαβάσεις λιγάκι...;

...τι; ...α, ώστε έτσι, κύριο Τάσο! ε, αφού κάπνισες και δύο τσιγάρα, τότε είσαι χαρά Θεού...

...μπράβο, πολύ χαίρομαι...

...ε, βέβαια από κει έρχομαι, δυστυχώς από εκεί και «ίδων πάλι τα οστά τα γεγυμνωμένα και είπον: ποία δόξα έστηκεν επί γης αμετάθεος; πάντα σκιάς ασθενέστερα πάντα ονειρων απατηλότερα...»

...τι γρουσουζεύω, χρυσέ μου, ψέματα είναι...; «μία ροπή και ταύτα πάντα θάνατος διαδέχεται!» ...περίμενε μια στιγμή να βρω τα τσιγάρα μου...

...όλα θα σου τα πω, όλα, περίμενε...

...μα αφού μόλις ήρθα, κατούρησα, πλύθηκα, και σε πήρα, μπα σε καλό σου...

(αφήνει τ' ακουστικό, βρίσκει τα τσιγάρα του, ανάβει ένα, ξαναπαίρνει το ακουστικό)

...έλα...

...ε, είπαμε όλα θα σου τα πω, μη βιάζεσαι...!

...αν είχε κόσμος, ε...; ε, λοιπόν, δεν έχω ξαναδεί τέτοιο πλήθος σε κηδεία συγγραφέα! ...αφού νόμιζα ότι καθυστέρησαν οι τρεις προηγούμενες κηδείες και γι' αυτό ήταν το πατείς με πατώ σε...!

...ε, να που είναι δυνατόν...!

...μάλιστα, για τον Σπύρο! ...ούτε ο Καζαντζάκης να ήτανε...!

...όχι, Τάσο μου, δυστυχώς ή ευτυχώς δεν σε δουλεύω καθόλου...!

...πώς το εξηγώ...; τι να σου πω...! πάντως εάν το ψάξει κανείς θα βρει την άκρη...! δεν είναι τυχαία αυτά...!

...βέβαια το είπανε, το άκουσες κι εσύ;

...και σε ποιο κανάλι το άκουσες...;

...στο δεύτερο...! εγώ στο πρώτο... και στις εξήμισι και στις εννέα και τα μεσάνυχτα...! «από τι πέθανε, πότε πέθανε, πότε κηδεύεται, πού κηδεύεται», όλα...! το δεύτερο πόσες φορές το είπε...;

...δύο... μάλλον τρεις θα το είπε κι αυτό! ...σύνολον έξι φορές! ...πρόσθεσε και τα «δημοσία δαπάνη» και «Πρώτο Νεκροταφείο» ...κάνουν πολύ εντύπωση όλ' αυτά, είναι τεραστία προβολή...!

...ποιο πράγμα, για ξαναπές' το...

...από μια μεριά μπράβο τους βέβαια... έτσι κι αλλιώς δεν λένε πολλά για τα βιβλία μας, ας λένε τουλάχιστο για τις κηδείες μας...

...τι πράγμα...; αν εξήλεψα...;

...για όνομα του Θεού, πώς σου 'ρθε αυτή η ιδέα, σου έδωσα αυτή την εντύπωση...;

...μα είναι δυνατόν! ...απλώς άλλα περίμενα και άλλα είδα! ...διότι ναι μεν ήταν χρυσός άνθρωπος ο καημένος ο Σπύρος αλλά σαν συγγραφέας ήταν – καλά άσ' τα αυτά, Θεός σχωρέσ' τον! Όμως το πρόβλημα που τίθεται είναι αν εσύ που είσαι δέκα σκάλες ανώτερος θα έχεις τέτοια κοσμοσυρροή στην κηδεία σου και τέτοια...

...με συγχωρείς, έχεις δίκιο, να, ορίστε, χτυπή ξύλο, το ακούς...;

...δεν έχω αντίρρηση, ας αλλάξουμε κουβέντα, αλλά γιατί, ωραία δεν τα λέμε...;

...σύμφωνοι, ας πούμε κάτι άλλο, γιατί όχι...

...ασφαλώς, άλλωστε εγώ γι' αυτό σε πήρα αμέσως, μόνος σου είσαι, άρρωστος είσαι, να ψυχαγωγηθείς και λιγάκι...

...όχι, ειλικρινά, δεν με πειράζει καθόλου, απλώς απόρησα, πριν από λίγο είχες πρεμούρα να σου τα πω όλα και ξαφνικά...

...έχεις δίκιο, τι ωφελεί...;

...μη μου τα λες, Τάσο μου, από κει έρχομαι, τα 'χω και φρέσκα... «πάντα τέφρα, πάντα κόνις, πάντα σκιά...» αλλά επέτρεψέ μου μόνο δύο λόγια επ' αυτού... έστω ότι «οι νεκροί δεδικαίωονται» – αν και αυτό σηκώνει συζήτηση! ...πες μου όμως το θεωρείς λογικό να αφήσουμε να επιπλεύσουν οι φελλοί και μεις να πεθάνουμε μια κι έξω...;

...τι θα πει δεν έχουμε τα μέσα, να τα βρούμε, οι άλλοι πώς τα βρίσκουνε...;

...ασφαλώς, δεν έχω ξάδελφο στην ΕΡΤ, πώς να τον έχω...;

...τι...; ο Σπύρος είχε...;

...και πού δουλεύει, στις ειδήσεις...;

...α, μπασα...! αυτό είναι ακόμα πιο μεγάλο πόστο...!

...α, έτσι πες μου...! βλέπεις λοιπόν ότι τίποτα δεν είναι τυχαίο...! διότι εκτός απ' το ντελίριο στα δελτία ειδήσεων, είπαν κι άλλα, αναγγείλανε ότι μες στη βδομάδα θα μεταδοθούν τέσσερις εκπομπές αφιερωμένες στο έργο του «μεγάλου» συγγραφέα, συνέχεια λέγανε του «μεγάλου».

...λάθος κάνεις, παθαίνουμε! ...είναι δύναμη η τηλεόραση, το είπε μερικές φορές, το άκουσε ο τηλεθεατής, πάει, του 'μεινε...! μπράβο του βέβαια αυτού του εξαδέλφου που αφού μπορεί να κάνει «μεγάλους» τους συγγενείς του...! μακάρι να είχαμε και μεις τέτοιο ξάδελφο να διαλαλήσει ότι πεθάναμε...!

...ναι, αλλά άκου και το άλλο...! δύο συνεργεία της ΕΡΤ, δύο, Τάσο, ήταν εκεί και τραβούσαν τους επισήμους, τους διασήμους, τους επωνύμους, τα στεφάνια, τις κορδέλες, το φέρετρο, ολόκληρο έργο τραβήξανε...

...δεν με πείθεις...! μπορεί κρίνοντάς το γενικά να μας κάνει καλό αλλά συγχρόνως είναι και άδικο...! διότι εδώ είμαι κι εδώ είσαι, εάν πατήσει η τηλεόραση στη δική σου κηδεία εμένα να με χέσεις...!

...μην είσαι τόσο προληπτικός, να, ορίστε, ξαναχτυπή ξύλο, το ξανάκουσες...;

...με συγχωρείς, μάτια μου, αλλά μου θγαίνει αυθόρμητα, ξέρεις πόσο σε εκτιμώ...! Και στο νεκροταφείο, σου ορκίζομαι, εσένα σκεφτόμουν συνέχεια κι έλεγα «ε, όχι, του κερατά, αυτή έπρεπε να 'ν' η κηδεία του Τάσου, όχι του Σπύρου...»

...να μη μ' ευχαριστείς, Τάσο μου, αυτό πιστεύω, αυτό λέω...

...όχι δεν το παρακάνω, αλλά πρώτον πιστεύω ότι είσαι ο μόνος μεγάλος και δεύτερον δεν ανέχομαι την αδικία, με πληγώνει... καταλαβαίνεις τώρα τι ήταν αυτό που το πήρες για ζήλια...;

...πού είμαι ανακριθής, σε ποιο σημείο...;

...δεν είπα ότι δεν θα πατήσει ψυχή στην κηδεία σου, λάθος... είπα ότι η τηλεόραση δεν θα πατήσει... αλλά και τόσο λαό και τόσες τιμές νομίζω ότι δεν θα...

...λέω, νομίζω... τώρα, εάν πέφτω έξω τόσο πολύ, ...άνοιξε την τηλεόρασή σου, δες τα κι εσύ και...

...μάλλον μετά το δελτίο ειδήσεων, αλλά με τέτοια μέσα δεν αποκλείεται να το 'χουν και πρώτο πρώτο...

...ε, και στα δύο, αμφιβάλλεις...; καλού κακού βλέπε εσύ στο δύο κι εγώ στο ένα κι όποιος το πετυχαίνει ειδοποιεί τον άλλον...

...μα καλά, από τι ώρα κοιμάσαι...;

...ε, όχι, για όνομα του Θεού...! πήγε κιόλας επτά κι είκοσι, δεν μπορείς να κρατηθείς ως τις οχτώμισι...;

...εάν σου φέρνουν ύπνο αυτά τα σκατοχάπια πάρ' τα πιο ύστερα...

...κάνε κάτι, βάλ' ένα ξυπνητήρι εν ανάγκη...!

...δεν μου λες, με ξέρεις για άνθρωπο που λέει μεγάλα λόγια...;

...ε, τότε σ' εξορκίζω να μη νυστάξεις και να τα δεις...

...μάλιστα, τόσο σοβαρό είναι...! αλλά επιπλέον έχω να σου πω και κάτι άλλο πολύ πιο σοβαρό...!

...όχι τώρα, μετά τις ειδήσεις...

...μη με πιέξεις, είπα μετά...

...όχι, Τάσο! δες τα πρώτα ιδίους όμμασι να μείνεις κι εσύ άναυδος, αλλιώς αερολογούμε...

...(μαλακά) ...ξέρεις κάτι, βρε Τάσο...; σ' αγαπώ, σ' εκτιμώ αλλά με κουράζεις...

...μα, βρε ματάκια μου, αυτό δεν προσπαδώ να σου πω τόση ώρα...; ε...;

...τουλάχιστον σαράντα χιλιάδες...!

...λογάρισε τίγκα κόσμο απ' την είσοδο μέχρι πέρα ως πέρα...

...τι πυκνότης...; τουλάχιστον δύο ανά τετραγωνικό μέτρο...

...το αδιαχώρητο, ακριβώς...! όταν έβγαζαν το φέρετρο απ' την εκκλησία, το χειροκρότημα που έπεσε ακουγόταν ως την πλατεία Συντάγματος...

...μου το είπε ο ανιψιός μου, στο Σύνταγμα είναι το περίπτερό του...

...και πόσα στεφάνια...; τουλάχιστον εκατόν τριάντα...

...τα μέτρησα! ...μόνο από τον νεκροθάλαμο ως την εκκλησία ήταν πενήντα έξι! ...δεν θα ήταν άλλα τόσο απ' την άλλη μεριά...; Θεόρατα δε όλα και με ωραιότατα άνθη...

...γράφει! ...του Προέδρου της Δημοκρατίας, του Προέδρου της Βουλής, του Πρωθυπουργού, των Υπουργών Πολιτισμού, Παιδείας, Προεδρίας, Βιομηχανίας και και των πάντων! άδειασαν τα ανθοπωλεία της Αθήνας...

...αφού το είδα με τα μάτια μου, «Υπουργός Βιομηχανίας»...

...πού δες να ξέρω...; μπορεί να είναι κανένα ψώνιο που να στέλνει σε όλους...

[...] ... εκεί κόλλησες...; η ουσία, χρυσέ μου, είναι ότι τέτοια κηδεία σε συγγραφέα δεν έχει ξαναγίνει...! και δεν είναι τυχαία αυτά...

...αχ, εσύ δεν πηγαίνεις σε κηδείες, εγώ πάω σε όλες και μπορώ να κρίνω και να συγκρίνω! ...παραδείγματος χάριν, ο Θεμιστοκλής τον Νοέμβριο είχε εβδομήντα τρία στεφάνια, ο Πέτρος τον Ιανουάριο ογδόντα οκτώ...

...ναι, Τάσο, ευτυχώς τα μετρώ, και ξέρω τι μου γίνεται...! και αν θες τη γνώμη μου, κάνεις άσκημα που δεν έρχεσαι κι εσύ να παρακολουθείς τι συμβαίνει...

...τι χρειάζεται; εάν δεν σε ήξερα, θα 'λεγα ότι φυγομαχείς...

...και τι να δεις; να σου πω εγώ τι να δεις! ...ο Θεμιστοκλής εβδομήντα τρία, ο Πέτρος ογδόντα οκτώ, ο Σπύρος εκατόν είκοσι...! μέσα σ' ένα εξάμηνο άνοδος 42%...

...μα είσαι τόσο αφελής ή κάνεις τον αφελή...

...δηλαδή ελπίζεις ότι θα έχεις κι εσύ εκατόν είκοσι στεφάνια...;!

...νομίζω ότι πλανάσαι πλάνην οικτράν...

...αν δεν σ' ενδιαφέρει, εντάξει, άλλο αυτό...

...όχι δεν μαραζώνω, αλλά δεν έχω και αυταπάτες, θα είμαι για κλάματα, το ξέρω! ένα η Ένωση Λογοτεχνών, ένα ο Δήμος Αιγίου, ένα οι συνάδελφοί μου απ' την Τράπεζα, ίσον τρία... άλλα τρία οι συγγενείς μου, έξι...! Βάλε άλλα τέσσερα από κάτι φίλους και ας πούμε και δύο απρόβλεπτα, σύνολον δώδεκα και μετά θίας...! το εν δέκατον από του Σπύρου, [...], είμαι σκάλες ανώτερος...!

...ηρεμώ, ηρεμώ, με συγχωρείς, παραφέρθηκα...

...ναι, αλλά κι εσύ ως φαίνεται αγνοείς τελείως το πρόβλημα...! μάθε όμως μία κηδεία αξιολογείται κυρίως από τα στεφάνια...! Όσο για το τι κρίνεται και αξιολογείται από το σύνολον της κηδείας, θες εννόησέ το, θες μην το εννοήσεις, δεν θα σε πιέσω...! εγώ πάντως εάν είχα έναν ανθοπώλη της εμπιστοσύνης μου θα το τακτοποιούσα το ζήτημα μόνος μου και από αύριο κιόλας...! Πόσο κάνει κάθε στεφάνι; είκοσι χιλιάδες...; Ορίστε, κύριέ μου, πάρε εξακόσιες χιλιάδες και στείλε μου τριάντα περιποιημένα στεφάνια... Τα 'χω που τα 'χω στο ταμειυτήριο, χαρτιά δεν παίζω, σε ταβέρνες δεν πάω, οι γυναίκες δεν μου τα τρώνε, δικαιούμαι νομίζω να ξοδέψω και κάτι για την ευχαρίστησή μου... Άσε που δεν θα πάνε για αέρα κοπανιστό, θα πιάσουνε τόπο, γιατί ο λαός πρέπει να βλέπει ότι ένας συγγραφέας αξίζει κάποιας τιμής, τη δικαιούται...! αλλά ποιος μου εγγυάται ότι αυτός ο κερατάς ο ανθοπώλης δεν θα κρατήσει τα λεφτά και θα μ' αφήσει ρέστο...! μήπως εσύ έχει κανέναν φίλο ανθοπώλη...;

...όχι, δεν με δίγει καθόλου, τα λεφτά μου θα δώσω! άλλωστε ό,τι πέτυχα ως τώρα στη ζωή μου μόνος μου το κατάφερα, αυτοδημιούργητος είμαι! ας το συνεχίσω λοιπόν να μην έχω και υποχρέωση σε κανένα κερατά...

...ναι, μα εμείς δεν έχουμε πρώτο εξάδελφο στην ΕΡΤ, ούτε συχνάζουμε σε σαλόνια! εάν δεν αμυνθούμε, εσθήσαμε...

...όχι, πουλάκι μου, δεν συγχύζομαι, ούτε θέλω να σε συγχύσω, απλώς το συζητάω...! Θέλεις να κλείσουμε για λίγο, να βάλεις θερμομόετρο...;

...καλά, εσύ ξέρεις...

...απλώς να τα λέω πιο ήρεμα; έννοια σου...! πού μείναμε;

...είσαι καλά, αυτό θα ξεχνούσα; λοιπόν, χρυσέ μου, ρώτα καλύτερα ποιος δεν εμίλησε...! επί μιάμιση ώρα ακούγαμε επικήδειους...! άσε πια το τι είπανε...!

...συγκρατήσου όμως γιατί αυτό το σημείο σε αφορά προσωπικά, θα στενοχωρηθείς πολύ...

...σε καταργήσανε, Τάσο, σε φάγανε...

...πώς...; «ο κορυφαίος» και «ο κορυφαίος» και δώσ' του όλοι τους «ο κορυφαίος», σκυτάλη...! τέτοια πλύση εγκεφάλου που θα το πίστεψε και ο ίδιος ο Σπύρος, μέσα στην κάσα του.

...δεν υπερβάλλω καθόλου...! μια ζωή πάτος και ξαφνικά ως νεκρός «ο κορυφαίος»...! αυτό, χρυσέ μου, και νεκρούς ανασταίνει, τι μου λες τώρα...!

...τέλος πάντων, μη στενοχωριέσαι, έχεις κι αυτή τη γρίπη...! αλλά αυτή η διαστροφή πώς εξηγείται...; όσο ζούμε είναι όλοι μουγκοί και μόλις πεθαίνουμε τους πιάνει ακράτεια...! δηλαδή και παντελής έλλειψις από ενδόξους ζωντανούς και συνωστισμός από ένδοξους πεθαμένους! πώς γίνονται και τα δύο μαζί...; και να έχει ως εκ τούτου πήξει το Πρώτο Νεκροταφείο...! να δεις λοιπόν που για μας θα υπάρξει πρόβλημα...

...ήρεμα τα λέω, ήρεμα, προσέχω...! όμως, Τάσο μου, πες με γρουσουζή, πες με μακάβριο, ξέρεις που έχω καταλήξει τούτων δοθέντων...; ότι τη μάχη μας μόνο νεκροί μπορούμε να τη δώσουμεΤάσο...!ΤάσοΤάσο, μ' ακούς;Τάσο, πού είσαι, τι έγινε..... Τάσο...!!!

...έλα, χριστιανέ μου, μου 'κοψες τη χολή, τι έπαδες...;

...σκεφτόσουνα... τι σκεφτόσουνα δηλαδή...;

...ναι, αλλά σκέψου πιο πρακτικά...! σύμφωνα, ο Σπύρος παρ' όλα αυτά είναι εκεί που είναι και εμείς στο σπιτάκι μας – «για την ώρα», αυτό ας μη μας διαφεύγει... όμως εάν δούμε τα πράγματα εκτός τόπου και χρόνου είναι ο μεγάλος τυχερός ή δεν είναι...;

...τι στοίχημα πας ότι θα τρελαθεί στις επανεκδόσεις, ότι θα γίνει μπεστ-σέλερ...! εσύ που ζεις πόσα πουλάς...;

...μάλιστα, αγαπητέ μου, λόγω οργανωμένης κηδείας, χώνεψέ του...! δεν είναι τυχαία αυτά...

...πάλι δεν σε καταλαβαίνω...! αφού θα συμβεί που θα συμβεί γιατί να μην επωφεληθούμε...; δεν βλέπεις τι κάνουνε όλοι τους, εμείς γιατί να χάσουμε την ευκαιρία...! και καλά εγώ που είμαι ένας μέτριος, εσύ ένας κορυφαίος...!

...τι; ασπιρίνη... πάρε την ασπιρίνη σου περιμένω... αφρίζουσα παίρνεις ή απ' τις παλιές...;

(ανάβει τσιγάρο)

...έλα, με τις υγείες σου...! για να τα δούμε με τη σειρά... εν πρώτοις, αυτό το θέμα, το «δημοσία δαπάνη» ποιος το χειρίζεται...;

...και τι ξέρουν οι υπουργοί τι έχουμε γράψει, αυτοί μόνο στα μπουζούκια πηγαίνουνε...

...ποιον συμβουλεύονται, είπες...;

...το ίδιο δεν κάνει...; μήπως κι αυτός ο καθίκης δεν χρειάζεται να σε ξέρει, να σε συμπαδεί... άκου έχω μια ιδέα, όταν με το καλό γίνεις καλά τον καλούμε ένα βράδυ στο σπίτι σου...;

...θα σκεφτούμε, βρε αδερφέ, πότε είναι τα γενέθλιά σου...;

...έχει δίκιο...! τα τριαντάχρονά σου...!

...ούτ' αυτό κολλάει... το καινούργιο σου βιβλίο πότε βγαίνει...;

...ε, στρώσου, τελείωσέ το...

...πάλι μου κάνεις νερά...! δες να βάλεις και θερμόμετρο;

...ωραία...! τότε ας έρθουμε στο άλλο...

...στον τάφο, τάφο στο Πρώτο Νεκροταφείο...

...Τάσο, εγώ μιλώ για το Πρώτο Νεκροταφείο...

...όχι, εγώ δεν πάω ούτε στου Ζωγράφου, ούτε στα Κάτω Πατήσια...

...εάν σου αρέσει, πήγαινε εσύ, εγώ δεν πάω με κανέναν τρόπο...

...δεν πάω, Τάσο, ούτε συ να πας, δεν το καταλαβαίνεις ότι αυτομάτως πάμε στα δευτεροκλασάτα...; ποιος υπουργός και βουλευτής θα καταδεχτεί να 'ρθει στου Ζωγράφου και στα Κάτω Πατήσια...! ούτε λαός θα 'ρθει, ο λαός θέλει το Πρώτο, του αρέσει, έχει άλλη αίγλη...! και επιπλέον, αχ, βρε Τάσο, πώς να το κάνουμε, είναι πολύ ωραίο το Πρώτο...! αν σου τύχει μάλιστα να 'ναι άνοιξη και να 'ναι και καλός ο καιρός...! ω Θεέ μου, τι απογέματα είν' αυτά...! έτσι όπως γέρνει σιγά σιγά ο ήλιος πίσω απ' την Ακρόπολη... τα χιλιάδες πουλιά που μαζεύονται στα κυπαρίσσια... εκείνοι οι υπέροχοι παλιοί τάφοι με τους αγγέλους... οι δρόμοι ανάμεσα στις δεντροστοιχίες και πίσω οι σταυροί... ψηλά ο ατάραχος ουρανός, κάτω τα χρατς χρατς απ' τα βήματα... οι ψίδυροι των ανθρώπων... δεν μπορώ να το εξηγήσω γιατί, αλλά το βρίσκω συναρπαστικά ωραίο... κλαίω πάντα εκείνη την ώρα, μου είναι αδύνατον να συγκρατηθώ... αλλά και με βροχή πάει πίσω...; όχι βέβαια δυνατή, ψιλή βροχή, ποτιστική... κι εκείνα τα τσουπ, τσουπ, τσουπ πάνω στις ομπρέλες ακίνητες μπροστά στην εκκλησία... κι ύστερα το αργό τους πήγαινε ανάμεσα στους τάφους, τα βρεμένα δέντρα... και διάλειπτα εκείνο το τσουπ, τσουπ, τσουπ...! αχ είναι πάρα πολύ ωραία και με βροχή...! ταλαιπωρείται βέβαια ο κόσμος λιγάκι, αλλά οι πιο πολλοί σκέφτονται... «για δες, ως και ο ουρανός κλαίει...»

...να σταματήσω...; γιατί, είπα τίποτα κακό...;

...μα είσαι με τα καλά σου, τι θα πει γρουσουζιά...; επιτρέπεται εσύ ένας πνευματικός άνθρωπος...

...Τάσο, εδώ απειλούμεθα να μας κηδέψουνε με τον σωρό και μου μιλάς για γρουσουζιά!
Και στο κάτω κάτω πού ζεις, βρε πουλάκι μου; ...στην Αθήνα δεν ζεις...; για μέτρησε πόσους
χάσαμε σ' ένα επτάμηνο...;

...ε, τότε άκου, θα τους μετρήσω εγώ...

...καλά, ησύχασε, δεν τους μετρώ...

...τι κάνει, λέει...;

...σε ταράζω...!

...εν τοιαύτη περιπτώσει, πάρε τα χαπάκια σου και κοιμήσου εν ειρήνη, δεν νομίζω ότι έχουμε
να πούμε τίποτ' άλλο...!

...λάθος...! διότι εγώ δεν σου μιλώ τόση ώρα ούτε για να σε νανουρίσω ούτε για να διασκε-
δάσουμε, αλλιώς πήγαινα στου Μανώλη για σκάκι και περνούσα πολύ πιο ωραία...

...μπορώ να σου μιλήσω ανοιχτά...;

...τι, πόσο ανοιχτά...; ανοιχτά...

...διερωτώμαι τι σου συμβαίνει... σε χτύπησε η γρίπη στ' αφτιά...; είσαι βραδύνους...; ή
σφίγγεσαι να μην καταλάβεις...;

...(νευριασμένος) ...ότι αν δεν έχουμε μια κηδεία της προκοπής δεν κάναμε τίποτα σ' όλη
μας τη ζωή, δεν αφήνουμε τίποτα πίσω μας...

...μη με κόβεις συνέχεια...! μακάβριο ξεμακάβριο κοίταξε τον μακαρίτη τον Σπύρο με θάρρος!
τι ήταν και του κάνανε τέτοια κηδεία...; Θεέ μου, συχώρεσέ με, αλλά σαν αυτά που 'γραφε
γράφουν κι οι κόττες! Θυμάσαι πότε πέθανε ο καημένος ο Πέτρος...;

...απάντησέ μου, θυμάσαι...

...μη μου τα λες εμένα αυτά, πριν λίγο το άκουσα, «ως άνθος μαραίνεται και ως όναρ πα-
ρέρχεται και διαλύεται πας άνθρωπος...» αλλά έτερον εκάτερον, άλλο η μεταφυσική, άλλο η
ζωή...! λέγε, θυμάσαι ή όχι πότε πέθανε ο Πέτρος...;

...έντεκα Ιανουαρίου, μάλιστα...! ξέρεις τι πουλούσε όσο ζούσε...;

...δεν είσαι καλά...! το ρεκόρ του ήταν τετρακόσα δέκα βιβλία με τη «Σονάτα για δύο χή-
ρες»... Πέθανε όμως, και να η τηλεόραση, να δημοσία δαπάνη, να Πρώτο Νεκροταφείο, να
ογδόντα οκτώ στεφάνια και ξέρεις τι πουλάει τώρα...;

...είσαι πολύ μακριά...! ε, λοιπόν, πέντε χιλιάδες βιβλία τον μήνα...!

...τι θα πει νεκρός...; νεκρός ξενεκρός πουλάει πιο πολλά από σένα που είσαι ολοζώντανος...;
εσύ πόσα πουλάς...;

...ναι, στα σοβαρά το ρωτάω, πόσα πουλάς...!

...δεν μπορεί να μην ξέρεις, ξέρεις...!

...περίπου...

...καλά συγγνώμη, δεν ρώτησα για την ηλικία σου, για τα βιβλία σου ρώτησα... Πάντως, όταν άκουσα πάλι τον ψαλμό για την «σκωλήκων θρόμα και δυσωδία» ξέρεις τι σκέφτηκα...; «αθωώτατα τα σκουλήκια του ψαλμού μπροστά σ' αυτά που μας τρώνε ζωντανούς...;

...Τάσο;.....Τάσο...;

...δεν είναι τίποτα, απ' την ασπιρίνη θα είναι... φέρνει ιδρώτα η ασπιρίνη, δεν το ξέρεις...;

...πιες και νερό και σκεπάσου... μήπως θέλεις να πάρω ένα ταξί να 'ρθω εκεί...;

...γιατί όχι, μ' ένα ταξί σε δέκα λεφτά έφτασα...

...εγώ για σένα το λέω, να σου φτιάξω και κανένα ζεστό, να σου στίψω πορτοκάλια...

...καλά, όπως θέλεις, αλλά επειδή εφτάσαμε πια στο ζουμί λέω μήπως θα ήταν καλύτερα να τα πούμε από κοντά...

...ναι, μάτια μου, αυτό που φυλάω για μετά τις ειδήσεις...

...θα χάσει από τηλεφώνου...!

...το πρόσωπο είναι σπαδί...

...καλά, τι να κάνουμε, αφού θες από τηλεφώνου, από τηλεφώνου...

...τόρα, ναι, αλλά σε παρακαλώ, αυτή τη φορά όχι υπεκφυγές και περιστροφές...

...λοιπόν...! είσαι ο κορυφαίος δεν είσαι;

...όχι μου-σου-ψου... είσαι ή δεν είσαι;

...ναι, Τάσο, και μην ντρέπεσαι... ποιος συγκρίνεται με το βάθος σου, με τον στοχασμό σου, με τον λυρισμό σου, με την πληθωρικότητά σου

...τι λες, πουλάκι μου...! εσύ βάζεις στο τσεπάκι σου τρεις Καζαντζάκηδες, κι αυτοί οι Μαρκές και Κούντερα και Ουμπέρτο Έκο έρχονται δεύτεροι –ή μάλλον τρίτοι– και καταϊδρωμένοι...

...εγώ σου το λέω...! και για να το λέω έτσι σταράτα, παρόλο που είμαι κι εγώ συγγραφέας –και όχι τυχαίος– σημαίνει «ιδού η αλήθεια» κι όποιος δεν τη βλέπει είναι ή βλαξ ή τυφλός ή κακοήθης...! συμφωνούμε σ' αυτό...;

...μη με στενοχωρείς...!

...μα δεν γίνεται να σου τα θγάξω με το τσιγκέλι, θα ξεφυτίσουμε και είσαι και άρρωστος...

...ωραίαααα... πάμε παρακάτω, ας έρθουμε τώρα σε μένα...

...σ' ευχαριστώ, Τάσο, αλλά περίμενε, γι' άλλο θέλω να πω όχι για την αξία μου... είμαι πια, ζωή να 'χω, εξήντα τριών ετών... το αποκλείεις να πάθω στα ξαφνικά ένα οξύ καρδιακό...;

...ψυχραιμία...!

...ψυχραιμίαααα...

...πέντε χάσαμε από οξύ καρδιακό σ' ένα τρίμηνο, γιατί εξάπτεται...; αλλά αφού δεν θες οξύ καρδιακό –που κακώς δεν σ' αρέσει γιατί είναι θαυμάσιος θάνατος– το αποκλείεις να με χτυπήσει ένα μηχανάκι, ένα αυτοκίνητο...; συγγραφέας είμαι, αφηρημένος είμαι...

...χτύπα όσα ξύλα θέλεις, αλλά το «πεπρωμένον φυγείν αδύνατον» και εκτός αυτού υποθέσεις κάνουμε, γιατί εξάπτεσαι...; να συνεχίσω...;

...ούτως λοιπόν εχόντων των πραγμάτων, θέμε δεν θέμε... συμφωνούμε από τώρα να είσαι ο κύριος ομιλητής στην κηδεία μου; να πεις για μένα τα μισά απ' όσα είπανε σήμερα για τον Σπύρο και εγώ για σένα να πω δέκα φορές παραπάνω...;

...πώς δεν γίνεται, γίνεται...! βρε αδερφέ, εννοώ στην περίπτωση που ο μη γένοιτο πεθαίνεις πρώτος...

...στάσου, μάτια μου, άκουσέ με πρώτα, στο κάτω κάτω αυτό είναι δευτερεύον, δεν πρόκειται να διαφωνήσουμε σ' αυτό, πεθαίνω πρώτος, δεν έχω καμία αντίρρηση, άλλωστε με συμφέρει να έχω εσένα ομιλητή...!

...βλέπεις ότι θιάζεσαι...!

...«βασικά» συμφωνούμε; αυτό έχει σημασία...!

...ε, τότε τι πρώτος τι δεύτερος, αφού άλλος τα ρυθμίζει αυτά! αλλά για να σου λέω ότι δεν με νοιάζει αν πάω πρώτος, κάτι ξέρω, έχω τον λόγο μου, ησύχασε, ησύχασε...

...ε, τώρα τι να σου πω, ότι έχω ένα έντονο προαισθήμα...! σου φτάνει...;

...εντονότατο... εγώ πιστεύω πολύ σε τέτοια προαισθήματα...

...φυσικά να το σκεφτείς...! άλλωστε έχουμε λίγο καιρό δεν πρόκειται να πεθάνουμε –συγγνώμη να πεθάνω ήδελα να πω– μες στη βδομάδα...

...ε, είπαμε, σκέψου το αλλά πάντως ας αρχίσουμε σιγά σιγά να κρατάμε σημειώσεις...!

...καλά, όπως νομίζεις...! πάντως είναι ωραία ιδέα, δεν είναι...; και ξέρεις και κάτι άλλο, βρε Τάσο, δεν είναι από ματαιοδοξία που ωθούμαι σ' αυτό...! εκείνο τον ψαλμό... «πού έστιν η του κόσμου προσπάθεια; πού έστιν η των προσκαίρων φαντασία;» Θα μπορούσα να τον έχω γράψει εγώ... ούτε η υστεροφημία μου με ενδιαφέρει, με ξέρεις για εγωιστή...; αλλά ας σκεφτούμε και λίγο αυτόν τον τόπο, αυτόν τον λαό...! μία ζωή αγωνιζόμαστε να τον προσεγγίσουμε, να μας προσεγγίσει...! για ποιους γράφουμε ξοδεύοντας το αίμα της ψυχής μας...; για τους αναγνώστες...! τότε γιατί όταν μας δίνεται η ευκαιρία να τους αποκτήσουμε εμείς να αδιαφορούμε...; ξέρεις με τι σεβασμό, με τι κατάνυξη παρακολουθεί ο λαός τις κηδείες μας, Τάσο; ...μαθαίνει ποιοι είμαστε, τι γράψαμε, είναι μεγάλο σχολείο μια καλή κηδεία, είναι μια προσφορά στον λαό και στον πολιτισμό μας...! εάν κάνανε όλοι αυτό που συμφωνήσαμε απόψε εμείς, η τύχη των ελληνικών γραμμάτων και των τεχνών θα ήταν διαφορετική... έτσι...!

...αμφιβάλλεις...!

...να μην αμφιβάλλεις καθόλου, με ακούς τι σου λέω...; και άκου κι αυτό, που παραλίγο να το ξεχάσω... ξέρεις ποια ήταν στην κηδεία...; εκείνη η ψηλή η Βροντάκη, Βροντίδου, Βροντοπούλου...! να πάρ' η οργή...! ποια δουλεύει στην Κοινή Αγορά...; στην επιτροπή για τα πολιτιστικά...;

...ε, λοιπόν, ήρθε από τις Βρυξέλλες ειδικά για την κηδεία...! και πάω στοίχημα ότι υπήρχε και στεφάνι της ΕΟΚ, διότι είδα ένα τεράστιο με μπλε κορδέλα με αστράκια...

...αντιλαμβάνεσαι ότι εμείς οι δυο κοιμόμαστε όρθιοι, όταν οι άλλοι κινούνται τόσο δραστήρια...!

...τρελάθηκες, Τάσο...; είναι λίγο να σε τιμήσει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα... δεν είσαι Ευρωπαίος συγγραφέας εσύ, δεν τιμάς τα ευρωπαϊκά γράμματα...;

...μα δεν πρόκειται απλώς για ένα στεφάνι παραπάνω, πρόκειται για την ένταξή μας ως συγγραφέων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα...! είναι παράλογο να μείνουμε απέξω, δεν βλέπεις που Ούγγροι, Τσέχοι, Πολωνοί σκοτώνονται να μπουν όλοι μέσα...; και εφόσον η ΕΟΚ έχει ήδη αρχίσει να επιχορηγεί μεταφράσεις, εκδόσεις, το αποκλείεις να αναμειγνύεται και στις κηδείες...; αλλιώς γιατί ήρθε απ' τις Βρυξέλλες αυτή η Βροντίδου, Βροντοπούλου, και την είχαν και όλοι στο «περάστε από δω, περάστε από κει...»

...ναι, Τάσο, τεμενάδες στην κυριολεξία...! τα θεωρείς τυχαία όλ' αυτά...; υπάρχει σήμερα τομέας που η ΕΟΚ να μην έχει αναμειχθεί και να μην έχει και τον πρώτο λόγο...; εγώ πιστεύω ότι αυτή η κυρία ήρθε στην κηδεία για να προωθήσει τον Σπύρο στο εξωτερικό...!

...τι θα πει πώς...; θα γράψει στην αναφορά της, θα γράψει ότι τον απεκάλεσαν κορυφαίο, ότι είχε σαράντα χιλιάδες λαό, εκατόν είκοσι δύο στεφάνια και να ο Σπύρος διεθνής...!

...εγώ σε πανικοβάλλω; μόνος σου πανικοβάλλεσαι...! πάντως μόλις κλείσουμε το τηλέφωνο πιάνω μολύβι και χαρτί κι αρχίζω να γράφω...! δεν είναι πια να κάθεται κανείς με σταυρωμένα χέρια, έσβησε...

...ναι, από απόψε και σου συνιστώ να κάνεις το ίδιο...! άλλωστε όσο πιο γρήγορα τους γράψουμε τόσο το καλύτερο, θα σου τον διαβάξω, θα μου τον διαβάζεις, θα διορθώνει ο ένας τον άλλον...! επιπλέον, άνθρωποι είμαστε, έχουμε τις αδυναμίες μας, γιατί να μην τον ακούσουμε, να τον ευχαριστηθούμε, να συγκινηθούμε κι εμείς...! δεν είναι άδικο να ακούνε τον επικήδειο όλοι εκτός απ' τον καημένο τον νεκρό συγγραφέα που στο κάτω κάτω είναι η ευτυχέστερη ώρα της ζωής του...!

(αρχίζει να ψάχνεται)

...η ευτυχέστερη, Τάσο... άκουσε μία ιδέα που είχα σήμερα στο νεκροταφείο και τη σημείωσα για να

(βρίσκει ένα χαρτί που γύρευε)

...μην την ξεχάσω... άκουσε...

«δεν σε κλαίω, μεγάλε νεκρέ,

είσαι πολύ μεγάλος

για τα μικρά μου δάκρυα
 δεν σε θρηνώ, μεγάλε νεκρέ,
 είναι ισχνός ο θρήνος μου
 για το μεγαλείο του θανάτου σου»

...δεν είναι γερή αρχή, τη θέλεις...; εγώ για σένα τη σκέφτηκα...

...μη θιάζεσαι, άκου κι αυτό, είναι εξίσου ωραίο και λέω να κλείσω έτσι:

«αγαπημένε μας Τάσο,
 η ζωή και το έργο σου
 ήταν μία τραγική καντάτα
 με πανσέληνο
 κάτω απ' το παράθυρο
 του έρωτα και του θανάτου»

...ήμαρτον, Κύριε, τι σ' έπιασε ξαφνικά...;

...καλά, μη φωνάζεις...! αλλά, θρε αδερφέ, γιατί σώνει και καλά το παίρνεις μονομερώς...!
 το αποκλείεις να μας φέρει γούρι...; η ζωή είναι ημιπαράφρων...! σκέψου, λέει, να πάμε εκατόν
 πενήντα χρονών και να λέμε «τι ατυχία, τόσο ωραίοι επικήδειοι και να μένουν στο συρτάρι,
 θα μπαγιατέψουνε...»

(γελάει πολύ με το αστείο του)

...μην είσαι τόσο ανάποδος, πειράζει να γελάσουμε και λιγάκι...;

...εντάξει, να σοβαρευτούμε...! λοιπόν εμένα η γνώμη μου είναι να τους έχουμε έτοιμους,
 ούτως ώστε να μπορούμε ενδιάμεσα να τους ρετουσάρουμε, να τους βελτιώνουμε...

...Τάσο μου, εγώ δεν θέλω να πω για σένα κουβέντες του ποδαριού...! υπάρχουν επικήδειοι
 που άφησαν εποχή...! του Περικλή για τους Αθηναίους, του Ανατόλ Φρανς για τον Ζολά, του
 Γκόρκι για τον Τσέχοφ...! να 'ναι ό,τι καλύτερο έχω γράψει, θέλω να κάνεις μπαμ...!

...aaa είσαι τελείως παράλογος...!

...καλά, ηρέμησε, θέλεις να 'ρθω αύριο πρωί να το κουβεντιάσουμε...;

...μα δεν έχεις τίποτα σοβαρό, λίγο πυρετό έχεις, αύριο μπορεί να μην έχεις καθόλου...

...πάει καλά, δεν θέλεις αύριο, θέλεις μεθαύριο...;

...καμία κωλοπηλάλα δεν μ' έπιασε, αλλά γιατί να το τρενάρουμε...;

...αντιμεθαύριο τότε, σου πάει αντιμεθαύριο κατά τις έξι... θα σου φέρω κι ένα τσουρέκι,
 έχουμ' έναν φούρνο εδώ που το φτιάχνει ασύληπτα...

...στάσου, πουλάκι μου, δεν είπα κόλλυβα, τσουρέκι είπα, από πότε είναι γρουσουζιά το τσουρέκι...;

...Τάσο, εκάναμε μία συμφωνία ή δεν εκάναμε...;

...ε, τότε πες το σαν άντρας ότι δεν θέλεις...! εγώ από εκτίμηση και μόνο σου έκανα αυτή τη σωτήρια πρόταση... δεν τη θέλεις...; σκασίλα μου! υπάρχουν άλλοι εξήντα που έτσι και τους το πω θα κάνουνε κωλοτούμπες...

...τότε κλείσ' το να πάρω αμέσως τον Λουκά που και υγιέστερος είναι, και νεότερος, και ανατέλλων αστήρ...

...όχι, δεν το συζητώ άλλο, μ' έπρηξες...!

...ε, τότε, πάρε μία απόφαση...!

...ναι, γιατί μ' έχεις απογοητεύσει εντελώς...! σε θεωρούσα το πιο γενναίο πνεύμα σ' αυτόν τον πνευματικό βάλτο και μου βγαίνει ένας ψοφοδεής προληπτικός, χειρότερος κι απ' την τελευταία κυράτσα...! αλλά κακώς πέφτω απ' τα σύννεφα...! είχα πάντα την υποψία ότι άλλος είσαι μέσα στα γραφτά σου κι άλλος απέξω...! μεγάλη Καβάφη, όλα τα έχεις πει:

«τι συμφορά ενώ είσαι καμωμένος
για τα ωραία και μεγάλα έργα
η άδικη αυτή σου φύση πάντα
ενθάρρυνσι κι επιτυχία να σε αρνείται!
να σ' εμποδίζουν ευτελείς συνήθειες
και μικροπρέπειες κι αδιαφορίες...!»

...λες και σε είχε γεννήσει...!

...τι πράγμα...;

...άλλα εννοεί...; άκου, αγαπητέ μου, εγώ που ξέρω τον Καβάφη όσο κανείς άλλος, σε πληροφορώ ότι το ποίημα έχει πολλές ερμηνείες, εκ των οποίων η κυριότερη σου πάει γάντι, στην ατομία σου, διότι μας λέει κάπου αλλού...

«αν είσαι απ' τους αληθινά εκλεκτούς
την επικράτησί σου κοίταξε πώς αποκτάς...!»

...αυτά... ...εμπρός...; ...εμπρός...;

...Τάσο... ...Τάσο... ...κλαις...;

...λυπάμαι... αλλά ...νομίζεις ότι εγώ δεν κλαίω...;

...μίλησέ μου! ...Τάσο, μήπως υπάρχει κάτι που μου το κρύβεις...;

...μήπως δεν είναι απλώς μία γρίπη και δεν μου το λες...;

...ναι, αλλά είσαι επί έναν μήνα με πυρετό...!

...έστω, είκοσι μέρες...

...ωραία, δεκατέσσερις μέρες...

...σύμφωνοι, δέκα, μην ταράζεσαι...! όμως είναι λίγο δέκα μέρες...; κοίταξε, δεν θέλω να σε κακοκαρδίσω νυχτιάτικα, αλλά τελευταία η όψη σου είναι ελεεινή...! γιατί δεν κάνεις ένα τσεκ-απ...; ξέρεις τι λέει ένας φίλος μου γιατρός, μία διάνοια, που μπορεί να σε κοιτάξει όποτε θέλεις, και δωρεάν, λέει ότι όλοι είμαστε περιπατούντες νεκροί, ότι έχουμε παρέα τον θάνατο είκοσι τέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο...! δηλαδή και αυτή ακόμη τη στιγμή...

...τι κάνω...; φτύνω χολή...;

...εγώ...;

...απ' την κακία μου...; ω αφελέστατε, έχεις μεσάνυχτα με ποιόνε μιλάς...! άκου λοιπόν, άκου...! έχω πίεση, σάκχαρο, χοληστερίνη, ολίγη κύστη...! τα 'χεις εσύ...; έχω αιματοουρίες, δύο εμφράγματα, πέτρες και στα δύο νεφρά, κάκιστο κυκλοφοριακό, γαστρίτιδα, δυσκοπάρθρα, ζαλάδες...! τα 'χεις εσύ όλ' αυτά...; αποκλείεται...! γι' αυτό πάψε να μου κάνεις τον έξυπνο εμένα...!

...τι θέλεις...;

...«με παρακαλείς θερμά και ολόψυχα...» το άκουσα αυτό, παρακάτω...

...«...να σε αφήσω ήσυχο πια...» ευχαρίστως... μόνο που αυτό το «πια» δεν το καταλαβαίνω... δεν μιλάς...; καλά λοιπόν... αφού θέλεις να σε αφήσω ήσυχο «πια», σε αφήνω «πια»... Θα προσδέσω όμως μία υστάτη κουβέντα...

...ορίστε...;

...να μη λέω «υστάτη»...! δηλαδή να σβήσουμε και αυτήν την υπέροχη λέξη από το λεξικό μας! έτσι...; λίγες ζημιές έχει υποστεί η ελληνική γλώσσα, ας υποστεί και αυτήν...! ας πούμε λοιπόν «μία τελευταία κουβέντα»... σου αρέσει το «τελευταία»...; το προτιμάς...! όμως την πάτησες πολύ άσκημα, χρυσέ μου, διότι ο ψαλμός, που χωρίς να σε ρωτήσουν τι προτιμάς θα τον πουν και για σένα, λέει, «δεύτε τελευταίον ασπασμόν» και όχι «δεύτε ύστατον...»

...τελειώνω...

...τελειώνω, είπα...

...είπα, τελειώνω...! σου έκανα μία ευφυή πρόταση και την απέρριψες σαν γρουσουζιά...! αλλά νομίζεις ότι ο επικηδεύς σου δεν είναι ήδη γραμμένος και σε περιμένει...; μάθε λοιπόν ότι οι καλλιτεχνικοί συντάκτες όλων των εφημερίδων έχουν κιόλας γράψει τις νεκρολογίες μας για να μην τρέχουν την τελευταία στιγμή...! σου την έχουν γράψει, Τάσο...! ...πήγαινε να τους ζητήσεις τον λόγο...! και τέλος... εάν...

...είπα τέλος, τέλος θα πει τελειώνω...! λοιπόν σε ειδοποιώ, και λάβε το πολύ σοβαρά υπόψη σου, ότι έτσι και χρησιμοποιήσεις την ιδέα μου με κανέναν άλλον θα σου κάνω μήνυση...!

...δεν ξέρω...! μπορεί να σου πέφτω λίγος εγώ, πάντως έτσι και το κάνεις ξέχασε και «τόπον χλοερών και αναπαύσεως» και τα πάντα, δεν θα σε αφήσω σε χλωρό κλαρί...! και τέλος... τον γράφω και μόνος μου τον επικήδειό μου και πολύ καλύτερα από σένα...! είμαι πολύ καλύτερος συγγραφέας από σένα, πουλάκι μου, αλλά λόγω φιλίας δεν σου το έλεγα τόσον καιρό, αχάριστε άνθρωπε...! αλλά στις δύσκολες ώρες φανερώνονται οι πραγματικοί φίλοι και έτσι ήρθε η ώρα της αλήθειας...! τίποτα άλλο... καληνύχτα, πρώην αγαπητέ μου φίλε, ας είναι ελαφρύς ο ύπνος που θα σε σκεπάσει... και όνειρα γλυκά...!

(κλείνει το τηλέφωνο, σπρώχνει εκνευρισμένος τη συσκευή μακριά.)

...τι όρθιο ζών...! ...τι κρίμα!!!

...ε, όχι, του κερατά, δεν είσαι μόνος, υπάρχουν και άλλοι... (τραβάει με φούρια τη συσκευή κοντά του κι αρχίζει να σχηματίζει έναν άλλο αριθμό. Για μας όμως φτάνει ως εδώ, ας τον αφήσουμε πια μόνο του).

ΤΕΛΟΣ

Καμπανέλλης, Ι. (1991). *Ο επικήδειος*. Στο *Ιάκωβος Καμπανέλλης. Θέατρο. Τόμος Ε΄. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια. Ο δρόμος περνά από μέσα. Ο επικήδειος*. Αθήνα: Κέδρος.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Δουλεύοντας σε ομάδες, να γράψετε μια σύνοψη του έργου (100 λέξεις) για το οπισθόφυλλο του Προγράμματος της παράστασης.
2. Ποια είναι η εικόνα του συγγραφέα που προβάλλεται σε αυτό το μονόπρακτο και ποια εντύπωση σας προκαλεί αυτή; Να διαλέξετε ή να υποδέσετε φράσεις των χαρακτήρων που σας οδηγούν σε αυτή την εντύπωση.
3. Να επιλέξετε ανά ομάδα και από μια διαφορετική σκηνή του έργου, να αναθέσετε εντός της ομάδας ρόλους (ηθοποιοί-σκηνοθέτες), να σκηνοθετήσετε και να κάνετε πρόβες και, τέλος, να παρουσιάσετε τη δουλειά σας στους συμμαθητές και στις συμμαθήτριές σας.

Γνωριμία με τον
Ιάκωβο Καμπανέλλη

ΙΑΚΩΒΟΣ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ (1922-2011)

Ο Ιάκωβος Καμπανέλλης, ο γεννήτορας του ελληνικού μεταπολεμικού θεάτρου, όπως έχει χαρακτηριστεί, γεννήθηκε στη Νάξο. Εκτός από θεατρικός συγγραφέας, ήταν στιχουργός, σεναριογράφος, δημοσιογράφος και ακαδημαϊκός. Από τα θεατρικά του έργα τα πλέον γνωστά είναι *Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια*, *Έβδομη μέρα της δημιουργίας*, *Η αυλή των θαυμάτων*, *Ηλικία της νύχτας*, *Παραμύθι χωρίς όνομα*, *Γειτονιά των Αγγέλων*, *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*, *Το μεγάλο μας τσίρκο*, *Ο εχθρός λαός*, *Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα*.

Τι συμβαίνει
με τη Μούσα;

ΝΑΣΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ

Το πρόβλημα με τη Μούσα

Είναι καιρός που η Μούσα μου κάτι έχει πάθει.
Δεν κάθεται στα γόνατά μου γελαστή.
Βαριέται, μου καταλογίζει λάθη
ασυγχώρητα, εμένα που από το σινάφι
με είχε τον πιο θερμό εραστή.

Αυτή που πριν χάιδευε τα μαλλιά μου
με μυρωμένα δάχτυλα, μου μιλά
με ήχους που δεν θυμίζουν μελωδία πιάνου
– καρφώνονται σαν βέλη Ινδιάνων
εκεί που κάποτε άφηναν τριαντάφυλλα.

Αισθάνομαι πως κάποιες την έχουν ζαλίσει
με σχόλια κάθε άλλο παρά λυρικά
–μισόλογα για μένα– που την έχουν πείσει
πως θα 'ταν για τους δυο μας μια λύση
να πάψει να με βλέπει ερωτικά

– να συναντιόμαστε σαν δυο καλοί φίλοι,
αγαπημένοι, με κοινά ενδιαφέροντα,
λεπτά (πάνω απ' το άρρεν και το θήλυ),
μιλώντας για το πνεύμα, όχι την ύλη,
και, κάποτε, για τον έρωτα.

Νιώθω πως δεν θ' αργήσει να με ξεχάσει,
ότι σε λίγο θα μου τα κόψει κι αυτά,
αφού έχει αρχίσει να με λέει Θανάση,
αυτή που ως τώρα μου είχε πλάσει
τα πιο τρυφερά υποκοριστικά.

Βαγενάς, Ν. (2001). *Σκοτεινές μπαλλάντες και άλλα ποιήματα*. Αθήνα: Κέδρος.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

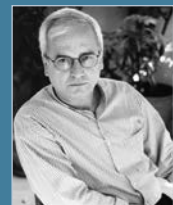
1. Να δουλέψετε σε ομάδες και να προετοιμάσετε μια εκφραστική ανάγνωση του ποιήματος του Νάσου Βαγενά. Αποφασίστε σε τι ύφος θα γίνει αυτή, ποιες λέξεις θα τονιστούν περισσότερο ή λιγότερο, ποιες κινήσεις και εκφράσεις μπορεί να συνοδεύουν την ανάγνωση και ποιος ή ποια από την ομάδα θα σας εκπροσωπήσει διαβάζοντας. Μπορείτε να ορίσετε και μια κριτική επιτροπή που θα επιλέξει την «καλύτερη».
2. Με βάση το ποίημα να γράψετε ένα τραγούδι σύμφωνα με κάποιον ρυθμό της εποχής μας (π.χ. hip hop), με το οποίο το ποιητικό υποκείμενο θα απευθύνεται στη Μούσα, θα κάνει παράπονα για το γεγονός ότι έχουν απομακρυνθεί και θα της ζητά να αναθερμάνουν τη σχέση τους. Φροντίστε το τραγούδι να έχει ομοιοκαταληξία.
3. Να υποθέσετε ότι είστε η Μούσα της ποίησης. Γράψτε μια επιστολή προς τον ποιητή με την οποία θα του παραπονιέστε ότι τον τελευταίο καιρό ασχολείται με άλλα λογοτεχνικά είδη ή με κάποια άλλη τέχνη και σας έχει παραμελήσει.

Η ειρωνεία στην ποίηση

ΝΑΣΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ (γενν. 1945)

Ο Νάσος Βαγενάς γεννήθηκε στη Δράμα. Είναι ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της ποίησης της Γενιάς του '70, δοκιμιογράφος, κριτικός, μεταφραστής και πανεπιστημιακός. Κυρίαρχα θέματα της ποίησής του είναι ο θάνατος, η φθορά και ο έρωτας. Στις συλλογές του υπάρχουν πολλά ποιήματα ποιητικής. Ο λόγος του Βαγενά, ειρωνικός, σαρκαστικός και διακειμενικός, συνδυάζει παραδοσιακές ποιητικές φόρμες –σονέτο, χαικού, μπαλάντα, ωδή, επίγραμμα κ.ά.– με σύγχρονους προβληματισμούς.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΝΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

1. Σε κάθε κείμενο που θα μελετήσετε να διαλέξετε από μία λέξη ή φράση που πιστεύετε ότι περιγράφει καλύτερα τη σχέση του δημιουργού με την τέχνη του.
2. Να εργαστείτε σε ομάδες και να συζητήσετε τις πιθανές διαφοροποιήσεις που εντοπίζετε στα κείμενα που μελετήσατε για τον ρόλο της λογοτεχνίας στη ζωή του ανθρώπου.
3. Να χωριστείτε σε δύο ομάδες και να σχηματίσετε έναν «διάδρομο»: όσοι/όσες στέκονται στη μια πλευρά του υποστηρίζουν ότι η ποίηση είναι απαραίτητη στη ζωή μας, ενώ στην άλλη πλευρά του διαδρόμου στέκονται όσοι/όσες θεωρούν ότι η ποίηση δεν μας χρειάζεται. Ο ποιητής/Η ποιήτρια διασχίζει αργά τον διάδρομο και ακούει επιχειρήματα από τις δύο πλευρές υπέρ ή κατά της ποίησης. Στο τέλος της διαδρομής του/της, απευθύνεται και στις δύο πλευρές και τους προτρέπει να διαβάσουν όλοι μαζί το ποίημα του Σαραντάρη.
4. Να γράψετε ένα δικό σας λογοτεχνικό κείμενο (ποίημα ή σύντομο πεζό), που θα έχει ως έμπνευση τον πίνακα του Marc Chagall *Πάνω από την πόλη*.
5. Πώς συνομιλεί, κατά τη γνώμη σας, το ποίημα του Καβάφη με το ποίημα του Καρυωτάκη; Να αναπτύξετε τη σκέψη σας σε μία παράγραφο 80-100 λέξεων.

Διακειμενικότητα

«Κάθε κείμενο συγκροτείται ως μωσαϊκό παραθεμάτων, κάθε κείμενο είναι απορρόφηση και μετασχηματισμός ενός άλλου κειμένου».

Kristeva, J. (1969). Σημειωτική: *Recherches pour une sémanalyse*. Παρίσι: Seuil.

«Σύμφωνα με τη θεωρία της διακειμενικότητας, είναι πολύ πιθανό δύο κείμενα να συνδέονται μεταξύ τους χωρίς να το έχουν συνειδητοποιήσει οι δημιουργοί τους [...] Μ' άλλα λόγια, είναι δυνατόν τα κείμενα να "συνομιλούν" μεταξύ τους, ανεξάρτητα από τη θέληση ή τους αρχικούς στόχους των δημιουργών τους».

Παρίσης, Ι., & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Υπ. Παιδείας-ΙΤΥΕ Διόφαντος.

Το φαινόμενο της αλληλεξάρτησης και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των κειμένων το ονομάζουμε διακειμενικότητα. Ο αναγνώστης προσλαμβάνει το νόημα ενός κειμένου ανακαλώντας τις εμπειρίες του από άλλες αφηγήσεις αλλά και από τις εμπειρίες του βίου του. Το «κείμενο» αποκτά έτσι ευρύτερη σημασία: μπορεί να είναι ένα τραγούδι, ένα εικαστικό έργο, ένας χορός, μια προφορική αφήγηση, μια διαφήμιση, μια ταινία κ.ά.

6. Να συζητήσετε στην τάξη σε ποια βάση, κατά τη γνώμη σας, συνομιλούν τα ποιήματα του Καβάφη, του Σαχτούρη και του Καρυωτάκη.
7. Στο κείμενο της Γαλανάκη φαίνεται ότι πράγματι η γραφή από μια γυναίκα είναι «κατόρθωμα», όπως υποστηρίζεται στο κείμενο της Woolf; Πιστεύετε ότι στη σημερινή εποχή αλλάζει αυτό;
8. Προσπαθήστε να θυμηθείτε πόσες γυναίκες λογοτέχνες και ποιες έχετε γνωρίσει στα σχολικά σας χρόνια; Λαμβάνοντας υπόψη και τα κείμενα που μελετήσατε στη συγκεκριμένη συστάδα, σε ποια συμπεράσματα οδηγείστε σε σχέση με τη γυναικεία παρουσία στη λογοτεχνία; Να συζητήσετε στην ολομέλεια της τάξης.
9. Στο ποίημα του Βαγενά, το ποιητικό υποκείμενο αναφέρεται στους ομοτέχνους του χρησιμοποιώντας τη λέξη «συνάφι». Να αναζητήσετε στο λεξικό τη σημασία της. Θα μπορούσαν τα δύο πρόσωπα που συνομιλούν στο μονόπρακτο του Καμπανέλλη να ανήκουν σε αυτό το «συνάφι»; Να γράψετε την απάντησή σας σε ένα κείμενο 120 λέξεων, αξιοποιώντας φράσεις από το θεατρικό κείμενο.
10. Από τα κείμενα της συστάδας «Λογοτεχνικά κείμενα για τη Λογοτεχνία» που διαβάσατε στην τάξη, εσείς προσωπικά, ως αναγνώστες/αναγνώστριες, ποια πιστεύετε ότι θα κρατήσετε στη μνήμη σας; Επιλέξτε δύο. Στη συνέχεια, στην ολομέλεια της τάξης, να καταγράψετε τα τρία κείμενα που επιλέχθηκαν από την πλειονότητα και να συζητήσετε το αποτέλεσμα.

Marc Chagall, *Πάνω από την πόλη* (1917-1918), Πίνακοθή Τρετιακόφ, Μόσχα

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΕ ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- Γράμματα σ' ένα νέο ποιητή - κείμενο

- Απομνημονεύματα ποιήματος - κείμενο

- Μονάχα με την ποίηση - κείμενο

- Η τέχνη της γραφής. Συμβουλές σε ένα νέο συγγραφέα - κείμενο

- Σε βρίσκει η ποίηση - κείμενο

- Η τέχνη του στίχου - κείμενο

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Η νέα λογοτεχνία

«Δεν βλάφτει ωστόσο να δέσουμε εγκαίρως υπόψη της νέας γενεάς την αληθινή σημασία του δοκιμίου, που, για να εκπληρώσει τον προορισμό του, πρέπει να περιέχει μια διανοητική ουσία αξιοπρόσχεχτη και να την πλάθει με κάποιαν ατομική πρωτοτυπία και με κάποιον καλλιτεχνικό τρόπο. Είναι το είδος που εκφράζει τις πιο διανοητικές αναζητήσεις μιας λογοτεχνίας, τις πιο κριτικές διαθέσεις της, γύρω σε όλα τα θέματα που μπορούν να απασχολήσουν το πνεύμα του ανθρώπου, είναι συνάμα το είδος που καθρεφτίζει, καθαρότερα από κάθε άλλο, τις ιδεολογικές αντιθέσεις μιας λογοτεχνικής εποχής, δίχως όμως να εγκαταλείπει ποτέ τη φροντίδα της ομορφιάς. Πρέπει να είναι τέχνη [...]. Και πρέπει, ακόμα, η σκέψη που εκθέτει να έχει ζυμωθεί με την ξεχωριστή ζωή ενός ανθρώπου, να υπακούει σ' έναν ιδιαίτερο ατομικό ρυθμό, ειδική δεν θα είναι τίποτα άλλο παρά μια πληροφοριακή εργασία απρόσωπη και άψυχη. Από εδώ και πέρα το στάδιο είναι απόλυτα ελεύθερο στα ενδιαφέροντα και στα γούστα του καθενός. Το δοκίμιο μπορεί να είναι μια ερωτική εξομολόγηση, ένας περίπατος μέσα σ' έναν κήπο, μια περιγραφή της φύσης ή της πόλης, μια κριτική της τέχνης, μια φιλοσοφική, ηθική ή αισθητική συζήτηση, μια ψυχολογική ανάλυση, ένας ιδεολογικός αγώνας, μια μελέτη των ηθών – ή και όλα αυτά μαζί και ό,τι άλλο θέλετε. Φτάνει να τηρούνται οι προϋποθέσεις που σημειώσαμε. Δεν υπάρχουν εδώ δρόμοι χαραγμένοι και στρωμένοι από τα πριν, δεν υπάρχουν (αποτείνομαι, όπως συνήθως, στους σπουδαστές) τα δεκανίκια του φροντιστηρίου, μόνιμες βιβλιογραφίες και αλάνθαστες φίσεις¹). Θα περπατήσεις μοναχός σου, ελεύθερος μες στο μεγάλο κόσμο, με μόνα βοηθήματα την καρδιά σου και τη σκέψη σου, και θα φτιάσεις κάτι ολότελα δικό σου και *αλλιότιχο*.

Είναι φανερό πόσο ταιριάζει το είδος αυτό στην εποχή μας, που τη χαρακτηρίζει η γενική αναθεώρηση των πνευματικών αξιών, η γενική αναζήτηση νέων πνευματικών δρόμων. Θα έλεγα πως ταιριάζει ειδικότερα στους Έλληνες, που είναι αναμφισβήτητα ένας λαός με κριτικό πνεύμα και με δυνατή κλίση προς τη συζήτηση των εγκοσμίων πραγμάτων. Η αυθόρμητη κλίση της γενεάς μας προς το είδος αυτό, συνδυασμένη με κάποιο ξύπνημα της φιλοσοφικής σκέψης, μας επιτρέπει να προβλέψουμε για το κοντινό μέλλον μια σοβαρή ανάπτυξη του ελληνικού δοκιμίου, που θα είναι σαν μια γέφυρα ανάμεσα στη συστηματική φιλοσοφία και κοινωνιολογία και στην καθαυτό λογοτεχνία. Γέφυρα απαραίτητη για τη βαθύτερη καλλιέργεια μιας λογοτεχνίας και για τη δημιουργία μιας σοβαρής κοινωνικής παιδείας και μιας πνευματικής παράδοσης».

Θεοτοκάς, Γ. (1934). Η Νέα Λογοτεχνία. *Ιδέα* (Γενάρης 1934). τόμος III, τχ. 13.

1. **φίσεις:** δελτία με σημειώσεις.

Ο Μίλτος Σαχτούρης και το δραματικό παιχνίδι των χρωμάτων

«Κοιτάζοντας τα ποιήματα του Μίλτου Σαχτούρη, εύκολα διακρίνουμε τα στοιχεία που χωρίζουν τις συνθέσεις της ηλικιακής του ωριμότητας από το παλαιότερο έργο του, διαμορφωμένο κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών: από τη *Λησμονημένη* (1945) μέχρι και *Το σκεύος* (1971). Από τα 29 ως και τα 52 του χρόνια ο ποιητής θα κινηθεί ανάμεσα στις συμπληγάδες που επιφύλαξε η Ιστορία στην εποχή του, εγγράφοντας την αιματηρή της πραγματικότητα σε μια ευθύς εξαρχής τεθλασμένη γραμμή. [...] Το χρώμα και οι καθαρές μεταφορές που χρησιμοποίησαν εν εκτάσει οι εξπρεσιονιστές, λίγο προτού αναλάβει δράση ο υπερρεαλισμός, σε συνδυασμό με το εικαστικό άνοιγμα το οποίο επιχείρησαν ζωγράφοι όπως ο Καντίνσκι, ο Κλέε, ο Βαν Γκογκ και ο Μουνκ, θα γίνουν το έδαφος επί του οποίου θεμελιώνει ο Σαχτούρης το δραματουργικό και το ηθικό ποιητικό του σύστημα. Οι εικόνες, τα σύμβολα και οι μύθοι παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ποίηση κι έχουν σημαδέψει επανειλημμένα την ιστορία της, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό: είναι τα μέσα που χρησιμοποιούν οι ποιητές για να απομακρυνθούν από τη φιλοσοφία ή τις επιστήμες και να έρθουν κοντά στη μουσική και τη ζωγραφική. Ο Σαχτούρης δεν διατηρεί ιδιαίτερη σχέση με τον μύθο, αλλά δουλεύει πολύ με τις εικόνες και τα σύμβολα. Παρομοίως, οι στίχοι του δεν συνδέονται στενά με τη μουσική (μολονότι το στοιχείο της έρρυθμης εκφοράς παραμένει παρόν), αλλά θυμίζουν έντονα τη ζωγραφική και τις πλαστικά σχεδιασμένες επιφάνειές της. Ας μην ξεχνάμε τι έχει πει ο ίδιος επ’ αυτού, σε μια συνέντευξη την οποία έδωσε προ πολλών ετών στην *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*: “Η ζωγραφική με βοήθησε πολύ στην ποίησή μου. Ορισμένα ποιήματα βγήκαν από οράματα ζωγράφων που είχα δει και από εικόνες εν γένει. Αν δεν ήμουν ποιητής, θα ήθελα να ήμουν ζωγράφος. Αυτά που ζωγραφίζω εγώ είναι ποιήματα. Δεν είναι ζωγραφίες. Είναι ξεσπάσματα. Το χαρτί πάνω στο οποίο σχεδιάζω, σχίζεται σχεδόν από την πίεση του μπικ”».

I

«Με τα χρώματα και τις ισχυρές μεταφορές (μεταφορές που σβήνουν αμέσως και το τελευταίο ρεαλιστικό τους ίχνος), ο ποιητής σκηνοθετεί υποβλητικά τα πρόσωπά του, βυθίζοντάς τα στο παράλογο και στην παράνοια. Η ένταση των μεταφορών και η έξαρση των χρωμάτων, που θυμίζουν την αδιαφοροποίητη, συμπαγή πυκνότητα της μπογιατίνας, αποκαλύπτουν έναν παρά φύσιν κόσμο: τον κόσμο που προέρχεται από το μακελειό του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου, έναν κόσμο για τον οποίο το μόνο που μπορεί να κάνει η ποίηση είναι να τον διορθώσει επί τα χείρω.

[...]»

Χατζηβασιλείου, Β. (2021). Ο Μίλτος Σαχτούρης και το δραματικό παιχνίδι των χρωμάτων.

Χάρτης 31. Αφιέρωμα: Μίλτος Σαχτούρης.

Περί ποιήσεως

Η φύση και ο ρόλος της ποίησης έχουν αμφισβητηθεί τα τελευταία χρόνια, ιδίως στην Αμερική, από πολλούς δημοσιογραφούντες προς δημιουργίαν εντυπώσεων. Την ονομάζουν άχρηστη, ότι δεν παίζει πια κανένα χρήσιμο ρόλο στη ζωή των ανθρώπων. Η υποβάθμιση αυτή δεν αφορά βέβαια την παιδεία όπου η ποίηση διδάσκεται, αλλά σχετικά με τη γενική της χρησιμότητα για ένα ευρύτερο κοινό, το κοινό που δεν την καταλαβαίνει, εφόσον έχει γίνει τόσο «δύσκολη» από τις αρχές του αιώνα με τον μοντερνισμό, ώστε να χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια να γίνει κατανοητή. Αυτή δεν εμποδίζει εκατοντάδες χιλιάδες να επιχειρούν να γράφουν ποιήματα.

Η υψηλή ποίηση ποτέ δεν ήταν εύκολη, αλλά υπήρχαν εποχές που το περιορισμένο κοινό της ήταν ολόκληρη μια πόλη, όπως η Αθήνα της κλασικής εποχής, όπου τριάντα χιλιάδες πολίτες όχι μόνο ήταν ακροατές αλλά ενεργοί λειτουργοί της, απαγγέλλοντας ρόλους στα δραματικά ποιητικά έργα, συμμετέχοντας με τον ίδιο ενθουσιασμό που σήμερα οι ροκάδες ή ένα κοινό τραγουδάει τα τραγούδια του συρμού, έστω κι αν αυτά έχουν ένα μάλλον ρηχό συναισθηματικό περιεχόμενο και καμιά γλωσσική πρωτοτυπία. Κι όμως, αυτά περνάνε και τα τραγουδάνε με μπρίο. Από την άλλη, τίποτα τέτοιο δεν υπάρχει στο θέατρο που να μοιάζει με την αρχαία τραγωδία και κωμωδία, που έχει γίνει το πολύ το αντικείμενο μιας ακαδημαϊκής αναπαράστασης. Η λυρική ποίηση στην αρχαιότητα λειτουργούσε στις γιορτές, στους γάμους, στα συμπόσια και στον αθλητισμό, ακόμα και στη στρατιωτική ζωή.

Όμως ένας πολιτισμός που είχε θέατρα σε κάθε πόλη και κωμόπολη, και μάλιστα πολύ κομψά και ωραία, μαρτυρά για έναν διαδιδόμενο, σε κάθε πολίτη και μικρή περιοχή, πιο υψηλού επιπέδου πολιτισμό από τον σημερινό, των χωρών και μεγαλουπόλεων, που ονομάζονται πολιτισμένες, όπου κυριαρχεί η πολιτιστική ανισότητα. Οι σημερινοί φτωχοί και στερημένοι δεν είναι πια οι δούλοι της αρχαιότητας, αλλά πολίτες, που δεν έχουν την ίδια ευκαιρία να συμμετάσχουν στον υψηλό πολιτισμό. Η αδικία αυτή είναι κατάφωρη και δεν ελαφρύνει βέβαια την αρχαία δημοκρατία για τον σκληρό δεσμό των δούλων, που είχαν τον ρόλο του σημερινού προλεταριάτου, αλλά χωρίς έστω και τυπικά δικαιώματα.

Η σημερινή πολιτιστική ανισότητα δεν καταπολεμάται εύκολα. Είναι κοινωνικό, οικονομικό, ηθικό και πολιτικό πρόβλημα. Κι ώσπου να λυθεί, η υψηλή ποίηση θα καταναλώνεται από έναν μικρό αριθμό ατόμων, σχετικά με τον πληθυσμό. Κι έτσι θα μείνει μοιραία μια τέχνη για μια μειοψηφία, ώσπου να ενταθεί η παιδεία και να γίνει το κτήμα όλων. Εφόσον ο κοινός Αθηναίος, αντί να τραγουδάει τα σημερινά ποπ, τραγουδούσε στην αρχαιότητα αυδόρμητα τα χρονικά του Ευριπίδη, καθώς μαρτυράει ο Πλούταρχος στο περίφημο επεισόδιο των Αθηναίων αιχμαλώτων στα λατομεία της Σικελίας. Η μαθητεία αυτή τους έσωσε τη ζωή, γιατί όταν το 'μαδε ο τύραννος των Συρακουσών, τους κάλεσε να του τραγουδάνε στα ανάκτορά του. Κάτι ανάλογο αναφέρει ένας Άγγλος συγγραφέας και αξιωματικός, όταν είδε έναν άλλο, στη μάχη για το μοναστήρι του Κασίνο στην Ιταλία, να διαβάζει ένα βιβλίο του Άγγλου ποιητή Όντεν στο φυλάκιο της πρώτης γραμμής, και αυτός του είπε: «Ναι, ασφαλώς γι' αυτά άξιζε να πολεμήσουμε...»

Βαλαωρίτης, Ν. (2016). *Περί ποιήσεως. Στο Για μια θεωρία της γραφής Γ'.* Από το κείμενο στο υπερκείμενο. Αθήνα: Ψυχογιός.

Το μυστήριο της καλλιτεχνικής δημιουργίας

Απ' όλα τα μυστήρια του κόσμου, η δημιουργία ήταν πάντα το πλέον μυστηριώδες, γι' αυτό και όλοι οι λαοί και όλες οι θρησκείες ανεξαιρέτως συνέδεσαν τη διαδικασία της δημιουργίας με την έννοια του θείου. Γιατί όταν κάτι υπάρχει, τότε μας είναι προσιτό, και το πνεύμα μας μπορεί να το συλλάβει ως γεγονός. Πάντοτε όμως μας διακατέχει το συναίσθημα του υπερφυσικού και του θείου όταν κάπου, εκεί που προηγουμένως δεν υπήρχε τίποτε, κάτι αρχίζει ξαφνικά να υπάρχει, κάτι που δεν υπήρχε εκεί προηγουμένως – όταν γεννιέται ένα παιδί, όταν από τη γυμνή γη φυτρώνει ένα λουλούδι μέσα στη νύχτα. Όμως η έκπληξή μας είναι ακόμη μεγαλύτερη, και συνοδεύεται από σεβασμό και φόβο σχεδόν ιερό, θα έλεγα, όταν αυτό το καινούργιο, που εμφανίστηκε τόσο ξαφνικά, δεν είναι διόλου εφήμερο, δεν πεθαίνει όπως το ανθρώπινο ον, δεν μαραίνεται όπως το λουλούδι, αλλά αυτό που γεννιέται σήμερα παραμένει αιώνιο όπως ο ουρανός, όπως η γη, η θάλασσα, ο ήλιος, το φεγγάρι και τα αστέρια, αυτά που δεν αποτελούν έργα του ανθρώπου αλλά του Θεού.

Το θαύμα αυτό, να γεννιέται κάτι από το τίποτε και ωστόσο να αφηφά τον χρόνο, μπορούμε πολλές φορές να το αντιληφθούμε σε ένα συγκεκριμένο πεδίο, αυτό της τέχνης. Ξέρουμε πως κάθε χρόνο κυκλοφορούν δέκα χιλιάδες, είκοσι χιλιάδες, πενήντα χιλιάδες βιβλία. Πως οι ζωγράφοι ζωγραφίζουν εκατό χιλιάδες πίνακες και οι συνθέτες συνθέτουν εκατομμύρια μέτρα μουσικής. Τίποτε απ' αυτά δεν μας δημιουργεί την παραμικρή έκπληξη. Μας φαίνεται αυτονόητο ότι οι συγγραφείς ή οι ποιητές γράφουν βιβλία, τόσο αυτονόητο όσο και το γεγονός ότι τα βιβλία αυτά στοιχειοθετούνται από τον στοιχειοθέτη και τυπώνονται από τον τυπογράφο, δένονται από τον βιβλιοδέτη και πωλούνται από τον βιβλιοπώλη. Δεν είναι παρά ένα απλό φαινόμενο παραγωγής – τόσο καθημερινό όσο το να ψήσεις το ψωμί και να φτιάξεις ένα ζευγάρι κάλτσες ή παπούτσια. Για να μπορέσουμε να μιλήσουμε για θαύμα, πρέπει ανάμεσα στα τόσο έργα να βρεθεί ένα, στο οποίο το χάρισμα της τελειότητας να επιτρέψει να επιβιώσει της εποχής μας και πολλών ακόμη εποχών. Στην περίπτωση αυτή –και μόνον σ' αυτή– νιώθουμε ότι το πνεύμα έλαβε και πάλι μία συγκεκριμένη μορφή μέσα σε κάποιο ανθρώπινο ον και ότι το μυστήριο της δημιουργίας του κόσμου μας επαναλήφθηκε εκ νέου σ' ένα έργο. Αν το σκεφθεί κανείς, πρόκειται για κάτι συναρπαστικό: ιδού ένας άνθρωπος, φτιαγμένος όπως όλοι οι άνθρωποι, που κοιμάται σ' ένα κρεβάτι, που τρώει σ' ένα τραπέζι, που ντύνεται όπως εσείς κι εγώ, που είναι με δυο λόγια όπως όλοι μας. Τον συναντούμε στον δρόμο, ίσως και να ήμαστε συμμαθητές στο σχολείο, στο ίδιο θρανίο, εξωτερικά δεν διαφέρει σε τίποτε από εμάς. Κι έπειτα, ξαφνικά, ο άνθρωπος αυτός πετυχαίνει κάτι που κανείς από εμάς δεν είναι σε θέση να καταφέρει. Υπερβαίνει τον νόμο που μας κρατά δέσμους όλους εμάς τους ανθρώπους, νικά τον χρόνο, γιατί, ενώ εμείς οι υπόλοιποι πεθαίνουμε και φεύγουμε από τούτο τον κόσμο δίχως ν' αφήσουμε ίχνη, κάτι από αυτόν συνεχίζεται για πάντα. Γιατί; Απλώς γιατί επιτέλεσε τη θεία αυτή πράξη της δημιουργίας, με την οποία κάτι γεννιέται από το τίποτα, κάτι διαρκές γεννιέται από τα εφήμερα. Γιατί η εμφάνισή του αποτελεί ταυτόχρονα και εκδήλωση του πιο επτασφράγιστου μυστικού του κόσμου μας: του μυστικού της δημιουργίας.

Τι έκανε ο άνθρωπος αυτός; Ας το δούμε καθαρά επιφανειακά. Αν είναι μουσικός, επέλεξε κάποιες από τις νότες της κλίμακας και τις ταίριαξε κατά τρόπο τόσο ιδιαίτερο, που η μελωδία η οποία γεννήθηκε δεν παύει να συγκινεί την ψυχή εκατοντάδων χιλιάδων, εκατομμυρίων ανθρώπων, ακόμη και στα πιο απόμακρα μέρη της γης. Αν είναι ζωγράφος, χρησιμοποίησε τα επτά χρώματα της ίριδας και τους δύο τόνους, του φωτός και της σκιάς, για να δημιουργήσει έναν πίνακα ο οποίος, ευθύς μόλις τον αντικρίσουμε, καθρεφτίζεται στην ψυχή μας. Αν είναι ποιητής, διάλεξε, ανάμεσα στις πενήντα με εκατό χιλιάδες λέξεις που απαρτίζουν τη γλώσσα μας, μια εκατοστή λέξεων, μα σ' έναν συνδυασμό τόσο ιδιαίτερο, ώστε να σχηματίζουν ένα αθάνατο ποίημα. Ή αν είναι δραματουργός ή αφηγητής, δημιούργησε χαρακτήρες τόσο οικείους, τόσο ζωντανούς, που είναι για μας αδέρφια και φίλοι, υπάρξεις που έχουν μέσα τους –όπως και ο ίδιος– τη θεία δύναμη να επιβιώνουν στον χρόνο. Αλλά με τούτη την απλή εκ πρώτη όψεως πράξη παραβίασε τον νόμο της φύσης: δημιούργησε μια ουσία που αψηφά την έννοια του εφήμερου. Μ' έναν παλμό του αέρα, έδωσε μορφή σε κάτι πιο ανθεκτικό από το ξύλο που ακουμπάμε, από την πέτρα με την οποία έχει κτιστεί τούτο το κτίριο. Μέσω αυτού, το άφθαρτο, και –ας μη διστάζουμε να το πούμε– το θείο, εκδηλώθηκε στο γήινο στοιχείο.

Αλλά πώς ο συγκεκριμένος άνθρωπος κατόρθωσε αυτό το θαύμα; Πώς αυτός, ανάμεσα σε χιλιάδες άλλους, με βάση τα ίδια υλικά που ωστόσο έχουμε όλοι στη διάθεσή μας –τη γλώσσα, το χρώμα ή τον ήχο– πώς κατάφερε να δημιουργήσει ένα έργο τέχνης; Ποια είναι η μυστηριώδης δύναμη που τον κατέστησε ικανό για κάτι τέτοιο; Πώς δημιουργεί ο πραγματικός καλλιτέχνης; Πώς είναι δυνατόν να συντελείται αυτό το θαύμα σε τούτο τον κόσμο, τον στερημένο από Θεό;

Νομίζω πως, συνειδητά ή ασυνειδητά, ο καθένας από εμάς έχει ήδη θέσει στον εαυτό του αυτό το ερώτημα είτε στο μουσείο, μπροστά σ' έναν αθάνατο πίνακα κάποιου μεγάλου δασκάλου είτε διαβάζοντας ένα ποίημα που τον αναστατώνει μέχρι τα τρίςβαθα της ψυχής του είτε ακούγοντας συγκινημένος μία από τις συμφωνίες του Μότσαρτ ή του Μπετόβεν. Ο καθένας, πιστεύω, αναρωτήθηκε γεμάτος έκπληξη και θαυμασμό: πώς ένας άνθρωπος μπόρεσε μοναχός του να δημιουργήσει αυτό που ξεπερνά τον άνθρωπο; Και θα έφτανα μάλιστα μέχρι του σημείου να ισχυριστώ πως όποιος περνά μπροστά από τα μεγάλα έργα τέχνης δίχως να νιώσει αυτή την απορία, όποιος δεν συγκινήθηκε από τούτο το μυστήριο, δεν είχε ποτέ του την παραμικρή σχέση με την τέχνη κι ούτε πρόκειται ν' αποκτήσει ποτέ. Το καλύτερο κομμάτι της ανθρωπίνης καρδιάς μας είναι αυτό που αναστατώνεται από το μεγαλειώδες και το μυστηριακό, και το καλύτερο κομμάτι του ανθρωπίνου πνεύματος είναι αυτό που, όποτε διαισθάνεται ένα μυστήριο, αισθάνεται ταυτόχρονα την ανάγκη να το επιλύσει. Όποιος επιζητά την πραγματική επαφή με την τέχνη, πρέπει πάντοτε να προσεγγίζει τα μεγάλα έργα με ένα διττό συναίσθημα. Πρέπει να επιδεικνύει ταπεινοφροσύνη και η ευαισθησία του πρέπει να υποδέχεται ως κάτι ακατανόητο, που ξεπερνά τις ικανότητές του και την εφήμερη ζωή του. Αλλά ταυτόχρονα, πρέπει να διατηρεί το πνεύμα του σε εγρήγορση και να πασχίζει να κατανοήσει πώς γεννήθηκε αυτό το θείο έργο στο γήινο κόσμο μας. Πρέπει να προσπαθεί να συλλάβει το ασύλληπτο.

Αλλά είναι δυνατόν κάτι τέτοιο; Μπορούμε να κατασκοπεύσουμε τη διαδικασία που οδηγεί στη δημιουργία ενός πραγματικού έργου τέχνης; Μπορούμε να παραστήσουμε στη σύλληψη και

τη γένεσή του; Στο ερώτημα αυτό είμαι σε θέση να δώσω μια κατηγορηματική απάντηση: όχι. Η σύλληψη ενός έργου τέχνης είναι μια διαδικασία εσωτερική. Και, σε καθεμιά περίπτωση ξεχωριστά, περιβάλλεται από σκοτάδι τόσο αδιαπέραστο όσο και αυτό της δημιουργίας του κόσμου μας – ένα θεϊκό φαινόμενο, το οποίο δεν μπορούμε να κατασκοπεύσουμε ώστε να συλλάβουμε το μυστικό του, και έτσι παραμένει μυστήριο. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι ν' αναπαραστήσουμε τούτη την πράξη εκ των υστέρων, κι ακόμα κι αυτό είναι εφικτό μέχρι ενός ορισμένου σημείου. Μπορούμε όμως τουλάχιστον να προσπαθήσουμε, να κάνουμε ψηλαφητά κάποια βήματα για να πλησιάσουμε τον ανεξερεύνητο αυτόν λαβύρινθο. Κάνω εδώ μία σαφή διάκριση: είναι αδύνατον να εξηγήσουμε αυτό καθαυτό το μυστήριο της δημιουργίας, όπως ακριβώς είναι αδύνατον ν' αναπαραστήσουμε καθεαυτές τις έννοιες του ηλεκτρισμού, της βαρύτητας ή του μαγνητισμού. Μπορούμε απλώς να διατυπώσουμε κάποιους θεμελιώδεις νόμους που διέπουν την εκδήλωση αυτών των φαινομένων. Πρέπει επομένως να επιδείξουμε πολύ μεγάλο σεβασμό κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας και να μην παραβλέπουμε ποτέ πως η πράξη που μας απασχολεί συντελείται σε μια σφαίρα απρόσιτη για μας, καθώς και ότι, ακόμη κι αν επενδύσουμε πακτωλούς φαντασίας και λογικής, το μόνο που θα μπορέσουμε ν' αναπαραστήσουμε είναι ο ίσκιος τούτης της διαδικασίας – κι ο ίσκιος όμως δεν παύει να είναι μια αναπαράσταση. Καθώς δεν μας επιτρέπεται να μοιραστούμε με τον καλλιτέχνη τη στιγμή της δημιουργίας, δεν μας απομένει παρά να προσπαθήσουμε να την ξαναζήσουμε.

Zweig, S. (2004 [1943]). Το μυστήριο της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Στο Α. Σταθακοπούλου (Επιμ.). *Έμπνευση και δημιουργία* (μτφρ. Α. Καρατζάς). Πρόλογος Ηλίας Μαγκλίνης. Αθήνα: Εκδόσεις Printa.

ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Έμπνευση ή εργασία;

Ταλέντο ή τεχνική;

Η τέχνη αντιγράφει τη ζωή ή η ζωή την τέχνη;

«Τι θέλει να πει ο ποιητής;»

«Ο ποιητής κύριοι περισσεύει»; (Νίκος Καρούζος)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	ΔΙΑΒΑΘΜΙΣΗ				
	Καθόλου	Μέτρια	Καλά	Πολύ καλά	Άριστα
Συμμετείχα ενεργά κατά τη διάρκεια του μαθήματος;/ Ανέπτυξα πρωτοβουλίες;					
Αξιοποίησα στοιχεία των κειμένων που μελετήσαμε στην ατομική εργασία/στην ομαδική δραστηριότητα;					
Είμαι ικανοποιημένος/η από τη συμμετοχή μου στον διάλογο;					
Κατανόησα καλύτερα τη σχέση του/της δημιουργού με το έργο του/της;					
Κατάλαβα τι είναι τα «ποιήματα ποιητικής»;					
Πιστεύω ότι ανταποκρίθηκα χωρίς δυσκολία σε:					
Αυτό που με προβληματίζει ακόμα είναι:					
Αυτό που με ενδιέφερε περισσότερο στα κείμενα που μελετήσαμε/στις δραστηριότητες (ατομικές/ομαδικές) είναι:					
Τι θα προτιμούσα να γίνω: συγγραφέας ή αναγνώστης; Γιατί;					

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναγνωστάκης, Μ. (1992). Ποιήματα που μας διάβασε ένα βράδυ ο λοχίας Otto V... Στο *Τα ποιήματα 1941-1971*. Αθήνα: Στιγμή.
- Αναγνωστάκης, Μ. (2000). *Τα Ποιήματα. 1941-1971*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Αξιώτη, Μ. (1972). *Η Κάδμω*. (Επιμ. - επίμετρο - σχόλια: Μ. Κακαβούλια). Αθήνα: Κέδρος.
- Βαγενάς, Ν. (2000). «Εισαγωγή». Στο Ν. Βαγενάς (επιμ.), *Συνομιλώντας με τον Καβάφη. Ανθολογία καβαφογενών ποιημάτων*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Βαγενάς, Ν. (2001). *Σκοτεινές μπαλλάντες και άλλα ποιήματα*. Αθήνα: Κέδρος.
- Βαλαωρίτης, Αρ. (1961). Ο βράχος και το κύμα. Στο: *ΑΠΑΝΤΑ Τόμος Πρώτος «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ» (1961) «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ»*.
- Βαλαωρίτης, Ν. (2016). Περί ποιήσεως. Στο *Για μια θεωρία της γραφής Γ΄. Από το κείμενο στο υπερκείμενο*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Βαλτινός, Θ. (2006). *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60*. Αθήνα: Εστία.
- Βασιλικός, Β. (1976). *Εικοσιπενταετία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Βέης, Γ. (2022). *Συναντήσεων περιλήψεις. Χάρτης 43* (Ιούλιος 2022), Αφιέρωμα: Αργύρης Χιόνης.
- Βιζυηνός, Γ. Μ. (1991). Το μόνον της ζωής του ταξείδιον. Στο Π. Μουλλάς (επιμ.), *Νεοελληνικά Διηγήματα*. Αθήνα: Ερμής.
- Γαλανάκη, Ρ. (1982). «Βασιλεύς ή στρατιώτης;» *Σημειώσεις, σκέψεις, σχόλια για τη λογοτεχνία*. Αθήνα: Άγρα.
- Γαλανάκη, Ρ. (2004). *Ελένη ή ο Κανένας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γαραντούδης, Ευρ. (2002). Η λογοτεχνία του Αργύρη Χιόνη: Στην πορεία προς την υπέρβαση των μορφολογικών ορίων ποίησης και πεζογραφίας. *Χάρτης 43* (Ιούλιος 2022).
- Γεωργουσόπουλος, Κ. (2022). Η ποίηση πάντα συμβαίνει. *Τα Νέα*, 26 Μαΐου 2022.
- Γκάτσος, Ν. (2018). *Όλα τα τραγούδια*. Αθήνα: Πατάκης.
- Γουλφ, Β. (1982). *Ένα δικό σου δωμάτιο (A Room of One's Own)* (μτφρ. Μ. Δαλαμάγκα). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Γώγου, Κ. (2009). *Ιδιώνυμο*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Δημουλά, Κ. (2016). *Άνω τελεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Δούκα, Μ. (1992). Η τέχνη του κολυμπιστή σε μια κουταλιά νερό. Στο *Ο πεζογράφος και το πιθάρι του*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ελληνική Ένωση για την Προώθηση της Ρητορικής στην Εκπαίδευση (2016-2017). Δίκτυο «Η ρητορική στο σχολείο». 1οι Διασχολικοί Αγώνες Ρητορικής Τέχνης. Κανόνες ρητορικών αγωνισμάτων. Ανακτήθηκε 14-8-2014 από https://users.sch.gr//sfscholiki/files/anakoimwseis/89c_Kanones-agonismaton_Kriti.pdf.

- Ελύτης, Ο. (1987). Πρώτα-πρώτα... Στο *Ανοιχτά Χαρτιά*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Θεοτοκάς, Γ. (1934). Η Νέα Λογοτεχνία. *Ιδέα (Γενάρης 1934)*. Τόμ. III, τχ. 13.
- Θεοτόκης, Κ. (1993). *Η τιμή και το χρήμα*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Θεοφανέλης, Κ. (2023). *Η ποιητική της μεγάλης φόρμας. Το παράδειγμα του μυθιστορήματος*. (Διπλωματική εργασία), ΕΑΠ.
- Ιωάννου, Γ. (1971). Το κρεβάτι. Στο *Η σαρκοφάγος. Πεζογραφήματα*. Αθήνα: Κέδρος.
- Καβάφης, Κ. Π. (2020). *Τα ποιήματα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καβάφης, Κ. Π. (1974). *Άπαντα I*. Επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης. Αθήνα: Ίκαρος.
- Καβάφης, Κ. Π. (1982). *Άπαντα. Ποιήματα Β' (1919-1933)*. Επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης. Αθήνα: Ίκαρος.
- Κ. Π. Καβάφης. *Πρόσωπα και θέματα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Καζαντζάκης, Ν. (2014). *Αναφορά στον Γκρέκο*. Νέα Αναθεωρημένη Σύγχρονη Έκδοση (εισαγωγή Μ. Γρηγοροπούλου, επιστημονική επιμ.-επίμετρο Ν. Μαθιουδάκης). Αθήνα: Καζαντζάκη.
- Κακριδής, Φ. (2012). Αλεξανδρινή ή Ελληνιστική εποχή (323-31 π.Χ.). Στο *Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία*. Ανάκτηση στο: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/grammatologia/page_058.html?prev=true
- Καμπανέλλης, Ι. (1991). Ο επικήδειος. Στο Ιάκωβος Καμπανέλλης, *Θέατρο. Τόμ. Ε'. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια. Ο δρόμος περνά από μέσα. Ο επικήδειος*. Αθήνα: Κέδρος.
- Καρκαβίτσας, Α. (2005) *Ο ζητιάνος*, Ελληνικά Γράμματα/Τα Νέα
- Καρούζος, Ν. (1994). *Τα Ποιήματα Β' (1979-1991)*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Καρυωτάκης, Κ. Γ. (1993). *Ποιήματα και πεζά*. Επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας/Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη.
- Κατσιγιάννη, Α. (1987). Μορφικές μεταρρυθμίσεις στην ελληνική ποίηση του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα (Συνοπτικό διάγραμμα), *Παλίμψηστον*, 5, 166-167.
- Κοκκινάκη, Ν. (1999). *Νεοελληνική λογοτεχνία, Γ' Ενιάιου Λυκείου, Ποίηση Α' . Τόμ.: Γιάννης Ρίτσος, Κική Δημουλά*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κοκολάκη, Β. (x.x.). Φραντς χωρίς επίθετο, *Ο Αναγνώστης*.
- Κοσμά, Ελ. (2012). Θεσσαλονίκη. Μια εβραϊκή πόλη. Στο *Λογοτεχνία και Πόλεις*. Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανάκτηση από <https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/urban/browse.html?urb=3>.
- Κυριακίδης, Α. (2015). *Σημειώσεις για μια ιδιωτική θεωρία της λογοτεχνίας*. Αθήνα: Κίχλη.
- Κωτόπουλος, Τ.Η., Βακάλη, Α.Π., Γεωργιάδης, Γ., Κουλουκάτση, Αικ., Κασαϊτζή, Αν., & Σταμπουλίδου, Αν. (2023). *Θεωρία και Πράξη της Δημιουργικής Γραφής στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Λαϊνά, Μ. (2021). Ξένη ποίηση του 20ού αιώνα. Επιλογή από ελληνικές μεταφράσεις. Αθήνα: Ρώμη.

- Λειβαδίτης, Τ. (1952) *Αυτό το αστέρι είναι για όλους μας*. Εκδόσεις Κέδρος.
- Λειβαδίτης, Τ. (1985). *Τέχνη, Ποίηση. Τόμος Πρώτος 1950-1966*. Αθήνα: Κέδρος.
- Λειβαδίτης, Τ. (1970) Εκμυστήρευση, από τη συλλογή *Τα χειρόγραφα του φθινοπώρου*.
- Μάρκες, Γκ. (2015). *Άπαντα Διηγήματα*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. (2005). *Συνομιλία. Κείμενα του Δ. Ν. Μαρωνίτη για το έργο του Τίτου Πατρίκιου*, Επιμέλεια Ε. Αντωνιάδου. Αθήνα: Κέδρος.
- Μαστοράκη, Τ. (1990). *Διόδια*. Αθήνα: Κέδρος.
- Μερακλής, Μ.Η. (1971). *Η σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία (1945-1970). ΙΙ. Πεζογραφία*. Θεσσαλονίκη: Κωνσταντινίδης.
- Νιάρχος, Θ., & Νταλάρας, Γ. (2023). Πότε ένα τραγούδι γίνεται ποίηση. *Τα Νέα*, 1 Ιουλίου 2023.
- Νικολακοπούλου, Λ. *Όμορφη ζωή*. Ανακτήθηκε από: <https://panikmusic.gr/artist/thodoris-voutsikakis/> στις 10.01.2024.
- Παλαμάς, Κ. (χ.χ.). *Τα μάτια της ψυχής μου*, Αθήνα: Μπίρης.
- Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1993). *Ομιλίες της γυμνής ψυχής. Δοκίμια*. Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Φίλων.
- Παπαδιαμάντης, Α. (1982). *Άπαντα. Τόμ. 2ος*. Κριτική έκδοση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος. Αθήνα: Δόμος.
- Παρίσης, Ι., & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Υπ. Παιδείας-ΙΤΥΕ Διόφαντος.
- Πατρίκιος, Τ. (2007). *Η νέα χάραξη*. Αθήνα: Κέδρος.
- Πολίτης, Λ. (1980). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα.
- Πολίτης, Κ. (1988). *Στου Χατζηφράγκου*. Επιμέλεια Peter Mackridge, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Πολίτης, Ν.Γ. (1914). *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*. Αθήνα: Εστία.
- Πολίτου-Μαρμαρινού, Ε. (1997). Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Στο *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές ως τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, τόμ. ΣΤ΄*. Αθήνα: Σοκόλης.
- Προυστ, Μ. (2004). Η δύναμη του μυθιστοριογράφου (Le rounoir du romancier). Στο Α. Σταθακοπούλου (Επιμ.), *Έμπνευση και δημιουργία*. Μετάφραση Α. Καρατζάς - Πρόλογος Η. Μαγκλίνης. Αθήνα: Printa.
- Ρίτσος, Γ. (1975). *Το τραγούδι της αδελφής μου*. Αθήνα: Κέδρος.
- Ροββά, Κ. (2022). *Στις βιβλιοθήκες με... συνταγή γιατρού*. *Τα Νέα*, 11 Μαΐου 2022.
- Σαββίδης, Γ.Π. (1985). *Μικρά καβαφικά*. Τόμ. Α΄. Αθήνα: Ερμής.
- Σαμαράκης, Α. (1954). *Το ποτάμι*. Στο *Ζητείται ελπίς: Διηγήματα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Σαραντάρης, Γ. (1961). *Ποιήματα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Σαχτούρης, Μ. (1988). *Ποιήματα (1945-1971)*. Αθήνα: Κέδρος.

- Σεφέρης, Γ. (1940). *Ημερολόγιο Καταστροφώματος, Α΄*. Αθήνα: τυπ. Ταρουσόπουλου. Και στον συγκεντρωτικό τόμο: Σεφέρης, Γ. [1972] 1985. *Ποιήματα*. 15η έκδ. Αθήνα: Ίκαρος.
- Σεφέρης, Γ. (1984). Ακόμη λίγα για τον Αλεξανδρινό. Στο *Δοκιμές, τόμ. Α΄*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Σουλιώτης, Μ. (1995). Κ.Π. Καβάφης, *Επίσημος, Κρυμμένος και Ατελής*, Αθήνα: Ερμής.
- Στάμου, Ε. (2014). *Η επέλαση της ροζ λογοτεχνίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαλίκολου, Φ. Επτακοίλη, Τ. (2020) *Με βλέπεις*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Τωμαδάκης, Ν.Β. (1954). *Ποιήματα*. Αθήνα: Αετός.
- Φανουράκη, Κλ. (2024). *Το αυτοτελές θεατρικό έργο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Διδασκαλία, παράσταση, θεατρική γραφή*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χατζηβασιλείου, Β. (2021). Ο Μίλτος Σαχτούρης και το δραματικό παιχνίδι των χρωμάτων. *Χάρτης 31*. Αφιέρωμα: Μίλτος Σαχτούρης.
- Χατζής, Δ. (2000). *Ανυπεράσπιστοι*. Αθήνα: Το Ροδακίό.
- Χιόνης, Α. (2009). *Το οριζόντιο ύψος*. Αθήνα: Κίχλη.
- Χρονοπούλου, Ε. (2019). *Ο έτερος εχθρός*. Αθήνα: Πόλις.
- Ψαθάς, Δ. (2021). *Μαντάμ Σουσού*. Αθήνα: Μαρία Δ. Ψαθά.
- Ψάχου Μ.Ν. (2022). Το ζαχαρωμένο βότσαλο της ποίησης του Α. Χιόνη και τα ποιήματά του σε πεζό, *Χάρτης 43 (Ιούλιος 2022)*. Αφιέρωμα: Αργύρης Χιόνης.
- Ψυχοπαίδης, Γ., & Αδαμοπούλου, Μ. (2022). Η ποίηση ζωγραφίζεται, δεν εικονογραφείται. *Τα Νέα*, 25 Μαΐου 2022.
- Απουίη, J. (1962 [1944]). Θεατρικά έργα: *Το αγρίμι – Η Αντιγόνη – Πρόσκληση στον πύργο*. Μετάφραση: Μάριος Πλωρίτης. Αθήνα: Γκόνης.
- Baudelaire, C. (2014). Τα μάτια των φτωχών. Στο *20 πεζά ποιήματα* (μτφρ. Ε. Μυλωνά). Αθήνα: Ίκαρος.
- Benigni, R. & Cerami V. *Life is Beautiful*, Ανακτήθηκε από: https://thescriptsavant.com/movies/Life_Is_Beautiful.pdf στις 10.01.2024.
- Cob, K. (2019) Ο ΖΗΤΙΑΝΟΣ του Ανδρέα Καρκαβίτσα, εκδ. Polaris.
- Dostoyevsky, F. (1995). *Έγκλημα και τιμωρία* (μτφρ. Σ. Πατατζής). Αθήνα: Πάπυρος.
- Eluard, P. (1984). *Ο Φοίνικας* (μτφρ. Γ. Σπανός). Αθήνα: Πλέθρον.
- Guattari, F. (2012[2007]). *65 Όνειρα του Φραντς Κάφκα* (μτφρ. Ευγ. Γραμματικοπούλου). Αθήνα: Πατάκης.
- Kafka, F. (1982). Η μεταμόρφωση. Στο *Η μεταμόρφωση* (μτφρ. Κ. Προκοπίου). Αθήνα: Γράμματα.
- LIFOTEAM, *Το οριζόντιο ύψος και άλλες αφύσικες ιστορίες*, <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/orizontio-yposos-kai-alles-afysikes-istories>
- McEwan, I. (2019). *Μηχανές σαν κι εμένα* (μτφρ. Κ. Σχινά). Αθήνα: Πατάκης.

Noa, *Beautiful That Way*. Ανακτήθηκε από: <https://www.noasmusic.com/goodies/categories/lyrics> στις 10.01.2024.

Ordine, N. (2014). *Η χρησιμότητα του άχρηστου* (μτφρ. Α. Χρυσσοστομίδης). Αθήνα: Άγρα.

Pantoja, O. Bustos, M., Rojas, F. C., Córdoba, T. (2016). *ΓΚΑΜΠΟ, Γκαμπριέλ Γκασσία Μάρκες, αναμνήσεις μιας μαγικής ζωής* (μτφρ. Κ. Σωτηριάδου). Αθήνα: Ικαρος.

Regis, J. (2014). Μία οικογένεια για το καλοκαίρι. Στο *Ιστορίες Μπονζάι '14. 83 Μικρά Διηγήματα. Μία Ανθολογία*. Επιμέλεια Η. Νικοπούλου – Γ. Πατίλης. Αθήνα: Γαβριηλίδης.

Seethaler, R. (2012). *Ο καπνοπώλης*, Αθήνα: Ποταμός.

Shire, W. (2015). Home. *Seekershut.org*, September 2, 2015. Ανακτήθηκε 24 Αυγούστου 2016 (μτφρ. Ρ. Γεωργιάδου).

Todorov, T. (2013 [2007]). *Η λογοτεχνία σε κίνδυνο* (μτφρ. Χρύσα Βαγενά). Εισαγωγή: Νάσος Βαγενάς. Αθήνα: Πόλις.

Tolstoy, L. (1997). Ο Αλιόσα το τσουκάλι (μτφρ. Μ. Τσαντσάνογλου). *Εκηβόλος*, τ. 18.

Vermeule, B. (2010). *Πρόλογος. Γιατί ενδιαφερόμαστε για τους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες; "Preface". Why Do We Care About Fictional Characters?* (μτφρ. για τους Σελιδοδείκτες: Α. Μανούκα). Βαλτιμόρη: The Johns Hopkins University Press. Ανακτήθηκε 19.7.2024 από <https://selidodeiktes.greek-language.gr/critics/1187>.

Vitti, M. (1987). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Williams, T. (1997). *Ο Γυάλινος Κόσμος* (μτφρ. Δ. Μαυρίκιος). Αθήνα: Καστανιώτης.

Wood, J. (2023). *Πώς δουλεύει η λογοτεχνία* (μτφρ. Κ. Σπαθαράκης). Αθήνα: Αντίποδες.

Zweig, S. (2004 [1943]). Το μυστήριο της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Στο Α. Σταθακοπούλου (Επιμ.). *Έμπνευση και δημιουργία*. Πρόλογος Ηλίας Μαγκλίνης. Αθήνα: Εκδόσεις Printa.

